

- forsøget på at finde en *nomos*, en retfærdig fordelings lov, der sikrer orden i bysamfundet ved at få en orden til at råde dér, som er verdens orden;
- renselsesritualer efter mord.

Retsvæsenets fordeling har i hele den undersøgte periode været genstand for vigtige, politiske kampe. Disse kampe har i sidste ende givet anledning til en form for retsvæsen forbundet med en viden, hvor sandheden blev sat at være usynlig, konstaterbar, målelig, følgende love, som ligner de love, der styrer verdensordenen, og hvis opdagelse i sig selv har en rensende værdi. Denne type hævde af sandheden skulle blive bestemmende i den vestlige videns historie.

Dette års seminar havde kriminaliteten i det 19. århundredes Frankrig som ramme. Det gjaldt i år den tidligste udvikling af en retspsykiatri under Restaurationen. Det anvendte materiale var for en stor del tekst, som stammer fra den retsmedicinske ekspertise opbygget hos Esquirols samtidige og disciple.

1. Aristoteles, *Metafysikken* (overs. af J. Tricot, Vrin, Paris 1956). *Den nikomacheiske etik* (overs. af J. Tricot, Vrin, Paris 1959). *Om sjælen* (overs. af E. Barbotin, Les Belles Lettres, „Collection des universités de France“, Paris 1966).
2. Aristoteles, op. cit., bog A, 980a21: „Alle mennesker har fra naturen begæret efter at vide; det viser nydelsen fremkaldt af sanseindtrykkene, for ud over at være til nytte behager de os i sig selv, og frem for alt synsindtrykkene.“
3. F. Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft*, Chemnitz 1882; undertitlen *La gaya scienza* optræder først med udgaven fra 1887 (*Le gai savoir*, overs. af P. Klossowski, in *Œuvres philosophiques complètes*, Gallimard, Paris, t. V, 1967).

Nietzsche

- genealogien, historien

1. Genealogien er gråt i gråt; den er omhyggelig og tålmodigt dokumenterende. Den arbejder med sammenrodede, afskrabede, flere gange beskrevne pergamenter.

Paul Ree, og med ham englænderne, tager fejl i at fremstille lineære genealogier – som for eksempel ved at underordne hele moralens historie under nyttehensynet: som om ordene havde bevaret deres mening, begærene deres retning, ideerne deres logik; som om denne verden af sagt og villet ikke havde kendt til indfald, kampe, rov, forklædninger, kneb. Deraf en genealogiens uundværlige tilbageholdenhed: hændelserne må stedfæstes i deres særegenhed, på afstand af enhver monoton finalitet; de må opspores der, hvor man mindst venter dem, og i elementer, som går for ikke at have nogen historie – følelserne, kærligheden, samvittigheden, drifterne; de må gribes i deres tilbagevenden, ikke med henblik på afmærkning af en langsommelig udviklingskurve, men med henblik på at genfinde de forskellige scener, på hvilke de har spillet deres roller; punkterne, i hvilke de udebliver, tidspunkterne, på hvilke de ikke finder sted, må defineres (Platon i Syrakus blev ingen Muhammed...).

Genealogien kræver altså nøjagtighed i viden, en mængde op-hobet materiale og en hel del tålmodighed. Dens „kyklop-bygninger“¹ skal bygges, ikke af „store velgørende fejltagelser“, men af „små sandheder, lidet opsigtsvækkende og udfundet ved en streng metodes hjælp“.² Kortere udtrykt, en vis stædighed i lærdommen. Genealogien står ikke i modsætning til historien som filosofiens ophøjede og dybtborende udsyn til videnskabsmandens muldvarpeblik; tværtimod, den modsætter sig de ideale betydninger og de

uhæmmede teleologiers metahistoriske udfoldelse. Den står i modsætning til eftersøgningen af „oprindelsen“.

2. Man finder hos Nietzsche to anvendelser af ordet *Ursprung*. En af ordets anvendelser er ikke karakteristisk: den findes i en vekslen med termer som *Entstehung*, *Herkunft*, *Abkunft*, *Geburt*. Således taler *Moralens genealogi* eksempelvis, angående pligten eller angående skyldfølelsen, så vel om deres *Entstehung* som om deres *Ursprung*,³ og i *Den muntre videnskab* tales der, angående logikken og erkendelsen, enten om *Ursprung* eller om *Entstehung* eller om *Herkunft*.⁴

Ordets anden anvendelse er karakteristisk. Det hænder faktisk, at Nietzsche modstiller det en anden term: den første paragraf i *Menneskeligt, altfor menneskeligt* konfronterer den mirakuløse oprindelse (*Wunderursprung*), som metafysikken søger, og en historisk filosofis analyser, som stiller spørgsmål *über Herkunft und Anfang*. Det sker også, at *Ursprung* bruges ironisk og drillende. Hvori består for eksempel denne oprindelige grundlæggelse (*Ursprung*) af moralen, som man siden Platon har søgt efter? „I skrækeligt små slutninger ... O pudenda origo!“⁵ Eller videre: hvor skal man søge den oprindelse (*Ursprung*) til religionen, som Schopenhauer placerede i en vis metafysisk følelse, rettet mod det hinsides? Det er ganske simpelt: i en opfindelse (*Erfindung*), i en taskenspillerkunst, i et hokuspokus, i et kunstgreb (*Kunststück*), i en fabrikationshemmelighed, i en af den sorte magis metoder, i *Schwarzkünstlerarbejdet*.⁶

Hvad angår brugen af disse ord, og hvad angår de spil, som særligt kendetegner termen *Ursprung*, er en af de mest betegnende tekster fortalen til *Genealogien*. Ved tekstens begyndelse defineres undersøgelsens genstand som oprindelsen til de moralske fordomme, og den her benyttede term er *Herkunft*. Nietzsche kaster så et blik tilbage, betragter, fra et historisk synspunkt, sit livs søgen efter denne oprindelse; han genkalder sig sine „første filosofiske kalligrafiers“ tid, fra dengang han spurgte sig selv, om man måtte tilskrive Gud det ondes oprindelse. Et spørgsmål, som nu får ham

til at trække på smilebåndet, og om hvilket han netop siger, det var at søge efter en *Ursprung*; samme ord bruges lidt senere i en karakteristik af Paul Rees arbejde.⁷ Senere nævner han de egentligt nietzscheanske analyser, som er indledt med *Menneskeligt, altfor menneskeligt*; når han skal karakterisere dem, taler han om *Herkunftshypotesen*. Og her er anvendelsen af ordet *Herkunft* sikkert ikke tilfældig: den tjener til at betegne forskellige tekster fra *Menneskeligt, altfor menneskeligt*, som var viet til moralitetens, asksens, retfærdighedens, afstraffelsens oprindelse. Men ordet, som havde været anvendt i alle disse fremstillinger, var dog *Ursprung*.⁸ Som om Nietzsche, på *Genealogiens* tid, og på dette sted i teksten, ville gøre en modsætning gældende, mellem *Herkunft* og *Ursprung*, som han ikke havde spillet på ti år tidligere. Men straks efter at have gjort denne specificerede brug af disse to termer, vender Nietzsche, i fortalens sidste paragraffer, tilbage til en neutral og forskelsløs brug.⁹

Hvorfor affærdiger genealogen Nietzsche, i det mindste ved bestemte lejligheder, eftersøgningen af oprindelsen (*Ursprung*)? Først og fremmest fordi man i en sådan oprindelse søger at udvinde sagens eksakte essens, dens reneste mulighed, dens ublandede, indre selvoverensstemmelse, som går forud for alt ydre, for alt tilfældigt, for tidsfølgen. At søge efter en sådan oprindelse er at forsøge at genfinde „det, som allerede var ...“, et noget, som er „selve dette ...“ ved et billede, som svarer præcist, adækvat, til sig selv; det er at holde enhver peripeti, ethvert kneb, enhver forklædning, som har kunnet finde sted, for noget blot tilkommende; det er at sætte sig for at løfte alle masker for, endelig, at afsløre en første identitet. Men hvis genealogen gør sig umage for at lytte til historien snarere end at fæste lid til metafysikken, hvad lærer han så? At bag ved tingene er der „helt andre ting“: ikke deres essentielle og udaterede hemmelighed, men den hemmelighed, at de er uden essens, eller at deres essens blev konstrueret, stykke for stykke, ud fra figurer, som var fremmede for denne. – Fornuften? – Den er født på heltigennem „fornuftig“ vis, – af tilfældet.¹⁰ – Tilknytningen til de videnskabelige metoders strengthed og sandhed? – Kommer af

de lærdes lidenskaber, deres gensidige had, deres fanatiske og stadig genoptagne diskussioner, af deres behov for at sejre, – af de våben, som langsomt er blevet smedet i de personlige kampes hede.¹¹ – Og friheden: skulle den være det, som, ved menneskets rod, binder det til væren og til sandheden? – Faktisk er den blot en af „de herskende klassers opfindelser“. ¹² Hvad man finder ved tingenes historiske begyndelse, er ingen endnu bevaret overensstemmelse med deres oprindelse, – men andre tings uoverensstemmelse, det uensartede.

Historien lærer os at le ad oprindelsens højtidelighed. Den op-højede oprindelse er „den metafysiske efterspining, som kommer frem i den opfattelse, at det er ved alle tings begyndelse, man finder det mest værdifulde og det væsentligste“¹³: man tror gerne, at ved deres begyndelse var tingene i deres fuldkommenhed; at de kom funklende ud af skaberens hænder, eller lige ud i den første morgens skyggeløse lys. Oprindelsen ligger altid før faldet, før legemet, før verden og tiden; den er på gudernes side, og at fortælle den er altid at synge en teogoni. Men den historiske begyndelse er af det nedrigste. Ikke i betydningen beskeden, eller diskret, som om den ankom på duefødder, men latterlig, ironisk, egnet til at opløse alle forudindtagelser: „Førhen søgte man at vække følelsen af menneskets herlighed ved at henvise til dets gudelige herkomst: dette er nu blevet forbudt vej, thi for enden af den står aben.“¹⁴ Mennesket begyndte med at være en grimasse af, hvad det skulle blive; selv Zarathustra har en abe til at springe efter sig, som trækker ham i frakkeskøderne.

Endelig det sidste postulat om oprindelsen, forbundet med de to første: oprindelsen skulle være sandhedens sted. Som absolut tilbagetrukket punkt, gående forud for enhver positiv erkendelse, skulle den muliggøre en viden, som ikke desto mindre dækker den til og uden ophør miskender den i, og med, sin snak; oprindelsen skulle ligge i denne uundgåeligt tabte artikulation, hvor tingenes sandhed forbindes med en talens sandhed, som straks formørker den og fortaber den. Endnu en historiens grusomhed, som tvinger os til at vende om på forholdet og opgive den „ungdommelige“

søgen: bag ved den altid nysindvundne, sparsomt tilmålte sandhed er der tusind års fremvækst af fejltagelser. Lad os ikke mere tro, „at sandheden forbliver sandhed, når man trækker sløret af den, – vi har levet længe nok til at være overbeviste om det“.¹⁵ Sandheden – en slags fejltagelse, som har det fortrin ikke at kunne gendrives, uden tvivl fordi historiens langsomme kogning har gjort den uforanderlig.¹⁶ Og hvad for øvrigt angår selve spørgsmålet om sandheden, om den ret, den tager sig til at gendrive fejltagelsen eller modsætte sig skinnet, måden, hvorpå den, efter tur, blev tilgængelig for vismænd, senere forbeholdt de fromme alene, videre trukket tilbage til en verden uden for rækkevidde, hvor den spillede rollen som imperativ og trøst på samme tid, endelig forkastet, som en unyttig, overflødig, overalt modsagt ide, – er alt dette ikke en historie, historien om en fejltagelse, som hedder sandhed? Sandheden og dens oprindelige regime har haft deres historie i historien. Vi er knapt nået ud „på den korteste skygges tidspunkt“, førend lyset ikke mere synes at komme fra himlens grund, fra dagens første øjeblik.¹⁷

At gøre disse værdiers genealogi op – moralens, askesens, erkendelsens – kan altså aldrig gå ud på at søge efter deres „oprindelse“ ved at negligere alle historiens episoder som utilgængelige, det må tværtimod være at dvæle ved begyndelsernes omstændigheder og tilfældigheder; det må gælde om at vise deres latterlige ondskab den mest skrupuløse opmærksomhed; om at indstille sig på at se dem dukke op, når maskerne endelig sænkes, med den andens ansigt; for megen blufærdighed ville forhindre én i at opsøge dem, hvor de er – ved at gennemrode dalene; det er nødvendigt at give dem tid til at komme frem af labyrinten, hvor ingen sandhed nogensinde har haft dem i sit formynderskab. Genealogen har behov for historien til at besværgе oprindelsens kimære, omtrent som den gode filosof har behov for lægen til at besværgе sjælens skygge. Man må kunne kende historiens hændelser, dens rystelser, dens overraskelser, de omskiftelige sejre, de dårligt fordøjede nederlag, som kaster lys over begyndelser, atavismer og arveforhold; som man må kunne stille en diagnose af legemets sygdomme, dets afsvækkede eller energiske tilstande, dets rifter og mod-

stande for at kunne dømme om, hvad en filosofisk diskurs er. Historien er, med sine fortætninger, sine svigt, sine hemmelige raserier, sine feberanfald så vel som med sine afkræftelser selve udviklingens legeme. Man må være metafysiker for at ville søge dens sjæl i oprindelsens fjerne idealitet.

3. Termer som *Entstehung* eller *Herkunft* betegner, bedre end *Ursprung*, genealogiens egentlige objekt. Man oversætter dem sædvanligvis med *origine* [oprindelse], men det er nødvendigt at søge deres egentlige anvendelse genoprettet.

Herkunft: Det er stammen, la *provenance* [herkomst]; det er det gamle tilhørsforhold til en gruppe – blodets, traditionens, den, som dannes af dem, der står lige så højt eller lige så lavt. *Herkunft*-analysen henviser ofte til racen¹⁸ eller den sociale type.¹⁹ Imidlertid drejer det sig ikke så meget om i et individ, i en følelse, i en ide at genfinde de generiske karakterer, som gør det muligt at henføre denne størrelse til andre, – og om at sige: dette er græsk, eller: dette er engelsk; men om at afsøge alle de subtile, enligststående, underindividuelle markeringer, som kan krydse hinanden i dette og udgøre et net, det er vanskeligt at rede ud. Langtfra at være en sammenligningens kategori tillader en sådan oprindelse at afklare, og dermed at adskille, alle de forskellige markeringer: Tyskerne indbilder sig at være nået til deres kompleksitets højdepunkt, når blot de har sagt, deres sjæl har to sider; men de fæster for megen lid til det gode tal, eller rettere de forsøger som de bedst kan at udrede det virvar af racer, de udgøres af.²⁰ Der hvor sjælen foregiver at forene sig, der hvor Jeget digter sig til en identitet eller en kohærens, bliver genealogerne ved at søge efter begyndelsen, – efter de utallige begyndelser, som efterlader denne anelse af en farve, dette næsten nedtrådte spor, som ikke vil kunne narre et bare lidt historisk skolet øje; herkomstanalysen tillader at opsplitte Jeget og, på dets tomme synteses pladser og steder, at få tusindvis af nu tabte begivenheder til at vrimle frem.

Under et kendetegns eller et begrebs enhedslige skin tillader herkomsten endvidere at genfinde den begivenhedernes knopskyd-

ning, gennem hvilken (takket være hvilken og imod hvilken) begrebet eller kendetegnet er blevet udformet. Genealogien foregiver ikke at gå tilbage i tiden for at genetablere en vældig kontinuitet hinsides glemslens splittelse; dens opgave er ikke at vise, at fortiden stadig er til stede, at den lever i bedste velgående i nutiden og hemmeligt animerer den, efter at have påtrykt hele tidsforløbet en form, som havde været skitseret fra begyndelsen. Intet har her nogen lighed med en arts udvikling, et folks skæbne; at følge herkomstens komplekse fremadskriden består tværtimod i at oprettholde det, der er sket i den splittelse, som er særegen for den: det gælder at afsøge tilfældene, de bittesmå afvigelser – eller tværtimod totale omvendinger – fejltagelserne, fejlvurderingerne, fejlberetningerne, som har affødt det, som eksisterer og er gyldigt for os; det gælder om at finde roden til det, vi kender, og det, vi er. Det er ikke sandheden og væren, men tilfældenes eksterioritet.²¹ Det er derfor, enhver oprindelse til moralen, så snart den ikke længere er ærværdig, – og det er en *Herkunft* aldrig – udsætter sig for kritik.²²

En farlig arv, hvad vi får overleveret af en sådan herkomst. Nietzsche forbinder gentagne gange termerne *Herkunft* og *Erb-schaft*. Man skal ikke lade sig forlede af dette; denne arv er ikke noget erhvervet, en besiddelse, som vokser og størkner; snarere er det en mængde spalter og revner – heterogene lag, som gør arten ustabil og, fra et indre eller et nedenunder, truer den skrøbelige arving: „Det uretfærdige og brudte i mange menneskers gemyt, deres uordentlighed og umådeholdenhed er de sidste følger af utallige logiske unøjagtigheder, overfladiskheder og overilede slutninger, som deres forgængere har gjort sig skyldige i.“²³ Efter-søgningen af herkomsten er ikke grundlæggende, tværtimod: den forstyrrer det, man opfattede som ubevægeligt, den gør brudstykker af det, man troede forenet, den fremviser heterogeniteten i det, man forestillede sig var i overensstemmelse med sig selv. Hvilken overbevisning kan modstå dette? Eller videre, hvilken viden? Lad os antyde en genealogisk analyse af videnskabsmændene – af dem, som indsamler kendsgerninger og omhyggeligt registrerer dem, eller af dem, som beviser og gendriver; deres *Herkunft* ville snart

afsløre justitssekretærens skriblerier eller advokatens forsvarstaler - deres fædre²⁴ - midt i deres tilsyneladende uhildede uopmærksomhed, i deres „rene“ hengivenhed for objektiviteten.

Endelig skyldes herkomsten legemet.²⁵ Den skriver sig af nervesystemet, af temperamentet, af fordøjelsesapparatet. Åndedrættet og ernæringen er dårlig, legemet svageligt og nedbrudt på dem, hvis fædre begik fejltagelser; tager fædrene virkninger for årsager, eller tror de, der virkelig gives et hinsides, eller ser de en værdi i evigheden - og børnenes legemer kommer til at lide under det. Fejhed, hykleri: det er simpelthen fejltagelsernes efterkommere; ikke i sokratisk betydning, ikke fordi man må tage fejl for at være ond; ikke fordi man har vendt sig fra den oprindelige sandhed, men fordi det er legemet, som, i liv og død, i styrke som i svaghed, må bære enhver sandheds og enhver fejltagelses dom, ligesom det omvendt må være bæreren af deres oprindelse, deres herkomst. Hvorfor har menneskene opfundet det kontemplative liv? Hvorfor har de tillagt denne form for eksistens den højeste værdi? Hvorfor har de ladet de forestillinger, det førte til, gælde som absolut sandhed? „I barbariske tider ... om den enkeltes styrke giver efter, om end han føler sig træt eller syg, eller tungsindig eller overmæt og følgelig for en tid uden begær eller behov, så er han et forholdsvis bedre menneske, dvs. mindre farlig, og hans pessimistiske ideer tager nu blot form af ord og tanker ... I denne sindstilstand bliver han tænker og forkynder, eller han digter videre på sin overtro.“²⁶ Legemet, alt det, som har at gøre med legemet, ernæringen, klimaet, jordbunden - er stedet for *die Herkunft*: på legemet finder man de forskellige stigmata efter fortidige hændelser, ligesom det er af legemet, at begær, svigt og fejltagelser fødes; det er i legemet, de forbindes og pludselig udtrykkes, men det er også i legemet, de optrævles, kommer i kamp med og nedbryder hinanden, fortsætter deres uovervindelige konflikt.

Legemet: det er overfladen for begivenhedernes indskrift (hvorimod sproget afmærker dem og ideerne opløser dem), det er stedet for Jegets opdeling (for det, som søger at fremtvinge en substantiel enheds kimære), det er en uafbrudt smuldrende masse.

Genealogien står altså, som herkomstanalyse, ved bindeledet mellem legeme og historie. Den må påvise, hvorledes legemet er fuldstændig gennemtrængt af historie, og hvorledes historien nedbryder legemet.

4. *Entstehung* betegner snarere *émergence* [opdukken], fremkomstpunktet. Det er princippet og den eneste lov for en tilsynekomst. Ligesom man for ofte er tilbøjelig til at søge herkomsten i en kontinuitet uden afbrydelse, ville man tage fejl i at ville gøre rede for en opdukken ved hjælp af endepunktet. Som om øjet lige fra tidernes morgen havde været åbnet for kontemplationen, som om afstraffelsen altid havde været bestemt til at statuere eksempler. Disse endemål, der tilsyneladende er endegyldige, er intet andet end den aktuelle episode i en serie trællerier: øjet trælledes først på jagten og i krigen; afstraffelsen blev tur i tur underlagt behovene for at hævne sig, udelukke angriberen, frigøre sig over for offeret, afskrække de andre. Ved at placere nutiden i oprindelsen får metafysikken os til at tro på en skæbnens bestemmelse, som fra første øjeblik af fordægtigt arbejder på at komme for en dag. Genealogien, derimod, genfremstiller de forskellige trældomssystemer: ikke en betydnings foregribende kraft, men herredømmeforholdenes tilfældige spil.

Fremkomsten indtræffer altid i et bestemt styrkeforhold. *Entstehungs*analysen skal vise disse kræfters spil, måden, hvorpå de kæmper mod hinanden, eller den kamp, de fører over for modstridende omstændigheder, eller videre det forsøg, de gør - ved at splitte sig op i indre modsætninger - på at undslippe degenerationen og generhverve styrken ved egen indre afsvækkelse. For eksempel tilsikres en (dyrisk eller menneskelig) arts fremkomst og befæstelse „gennem en langstrakt kamp imod i alt væsentligt lige ugunstige betingelser“. For „arten har behov for sig selv som art som for noget, som, netop takket være sin hårdhed og enkelhed i form, kan sætte sig igennem og gøre sig varig gennem den stadige kamp mod naboerne eller mod oprørske undertrykte“. Til gengæld indtræffer fremkomsten af individuelle variationer i en anden styr-

ketilstand, når arten har triumferet og ikke mere trues af ydre farer, og kampen står mellem „indbyrdes modstillede, samtidigt eksploderende egoismer, som kæmper med hinanden om solen og lyset“.²⁷ Det sker også, at kraften kæmper mod sig selv: og ikke bare i en overdreven fuldskab, som gør det muligt for den at dele sig, men i samme øjeblik, som den svækkes. Den reagerer mod sin egen slaphed ved at hente sin styrke fra selve denne slaphed, som så uophørligt vokser, og ved at vende sig imod slapheden for at slå den endnu grundigere ned pålægger styrken slapheden grænser, ofre og spægelse, udstafferer den med høj moralsk værdi og vinder således mere styrke. Denne bevægelse er det, som afføder det asketiske ideal, af selve „instinktet i et degenererende liv, som ... kæmper for sin overlevelse“,²⁸ således også med bevægelsen, af hvilken Reformationen blev født, på netop det tidspunkt, hvor kirken var mindst fordærvet,²⁹ i det 16. århundredes Tyskland havde katolicismen endnu kraft nok til at vende sig mod sig selv for at tugte sit eget legeme og spiritualisere sig i en ren samvittighedsreligion.

Fremkomsten er altså kræfters entré på scenen; det er deres opbrud, springet, i hvilket de sætter af fra teatrets kulisser, hver kraft med sin særlige fyndighed og ungdommelighed. Det, Nietzsche kalder godhedsbegrebets *Entstehungsherd* ³⁰, er hverken de stærkes energi eller de svages reaktion; men netop denne scene, hvor de fordeles og kommer til at stå ansigt til ansigt med hinanden; det er rummet, som sættes ind, hules ud, mellem dem, tomrummet, de udveksler trusler og skifter ord hen over. Men fremkomsten tegner et instinkts kvalitet, dets styrke eller svaghed, og mærket, det efterlader på legemet, aftegner fremkomsten, sammenstødspunktet; dog må man vare sig for at opfatte dette som et lukket område, på hvilket en kamp skulle udspilles, et plan, på hvilket modstanderne skulle være ligemænd; snarere er det – som de godes og de ondes eksempel viser det – et „ikke-sted“, en ren afstand, det forhold at modstanderne ikke tilhører samme rum. Ingen er altså ansvarlig for en fremkomst, ingen kan vinde kræfter af den; den indtræffer altid i mellemvævene.

I en vis forstand er stykket, som spilles på dette stedløse tea-

ter, altid det samme; det er det stykke, som de herskende og de beherskede gentager i det uendelige. Nogle mennesker behersker nogle andre, og således opstår værdinormernes forskelligartethed;³¹ klasser behersker andre klasser, og således fødes ideen om frihed;³² nogle mennesker bemægtiger sig ting, de har behov for, pålægger dem en varighed, de ikke har – og derved fødes logikken.³³ Beherskelsesforholdet er lige så lidt et „forhold“ som stedet, hvor det udøves, er et sted. Og det er netop derfor, beherskelsen, i ethvert af historiens momenter, fikseres i et ritual; den påtvinger forpligtelser og rettigheder; den konstituerer omstændelige procedurer. Beherskelsen afsætter mærker, indgraverer minder i tingene og endda i legemerne, den fører regnskab over gældsposterne. Et reglernes univers, som ikke er bestemt til at mildne, men tværtimod til at tilfredsstille volden. Man ville tage fejl, om man, følgende det traditionelle skema, tror, at den almene krig, ved at udtømmes i sine egne modsigelser, til sidst vil give afkald på volden og indvillige i at bringe sig selv til ophør gennem lovene og den civile fred. Reglen, det er stædighedens beregnede nydelse, det er den planlagte blodsudgydelse. Den gør det muligt uden ophør at genoptage beherskelsens spil, den iscenesætter en omhyggeligt gentagen vold. Ønsket om fred, kompromisets sødme, den stiltiende accept af loven er, så langt fra at være den moralske omvæltning eller den nyttekalkulation, som har givet anledning til reglen, intet andet end dens resultat og, sandt at sige, dens perversion: „Skyld, samvittighed og pligt har deres arnested ... i obligationsretten; og deres begyndelse er, som begyndelsen til alt stort på jorden, vædet med blod.“³⁴ Menneskeheden skrider ikke langsomt frem, fra slag til slag, mod en verdensomspændende gensidighed, i hvilken reglerne for altid vil erstatte krigen; menneskeheden installerer enhver af sine voldsudøvelser i et regelsystem og går således fra det ene beherskelsesforhold til det andet.

Og det er netop reglen, der tillader, at der bliver gjort vold på volden, og at et nyt beherskelsesforhold kan bøje netop dem, som behersker. I sig selv er reglerne tomme, voldsomme, ikke målrettede; de er skabt for at tjene dette eller hint formål; de kan rettes til

efter dennes eller hins behag. Historiens store spil består i forskellige træk: Hvem bemægtiger sig reglerne, hvem tager pladsen fra dem, de styres af, hvem klæder sig ud for at få dem til at forvride sig og for at bruge dem i modsat retning, vende dem imod deres ophavs forvaltere; hvem kan, ved at trænge ind i det sammensatte apparat, få det til at fungere sådan, at herskerne må se sig behersket af deres egne regler. De forskellige fremkomster, man måtte kunne afmærke, er ikke en og samme betydnings successive udformninger; det er lige så mange virkninger af substitutioner, erstatninger og omflytninger, af forklædte erobringer, af systematiske omvæltninger. Hvis det at fortolke var ét med langsomt at bringe en betydning, som lå skjult i oprindelsen, frem i lyset, kunne alene metafysikken fortolke menneskeheds tilblivelse. Men hvis det at fortolke er med list eller vold at bemægtige sig et regelsystem, som ikke i sig selv har nogen essentiel betydning, og påtvinge det en ny orientation, underlægge det en ny vilje, bringe det ind i et andet spil og underkaste det tilkommende regler, så består menneskeheds tilblivelse i en række fortolkninger. Og genealogien må være deres historie: historien om moralerne, idealerne, de metafysiske begreber, frihedsbegrebets eller askesebegrebets historie, forstået som forskellige fortolknings fremkomst. Det gælder om at få dem til at fremstå som hændelser på procedurernes teater.

5. Hvilket forhold er der mellem genealogien, defineret som søgen efter en *Herkunft* eller en *Entstehung*, og det, man sædvanligvis kalder historien? Nietzsches apostrofer imod historien er kendte, og vi skal straks vende tilbage til dem. Alligevel betegnes genealogien sommetider som „wirkliche Historie“; den kvalificeres gentagne gange som „historisk sans“ eller „ånd“. ³⁵ Faktisk kritiserer Nietzsche, fra og med den anden *Utidssvarende betragtning*, ustandselig denne form for historie, som altid vender tilbage til (og hele tiden forudsætter) det suprahistoriske synspunkt: en historie, som ser det som sin opgave at indhøste tidens endegyldigt reducerede uensartethed i en tæt tillukket totalitet, en historie, som skulle gøre det muligt for os at genkende os selv overalt og at forlige alle tidli-

gere omrokinger; en historie, som fra en slags verdens ende kaster sit blik på, hvad den har lagt bag sig. Denne historikernes historie tager sin tilflugt til et støttepunkt, som ligger uden for tiden; den foregiver at bedømme alt ud fra en apokalyptisk objektivitet; men dette kun fordi den forudsætter en evig sandhed, en sjæl, som ikke dør, en bevidsthed altid identisk med sig selv. Hvis den historiske sans erobres af det suprahistoriske synspunkt, kan metafysikken tage den til indtægt for sig selv og, ved at indordne den under en objektiv videnskabs auspicer, pålægge den sin egen „ægypticisme“. Til gengæld kan den historiske sans, hvis det lykkes den at undgå enhver absolut målestok, undslippe metafysikken og blive genealogiens fornemste middel. Den skal så blot være denne skarphed i blikket, som skelner, fordeler, opdeler distancer og marginer for at følge deres spil, – en art opsplittende blik, som også er i stand til at splitte sig selv op og udslette enhedspræget ved dette menneske, som formodes suverænt at kunne vende blikket mod sin fortid.

Den historiske sans genindsætter alt det i tilblivelsen, som man havde troet udødeligt hos mennesket, og praktiserer således „die wirkliche Historie“. Vi tror på følelsernes uforgængelighed ... Men alle, og frem for alt dem, der forekommer os at være de ærbødige og mest uhildede, alle har de en historie. Vi tror på instinkternes dumpe bestandighed og forestiller os, at de overalt har været i kraft, nu som før ... Men den historiske viden har ikke svært ved at sønderlemme dem, – ved at påvise deres ændrede former, deres svage og stærke øjeblikke, ved at påpege magtskift mellem dem, ved at gribe deres langsomme oparbejdelse og bevægelserne, med hvilke de vendes mod sig selv og således fremtvinger deres egen udslettelse. ³⁶ Vi mener i hvert fald, at legemet, det adlyder ingen andre love end sin egen fysiologi, og at det unddrager sig historien. Endnu en fejltagelse; legemet er fanget i en række styreform, som danner det; det har altid været udsat for arbejdsrytmer, for hvile, for fester; det beruses af gifte – fødevarer eller værdier, kostvaner eller moralebud mellem hinanden; det opbygger modstande i sig. ³⁷ Den „virkelige“ historie må skelnes fra histori-

kernes, idet den ikke støtter sig til nogen konstant: der er intet ved mennesket – ikke engang dets legeme – som er fast nok til at fundere en forståelse af, eller en selvgenkendelse i, andre mennesker. Alt det, man støtter sig til for at vende sig mod historien og gribe den i dens totalitet, alt det, som gør det muligt at aftegne den som en tålmodig, kontinuert bevægelse, – det er alt dette, det gælder om systematisk at bryde ned. Det, som tillod genkendelsens fortrøstningsfulde spil, må bringes til at smuldre. At vide betyder ikke, selv ikke på det historiske område, „at genfinde“, og da især ikke „at genfinde os selv“. Historien er „virkelig“, i samme udstrækning som den indfører det diskontinuerte i selve vores væren. Den vil så opdele vores følelser, dramatisere vores instinkter, mangfoldiggøre vores legeme og stille det i modsætning til sig selv. Den vil ikke lade noget ligge nedenunder, som så kunne kaldes livets eller naturens beroligende stabilitet; den vil ikke lade sig bære af nogen stum stædighed, hen imod de tusinde års mål. Den vil hule det ud, som man elsker at lade den hvile på, og gå til angreb på sin egen foregivne kontinuitet. For viden er ikke skabt for forståelsens skyld, men for splittelsens.

Med udgangspunktet heri kan man begribe særkendetegnene ved den historiske sans, som Nietzsche forstår den, som når han modstiller den traditionelle historie „die wirkliche Historie“. Sidstnævnte vender om på det sædvanligvis etablerede forhold mellem begivenhedernes opbrud og den kontinuerte bevægelse. Der er ligefrem en (teleologisk eller rationalistisk) historietradition, som tenderer mod at opløse den enestående begivenhed i en ideal kontinuitet – en teleologisk bevægelse eller en naturlig sammenhæng. Den „virkelige“ historie lader begivenheden fremstå med alt, hvad den havde af enestående og tilspidset. Ved begivenhed må man forstå, ikke en beslutning, en traktat, en regeringstid eller et slag, men omvendingen af et styrkeforhold, en magts beslaglæggelse, en genoptagelse af sproget, der vender det imod dets brugere, et herredømme, som svækkes, afspændes, forgiver sig selv, et andets maskerede ankomst. Kræfterne, som er på spil i historien, adlyder hverken en skæbnebestemmelse eller en mekanisme, men

kampens tilfælde.³⁸ Disse kræfter manifesterer sig ikke som en første intentions på hinanden følgende udtryksformer; de tager ej heller skikkelse af et resultat. De kommer altid først til syne i en begivenheds enestående terningekast. I modsætning til den kristne verden, der i sin helhed vævedes af en gudelig edderkop, til forskel fra den græske verden, delt som den var mellem viljens rige og den store kosmiske dumheds rige, kender den virkelige historie kun et eneste rige, hvor der hverken er forsyn eller finalårsager – men bare „nødvendighedens jernhånd, som ryster tilfældets raflebæger“.³⁹ Dog skal dette tilfælde ikke opfattes som en simpel lodtrækning, men som den risiko, viljen til magt hele tiden på ny løber, og som den, for at beherske det nødvendige udfald, altid ender med at modstille en anden, større, risiko.⁴⁰ Således at verden, som vi erkender den, ikke er den alt i alt simple figur, hvor alle begivenhederne udslettes for at de væsentlige træk, den endegyldige betydning, den fra først til sidst gyldige værdi, kan komme til udtryk, men tværtimod er en myriade af sammenfildrede begivenheder, som i dag forekommer os „vidunderlig broget, afskrækkende, fuld af betydning“, men som er født af og stadigvæk hemmeligt befolket af „en mængde fejltagelser og fantasmer“.⁴¹ Vi tror, vores nutid støtter sig på dybsindige hensigter, på blivende nødvendigheder; vi søger bekræftelse på dette hos historikerne. Men den sande historiske sans anerkender os som levende i myriader af forsvindende begivenheder, uden oprindelige holdepunkter eller koordinater.

Den historiske sans har også magt til at vende om på forholdet mellem det nære og det fjerne, som den traditionelle historie, i trofast overensstemmelse med metafysikken, etablerer det. Den traditionelle historie elsker at kaste blikket på alt, hvad der er fjernt og højt: de mest ædle tidsaldre, de mest ophøjede former, de mest abstrakte ideer, de mest rendyrkede individualiteter. Og for at kunne gøre det prøver den at komme alt dette så nær som muligt, at placere sig ved foden af disse højder med fare for at se dem i det berømte græshoppeperspektiv. Den virkelige historie kaster til gengæld blikket på det nærmeste, – på legemet, på nervesystemet, næringsmidler, fordøjelse, energi; den gennem søger forfald, og går

den til de ophøjede tidsaldre, er det med en – ikke nagende, men opmuntrende – mistanke om tilstedeværelsen af en barbarisk og utilstedelig mumlen. Den er ikke bange for at se ned. Men den ser oppefra, – og dykker for at gribe udsigten, udfolde spredninger og forskelle, lade hver ting få sin målestok, sin intensitet. Den virkelige histories bevægelse er modsat den, historikerne sniger sig til at udvirke: de foregiver at se på det, der er længst væk fra dem selv, men nærmer sig lavt, krybende, dette forjættede fjerne (hvorved de er som metafysikerne, der kun ser et hinsides, højt hævet over verden, for at love sig selv det som belønning); den virkelige historie ser derimod på det nærmeste, men for brat at rive sig løs og gribe det i afstand (et blik, der ligner lægens, som dykker for at stille diagnosen og sige forskellen). Den historiske sans står medicinen langt nærmere end filosofien. „Historisk og fysiologisk“, siger Nietzsche ofte.⁴² Deri er der intet underligt, da man i filosofiens idiosynkrasi også finder den systematiske underkendelse af legemet og „manglen på historisk sans, hadet til udviklingsidéen, ægypticismen“, den stædige anstrengelse for at „sætte det ved begyndelsen, som kommer til slut“ og for at anbringe „de sidste ting foran de første“.⁴³ Historien har vigtigere ting at foretage sig end at være filosofiens tjenestepige og fortælle om sandhedens og værdiens nødvendige fødsel; den må være den differentiale erkendelse af energi og svigt, af ophøjethed og sammenbrud, af gifte og modgifte. Historien må være videnskaben om lægemidlerne.⁴⁴

Endelig et sidste træk ved denne virkelige historie. Den er ikke bange for at være perspektivisk viden. Historikerne søger i størst mulig udstrækning at udslette alt det, som, i deres viden, kan risikere at røbe stedet, de ser fra, øjeblikket, de befinder sig i, hvilket parti de tager – deres uafvendelige lidenskaber. Den historiske sans ved sig, som Nietzsche forstår den, perspektivisk og forkaster ikke sin egen uretfærdigheds system. Den ser fra en bestemt vinkel med det velovervejede sigte at sige ja eller nej, følge alle de spor, giften sætter sig, finde den bedste modgift. Snarere end at foregive en diskret selvudslettelse foran det sete, snarere end deri at søge sin lov og at underkaste denne enhver bevægelse, den gør, er den his-

toriske sans et blik, som ved, hvorfra, så vel som hvad, den ser. Den historiske sans giver enhver viden mulighed for i selve sin erkendelse at gøre sin genealogi op. „Die wirkliche Historie“ udøver, lodret på sit standpunkt, historiens genealogi.

6. I denne historiens genealogi, som han gentagne gange skitserer, forbinder Nietzsche den historiske sans og historikernes historie. De har tilsammen kun en begyndelse, som er uren og blandet. Udgået fra et og samme tidens tegn,⁴⁵ hvori man kan genkende så vel et sygdomstegn som spiren til en vidunderlig blomst, er de først senere blevet skilt ad. Lad os foreløbig, uden at skelne mellem dem, følge deres fælles genealogi.

Historikerens herkomst (*Herkunft*) kan bestemmes uden tvivl: han er af lav afstamning. Det er et kendetræk ved historien ikke at have noget valg: den er forpligtet til at kende alt uden hierarki af vigtighed, uden skelnen mellem højt og lavt; den er forpligtet til at godtage alt uden at gøre forskel. Intet må skille sig ud, men heller intet må udelukkes. Historikerne ville sige, at dette er bevis på takt og diskretion: med hvilken ret skulle de blande deres smag ind, når det drejer sig om andre; eller indblande deres forkærlighed, når det drejer sig om, hvad der virkelig er sket? Men faktisk er det den fuldkomne smagløshed, og på sin vis en grovhed, at forsøge at omgås dét familiært, som er mere ophøjet end en selv, eller at føle tilfredsstillelse ved at genfinde lavheden. Historikeren er ufølsom over for enhver usmagelighed: eller rettere, han fryder sig selv ved det, som skulle være ham modbydeligt. Hans tilsyneladende afklarethed består i stædigt at underkende enhver storhed og i at bringe alt på mindste fællesnævner. Intet må være mere ophøjet end han selv. Når han ønsker at vide så meget, at vide alt, skyldes det, at han vil finde de forklejnende sandheder frem. „Lavsindet nysgerighed“. Hvor kommer historien fra? Fra pøbelen. Hvem henvender den sig til? Til pøbelen. Og den diskurs, den fører, minder stærkt om demagogens: „Ingen er større end jer, siger den, og den, som foregiver at overvinde jer – I som er gode – han er ond“; her er historikeren dobbeltgænger og ekko: „Ingen fortid er større end jeres

nutid, og alt det, som kan vise sig i historien med et skin af storhed, dets lidenhed, ondskab og ulyksalighed skal min omhyggelige viden påvise." Historikerens stamtavle går helt tilbage til Sokrates.

Men denne demagogi må være hyklerisk. Den må skjule sit egensindige nag under det almenes maske. Og som demagogen må påberåbe sig sandheden, således må historikeren påberåbe sig objektiviteten, den nøjagtige beskrivelse af kendsgerningerne, den urokkelige fortid. Demagogen tvinges til at fornægte legemet for at kunne hævde den tidløse idé's overherredømme; historikeren tvinges til at udslette sin egen individualitet, for at de andre kan komme på scenen og tage ordet. Historikeren må altså ihærdigt tugte sig selv: han må dysse sin forkærlighed ned og sætte sig ud over sin afsky, han må tilhulle sit eget perspektiv for at kunne erstatte det med en foregivet universel geometris, han må spille død for at få adgang til de dødes rige, han må påtage sig en halveksistens, uden ansigt og uden navn. Og i denne verden vil han, efter at have tøjlet sin individuelle vilje, kunne vise de andre en højere viljes ubrydelige lov. Efter at have forsøgt i sin egen viden at slette alle spor af vilje, vil han, i erkendelsens genstand, genfinde en evig viljes form. For historikeren er objektiviteten omvendelse af forholdet mellem vilje og viden; den er, i ét hermed, og med nødvendighed, en tro på Forsynet, på finalårsagerne og teleologien. Historikeren hører til asketernes familie. „Jeg kan ikke lide disse lystne historiens eunukker, alle disse det asketiske ideals trækkerdreng; jeg kan ikke lide disse kalkede grave, som spejler livets skuespil; jeg kan ikke lide disse slappe og trætte, som indhyller sig i visdom og ser til med objektivt blik.“⁴⁶

Lad os gå over til historiens *Entstehung*, som finder sit sted i det 19. århundredes Europa: sammenblandings og bastardernes fædreland, blandingsmenneskets tidsalder. I forhold til andre tiders højkultur er vi som barbarer: for øjnene har vi bysamfundenes ruiner, gådefulde monumenter; vi er standset foran gabende mure; vi spørger os selv, hvilke guder alle disse tomme templer vel har kunnet være beboet af. De store tidsaldrer kendte ikke den slags nysgerrighed eller så stor respekt; de anerkendte ingen forgænge-

re; klassicismen bekymrede sig ikke om Shakespeare. Europas forfald viser sig som et umådeligt skuespil, et, som de større øjeblikke mangler eller kan undvære. Det særegne ved scenen, på hvilken vi i dag befinder os, er, at den forestiller et teater; uden monumenter, som kunne være vores egne og siges at tilhøre os, lever vi blandt en mængde dekorationer. Men ikke nok med det: europæeren ved ikke, hvem han er; han kender intet til de racer, som er blandet i ham; han søger en rolle, der kunne være hans; han er uden individualitet. Man forstår da, hvorfor det 19. århundrede spontant er historisk: dets kræfters anæmi; de sammenblandinger, som har slettet alle kendetæk ud, fremkalder de samme virkninger som askesens spægelse; dette århundredes mangel på mulighed for at skabe, fraværet af dets værk, dette at det er nødsaget til at støtte sig til det, som er gjort førhen og andetsteds, påtvinger det denne plebejisk lavsindede nysgerrighed.

Men hvis dette ganske rigtigt er historiens genealogi, hvordan kan så denne historie selv blive genealogisk analyse? Hvordan går det til, at den ikke forbliver demagogisk eller religiøs erkendelse? Hvordan kan den, på selv samme scene, skifte rolle? Hvis ikke netop, fordi man bemægtiger sig den, behersker den og sætter den imod dens egen fødsel. Dette er faktisk det særegne ved *die Entstehung*: det er ikke den nødvendige udgang på noget, som var blevet forberedt lang tid i forvejen; det er scenen, hvor kræfterne sættes på spil og gør front imod hinanden, hvor det sker, at de triumferer, men hvor man kan konfiskere dem. Stedet for metafysikkens fremkomst var ganske rigtigt den atheniensiske demagogi, Sokrates' pøbelagtige nag, hans tro på udødeligheden. Men Platon kunne have bemægtiget sig denne sokratiske filosofi og vendt den imod den selv, - og han har sikkert mere end en gang følt sig fristet til at gøre det. Hans nederlag består i at have grundlagt den. Det 19. århundredes problem er at undgå at gøre det for historikernes folkelige askese, som Platon gjorde for Sokrates' askese. Det gælder ikke om at grundlægge denne med en historiefilosofi, men om at sønderdele den med udgangspunkt i, hvad den har frembragt: om at gøre sig til herre over historien for at gøre genealogisk, dvs.

strengt antiplatonisk, brug af den. Det er derved, den historiske sans skal befri sig for den suprahistoriske historie.

7. Den historiske sans omfatter tre brugsmåder, som hver især modsætter sig historiens tre platoniske modaliteter. Den første er den parodiske, realitetsdestruerende brug, som modsætter sig historie-temaet: erindring-genkendelse; den anden er den dissocierende, identitetsdestruerende brug, som modsætter sig historie-temaet: kontinuitet-tradition; den tredje er den ofrende, sandhedsdestruerende brug, som modsætter sig historie-temaet: erkendelse. I hvert tilfælde gælder det om at bruge historien på en måde, som for altid befrier den for hukommelsens på én gang metafysiske og antropologiske model. Det gælder nu at gøre historien til en modhukommelse og følgelig om i den at udfolde en anden form for tid. En parodisk og lavkomisk brugsmåde, for det første. Det anonyme blandingsmenneske, europæeren, der ikke mere ved, hvem han er, eller hvilket navn han skal bære, får af historien tilbudt en række erstatningsidentiteter, som tilsyneladende er bedre individualiserede og mere reelle end hans egen. Men mennesket med historisk sans bør ikke lade sig narre af denne erstatning, som historikeren tilbyder: det er kun en forklædning. Én efter én har man tilbudt den franske revolution den romerske model, romantikken ridderrustningen, den wagnerske epoke den germanske helts sværd; men det er altsammen flitterstads, hvis uvirkelighed henviser til vores egen uvirkelighed. Ingen berøves friheden til at holde disse religioner i ære og til i Bayreuth at fejre mindet om dette nye hinsides; det står enhver frit at slå sig op som disse ledige identiteters marskandiser. Den gode historiker, genealogen, vil vel vide, hvad han skal tænke om hele denne maskerade. Ikke sådan at forstå at han skulle støde den fra sig i al sin omsorg for alvoren; han vil tværtimod drive den til det yderste: han vil iværksætte tidens store karneval, hvor de samme masker uden ophør vender tilbage. Snarere end at identificere vores blege individualitet med fortidens stærkt reelle former gælder det om at irrealisere os selv i disse genfremkomne identiteter; og ved atter at tage alle disse masker op – såsom Fried-

rich von Hohenstaufen, Cæsar, Jesus, Dionysos, Zarathustra måske, – ved at begynde forfra på historiens komedie vil vi, i vores irrealitet, genindtage den Guds – endnu mere irreelle – identitet, som styrer historien. „Måske vi netop heri vil opdage vores opdigtede rige, hint rige, hvori også vi endnu kan være originale, omtrent som historiens parodister eller som Guds polyklinikker.“⁴⁷ Man genkender her parodien på, hvad den anden *Utidsvarende betragtning* kaldte den „monumentale historie“: historien, der så det som sin opgave at genkalde historiens højdepunkter, at opretholde dem i et fortsat nærvær, genfinde deres gerninger, handlinger og værker ved hjælp af deres inderste væsens monogram. Men i 1874 anklagede Nietzsche denne art historie, der helt var viet ærefrygten, for at spærre vejen for livets nugældende intensiteter og gerninger. Det drejer sig for ham, i de seneste tekster, om at parodiere denne historie for at fremholde, at heller ikke den er andet end parodi. Genealogien er historien som organiseret karneval.

En anden brug af historien: vores identitets systematiske dissociation. Thi denne, ganske vist svage, identitet, som vi forsøger at sikre os og at samle under en maske, selv den er kun en parodi: mangefoldet huses af den, utallige sjæle skændes der; systemerne krydser og behersker hinanden. Efter at have studeret historien føler man sig „lykkelig for, i modsætning til metafysikerne, at være herberg ikke for en udødelig sjæl, men for mange dødelige sjæle“.⁴⁸ Og i enhver af disse sjæle opdager historien, ikke en glemt identitet altid rede til genfødsel, men et sammensat system af elementer, der på deres side igen er mangfoldige, distinkte, og som ikke beherskes af nogen syntetisk magt: „Det er et tegn på overlegen dannelse i fuld bevidsthed at kunne fastholde visse faser af udviklingen, som ringere mennesker gennemlever uden at tænke over det ... Det første resultat er, at vi forstår vores ligemænd som fuldstændigt determinerede systemer og som repræsentanter for forskellige kulturer, det vil sige som nødvendige og som foranderlige. Og omvendt: at vi, i vores egen udvikling, er i stand til at udskille brudstykker og stille dem frem i deres selvstændighed.“⁴⁹ Den genealogisk dirigerede historie har ikke til formål at genfinde rødderne til

vores identitet, men tværtimod er dens formål vedholdende at adsplitte den; historien stiler ikke mod at afmærke det enestående arnested, hvorfra vi kommer, dette første fædreland, som metafysikerne lover os, at vi skal vende tilbage til: den stiler mod at fremkalde alle de diskontinuiteter, vi gennemstrømmes af. Denne funktion er den modsatte af, hvad den „antikvariske historie“, ifølge de *Utidssvarende betragtninger*, ville udøve. Det drejede sig dér om at genkende de kontinuiteter, i hvilke vores nutid har rod: jordbundens, sprogets, samfundets kontinuitet; det drejede sig om „med nænsom hånd at dyrke det, som har eksisteret fra gammel tid, at bevare betingelserne, under hvilke det er opstået, for eftertiden“. ⁵⁰ Mod en sådan form for historie indvendte de *Utidssvarende betragtninger*, at den risikerer at forebygge enhver senere handling i troskabens navn. Lidt senere – og allerede i *Menneskeligt, altfor menneskeligt* – tager Nietzsche på ny den antikvariske opgave op, men går i en helt modsat retning. Hvis genealogien på sin vis stiller spørgsmålet om jordbunden, som var vidne til vores fødsel, om sproget, som vi taler, og om lovene, som regerer os, er det for at bringe de heterogene systemer for dagen, som under jegets maske forholder os enhver identitet.

Tredje brug af historien: ofringen af erkendelsens subjekt. Tilsyneladende – eller snarere: at dømme efter masken, som den bærer – er den historiske bevidsthed neutral, blottet for enhver lidenskab, kun opsat på sandheden. Men hvis den forhører sig selv og hvis den, mere generelt, sætter enhver videnskabelig bevidsthed, og dennes historie, under forhør, opdager den disse udformninger og transformationer af viljen til viden, som udgøres af instinktet, lidenskab, inkvisitorisk stædighed, grusom forfinelse, ondskab, den opdager de tagne partiers vold: parti – taget mod den uvidende lykke, mod de stærke illusioner, med hvilke menneskeheden beskytter sig, parti – taget for alt det faretruende i forskningen og for det foruroligende i opdagelsen. ⁵¹ Den historiske analyse af denne store vidensvilje, som gennemstrømmer menneskeheden, gør det på én gang klart, at der ingen erkendelse findes, som ikke hviler på uretfærdigheden (at der altså ikke, i selve erkendelsen, er

nogen ret til sandheden eller nogen grundlæggelse af sandheden), og at erkendelsesdriften er af det onde (at der i den er noget morderisk, at den intet kan og intet vil gøre for menneskenes lykke). Ved, som den gør det i dag, at antage den størst mulige udstrækning nærmer denne vilje til viden sig ikke en universel sandhed; den giver ikke mennesket noget eksakt og uforstyrret herredømme over dets natur, tværtimod, den mangedobler uophørligt risici; overalt lader den farer vokse frem, den slår indbildt beskyttelse ned, den opløser subjektets enhed, den frigør alt det i subjektet, som stiler lige mod at sønderlemme det og ødelægge det. I stedet for lidt efter lidt at løsne sig fra sine empiriske rødder, eller fra de allerførste behov, som afstedkom dens fødsel, i stedet for at blive ren spekulation, alene underlagt fornuftens krav, i stedet for i sin udvikling at træde i forbindelse med opbygningen og bekræftelsen af et frit subjekt trækker denne vilje til viden en stadigt voksende stædighed med sig; den instinktive vold tager fart og vokser i vidensvilje. Tidligere krævede religionerne menneskelegemet ofring; i dag kalder vores viden på eksperimenter med os selv ⁵² på bekostning af erkendelsens subjekt. „Erkendelsen har i os forvandlet sig til en lidenskab, som ikke viger tilbage for noget offer, og som i grunden intet frygter mere end sin egen udslukkelse ... Måske selve menneskeheden går til grunde med denne lidenskab til erkendelsen ... Hvis menneskeheden ikke går til grunde af lidenskab, vil den gå til grunde af svaghed. Hvad foretrækker man? Det er hovedspørgsmålet. Vil vi, at menneskeheden ender i flammerne og ilden eller i sandet?“ ⁵³ De to store problemer, som delte det 19. århundredes filosofiske tænkning imellem sig (gensidig grundlæggelse af sandheden og friheden, muligheden af en absolut viden), disse to hovedtemaer fra arven efter Fichte og Hegel er det nu tid at erstatte med temaet: „Det kan være, at det hører til værens grundlag at gå til grunde ved den absolutte erkendelse.“ ⁵⁴ Hvilket ikke, i kritikens forstand, vil sige, at viljen til sandhed begrænses af erkendelsens endelighed, men at denne vilje mister enhver grænse i og med, at den må ofre erkendesubjektet. „Og stadigvæk er der måske en eneste uhyre tanke, som endnu i dag vil kunne til-

intetgøre enhver forhåbning og således opnå sejren over den sejr-
rigeste – tanken om menneskeheden, som ofrer sig selv. Man kan
sværge på, at hvis denne tankes stjernebillede nogensinde skulle
komme til syne i horisonten, vil erkendelsen af sandheden være
tilbage som det eneste umådelige mål, som et sådant offer ville
passe til, eftersom intet offer er for stort for den. I mellemtiden har
problemet aldrig været stillet.⁵⁵

De *Utidsvarende betragtninger* talte om den kritiske brug af
historien: det drejede sig om at stille fortiden for en domstol, om
at beskære dens rødder, om at udslette de traditionelle hæderkro-
ninger for at frigøre mennesket og ikke efterlade det anden oprin-
delse end den, hvori det helst ville genkende sig selv. Nietzsche
anklagede denne historie for at løsne os fra vores virkelige kilder
og for at ofre selve livets bevægelse til omsorgen for sandheden
alene. Man ser, at Nietzsche lidt senere påtager sig, hvad han før
afslog. Han tager det op, men med et ganske andet formål: det drej-
er sig ikke længere om at dømme vores fortid i den sandheds navn,
som vores nutid alene skulle sidde inde med; det drejer sig om at
risikere erkendesubjektets nedbrydelse i den uendeligt udfoldede
vilje til viden.

I en vis forstand skriver genealogen sig tilbage til de historiens
tre modaliteter, som Nietzsche i 1874 anerkendte. Den går tilbage
til dem, hinsides de indvendinger, han da rejste under påberåbelse
af livet, dets evne til at bekræfte og skabe. Men den vender tilbage
til dem ved samtidig at forvandle dem: ærefrygten for monumen-
terne bliver til en parodi; respekten for tidligere kontinuiteter bli-
ver systematisk opløsning; kritikken af fortidens uretfærdighed ud
fra sandheden, mennesket i dag sidder inde med, bliver erkende-
subjektets nedbrydelse gennem den særegne uretfærdighed ved
viljen til viden.

1. *Den muntre videnskab*, § 7.
2. *Menneskeligt, altfor menneskeligt*, II § 3.
3. *Moralens genealogi*, II § 6 og § 8.
4. *Den muntre videnskab*, § 110, 111, 300.
5. *Morgenrøde*, § 102.
6. *Den muntre videnskab*, § 151 og 353. Ligeledes i *Morgenrøde*, § 62;
Genealogien, i § 14; *Afgudernes ragnarok*, De fire store fejltagelser,
§ 7.
7. Paul Rees værk hed *Ursprung der moralischen Empfindungen*.
8. I *Menneskeligt, altfor menneskeligt* bar den 92ende aforisme titlen
Ursprung der Gerechtigkeit.
9. Også i *Genealogiens* tekst anvendes *Ursprung* og *Herkunft* gentagne
gange på næsten ensbetydende vis. (I, 2; II, 8, 11, 12, 16, 17).
10. *Morgenrøde*, § 123.
11. *Menneskeligt, altfor menneskeligt*, § 34.
12. *Vandreren og hans skygge*, § 9.
13. *Ibid*, § 3.
14. *Morgenrøde*, § 49.
15. *Nietzsche contra Wagner*, Epilog, 2.
16. *Den muntre videnskab*, § 265 og § 110.
17. *Afgudernes ragnarok*. Hvorledes den „sande verden“ sluttelig blev
fabelen.
18. For eksempel *Den muntre videnskab*, § 135; *Hinsides godt og ondt*,
§ 200, 242, 244; *Genealogien*, I, § 5.
19. *Den muntre videnskab*, § 348-349; *Hinsides ...*, § 260.
20. *Hinsides ...*, § 244.
21. *Genealogi*, III, § 17 (Abkunft des Hemmungsgefühls).
22. *Morgenrøde*, „Fornuften“ i filosofien.
23. *Morgenrøde*, § 247.
24. *Den muntre videnskab*, § 348-349.
25. *Ibid.*: „Der Mensch aus einem Auflösungszeitalter ... der die Erbschaft
einer vielfältigere Herkunft im Leibe hat“ (§ 200).
26. *Morgenrøde*, § 42.
27. *Hinsides ...*, § 262.
28. *Genealogi*, III, 13.
29. *Den muntre videnskab*, § 148. Buddhismens og kristendommens *Ent-
stehung* må også tilskrives en viljens anæmi.
30. *Genealogi*, I, 2.
31. *Hinsides ...*, § 260. Cf. også *Genealogi*, II, 12.
32. *Vandreren og hans skygge*, § 9.

33. *Den muntre videnskab*, § 111.
34. *Genealogi*, II, 6.
35. *Genealogi*, Fortale, § 7 og I,2. *Hinsides ...*, § 224.
36. *Den muntre videnskab*, § 7.
37. *Ibid.*
38. *Genealogi*, II, 12.
39. *Morgenrøde*, § 130.
40. *Genealogi*, II, 12.
41. *Menneskeligt, altfor menneskeligt*, § 16.
42. *Afgudernes ragnarok*, En utidssvarendes strejftog, § 44.
43. *Ibid.*, „Fornuften“ i filosofien“, § 1 og 4.
44. *Vandreren og hans skygge*, § 188.
45. *Den muntre videnskab*, § 337.
46. *Genealogi*, III, 25.
47. *Hinsides ...*, § 223.
48. *Vandreren og hans skygge* (Blandede meninger og mundheld), § 17.
49. *Menneskeligt, altfor menneskeligt*, § 274.
50. *Utidssvarende betragtninger*, II, 3.
51. Cf. *Morgenrøde*, § 429, og § 432; *Den muntre videnskab*, § 333; *Hinsides godt og ondt*, § 229 og § 230.
52. *Morgenrøde*, § 501.
53. *Ibid.*, § 429.
54. *Hinsides godt og ondt*, § 39.
55. *Morgenrøde*, § 45.

Fra en samtale med Foucault en dag i januar 1981

v/ Søren Gosvig Olesen

Arbejdet med at oversætte Michel Foucaults *La volonté de savoir* (1976) førte mig i sin tid til at skrive til forfatteren. Mest fordi der i en note forekom en henvisning til et værk, tilsyneladende også med Foucault som forfatter, men som jeg aldrig havde hørt om før: *Le pouvoir de la vérité* (note 17 i den seneste udgave af den danske oversættelse). Men også fordi titlerne på og rækkefølgen af de kommende bind i *Seksualitetens historie* var ændret allerede til den tyske oversættelse. Samt endelig fordi der i sidstnævnte optrådte et forord, åbenbart skrevet til oversættelsen.

Så jeg sendte mine spørgsmål afsted – og fik svar.

I sit brev af 4. maj 1978 svarede Foucault lidt undvigende på spørgsmålet om de kommende bind af *Seksualitetens historie*. „Under alle omstændigheder“, skrev han, „er planen over de kommende bind ironisk ment, vilkårlig, et rent spil. Den vil blive ændret hvert år, måske hvert kvartal eller måske hver måned ...“ Derudover vedlagde Foucault den franske tekst, som lå bag forordet til den tyske udgave. I virkeligheden var der tale om et forord til de oversatte udgaver af *Viljen til viden* overhovedet (efter aftale med forlagsredaktøren, Mihail Larsen, kaldte vi også teksten „Forord til den danske udgave“ i oversættelsen – hvorfor være mindre frække end tyskerne?)

Men brevets mest gådefulde afsnit var det om *Le pouvoir de la vérité*. Afsnittet lød: „*Sandhedens magt* er en bog, som jeg ganske rigtigt tænker på at skrive; det skulle endda blive den sidste, jeg

DAVID HOWARTH

DISKURS

EN INTRODUKTION

PÅ DANSK VED STIG W. JØRGENSEN

HANS REITZELS FORLAG

DISKURS. EN INTRODUKTION

1. udgave, 1. oplag

er oversat fra engelsk efter *Discourse*

af Søg W. Jørgensen

© David Howarth 2000

og for den danske udgave

Hans Reitzels Forlag, København 2005

This edition is published by arrangement with Open University Press, Buckingham

Forlagsredaktion: Marius Hansteen

Omslag: Kliborg Design

Omslagsfoto: Keld Helmer-Petersen

Typografisk tilrettelægning og sats: Kliborg Design

Sat med New Baskerville og The Sans

og trykt hos Narayana Press, Gylling

Printed in Denmark 2005

ISBN 87-412-2351-9

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af eller kopiering fra denne bog er kun tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan. Enhver anden udnyttelse er uden forlagets skriftlige samtykke forbudt ifølge dansk lov om ophavsret. Undtaget herfra er korte uddrag til brug ved anmeldelser.

Hans Reitzels Forlag
Østergade 13
1100 København K

Hold dig orienteret om nye titler fra Hans Reitzels Forlag.
Tilmeld dig forlagets e-nyheder på www.hansreitzel.dk

INDHOLD

FORORD	9
DEFINITION AF DISKURSBEGREBET	11
Begrebet diskurs	12
Denne bogs målsætninger og indhold	16
En kortfattet genealogi over diskurs	17
Diskursteori	20
Tre traditioner	22
Kritik og vurdering	25
Anvendelse af diskursteori	26
Bogens struktur	27
 1. SAUSSURE, STRUKTURALISME OG SYMBOLSYSTEMER	32
Strukturalisme og diskurs	32
Saussures sprogteori	34
Samfundet som symbolsystem	40
Totemisme og myte	41
Dekonstruktion af strukturalismen	45
Saussures begrænsninger	47
Lévi-Strauss' paradokser	51
 2. POSTSTRUKTURALISME, DEKONSTRUKTION OG TEKSTUALITET	58
Poststrukturalismen	59
Derridas diskursbegreb	67
Derrida og samfundsvidenskaberne	71
 3. FOUCAULTS ARKÆOLOGISKE BESKRIVELSE AF DISKURSIV PRAKSIS	76
Foucaults skiftende diskursopfattelser	76
Diskursarkæologi	78
Det grundlæggende begrebsapparat	80
Konsekvenserne	85

Beskrivelsen af diskurs.....	85
Udtynding.....	86
Videnskaben.....	89
Politisk diskurs.....	91
Evaluering af arkæologien.....	92
Regler, praksisser og diskursive strukturer.....	93
Sandhed, betydning og kritik.....	95
Diskursive og ikke-diskursive praksisser.....	96
4. GENEALOGI, MAGT/VIDEN OG PROBLEMATISERING.....	102
Mellem arkæologi og genealogi.....	103
Arkæologi, genealogi og problematisering.....	107
"Repressionshypotesen".....	109
Bio-magt.....	112
Diskurs, magt/viden og ideologi.....	115
Subjektpositioner, legemer og subjektgørelse.....	118
Hinsides Foucault?.....	120
Tilbageværende spørgsmål.....	122
5. IDEOLOGIENS GRÆNSER I MARXISTISK TEORI.....	126
Klassisk marxisme.....	126
Gramsci.....	130
Althusser og Pêcheux.....	134
Dekonstruktion af marxismen.....	142
6. LACLAU OG MOUFFES DISKURSTEORI.....	148
Diskurs.....	148
Politikkens særstilling.....	152
Antagonismer.....	152
Subjektivitet og aktører.....	156
Hegemoni.....	158
Filosofiske spørgsmål.....	161
Indholdsspørgsmål.....	166
Laclau og Mouffes samfundsopfattelse.....	166
Strukturer og aktører.....	172

Ideologi og spørgsmålet om kritik.....	175
Konklusion.....	177
7. DISKURSTEORI I PRAKSIS.....	180
Diskursteori, naturalisme og hermeneutik.....	180
Epistemologiske spørgsmål.....	185
Forklaring og forståelse.....	186
Sandt og falsk.....	187
Forskningsstrategier.....	189
Retninger inden for diskursforskning.....	190
Forskningsspørgsmål.....	192
Konklusion: Diskursive undersøgelsers metodik.....	196
DANSKE KILDER.....	201
Anvendte udgaver.....	201
Henvisninger.....	203
REFERENCER.....	205
REGISTER.....	225

François Lyotard, og Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse-tilgang. Jeg håber at kunne undersøge disse skrifter nøjere på et andet tidspunkt.

At skrive denne bog har uundgåeligt og lykkeligvis ført til at jeg står i gæld til en række mennesker. Stuart Hall og John Hoffman kom med værdifulde kommentarer til mit oprindelige udkast til bogen. Jeg vil også gerne sige tak til Alan Cardew, Mark Devenney, Joe Foweraker, Jason Glynos, Alejandro Groppo, David Morrice, Yannis Stavrakakis og Jacob Torfing for deres kommentarer og tanker til forskellige dele af bogen. Jeg er Steven Griggs, Ernesto Laclau, Todd Landman, James Tully og især Aletta Norval særligt taknemmelig for at have læst og kommenteret hele manuskriptet. Ikke mindst vil jeg takke Frank Parkin, Justin Vaughan og Maureen Cox for deres kommentarer og forslag, såvel som Gaynor Clements og Viv Cracknell på Open University Press for deres tålmodighed med at vente på den endelige aflevering af manuskriptet. Endelig vil jeg også udtrykke min taknemmelighed over for de studerende på Staffordshire University, ECPR Summer School, og Ideologi og Diskursanalyse-forløbet på University of Essex, der lyttede til og kom med kritik af nogle af de ideer og argumenter der bliver præsenteret her. Jeg tager naturligvis det fulde ansvar for fejl og mangler ved den endelige fremstilling.

DEFINITION AF DISKURS- BEGREBET

Begrebet diskurs spiller en stadig mere betydningsfuld rolle i moderne samfundsvidenskab. Selv om diskursanalysen udspringer af fagområder som lingvistik og semiotik, er den blevet udvidet til mange andre grene af humaniora og samfundsvidenskaberne. At diskurs bliver et mere og mere fremtrædende begreb, fremgår ikke alene af at flere og flere undersøgelser gør brug af det, men ses også i det stadig bredere spektrum begrebet bliver anvendt inden for. Forskere inden for så forskellige videnskabelige discipliner som antropologi, historie og sociologi, psykoanalyse og socialpsykologi, *cultural studies*, kønsforskning og postkoloniale studier, statskundskab, policyanalyse, politisk teori og international politik, for ikke at tale om lingvistik og litteraturvidenskab, har anvendt diskursbegrebet til at bestemme og forklare problemer inden for deres respektive områder.¹

Årsagerne til denne eksplosive vækst i interessen er komplekse, og det er ikke målet med denne bog at udforske dem i detaljer. Ikke desto mindre bør man være opmærksom på en række forbundne faktorer. Disse omfatter en voksende utilfredshed med hovedstrømmen af positivistiske indfaldsvinkler til samfundsvidenskaben, og positivismens svækkede dominans inden for fagområder som statskundskab og sociologi. Det er også produktet af den såkaldte "sproglige vending" forsinkede indvirkning på samfundsvidenskaberne og de nye tilgange der efterfølgende er opstået, såsom hermeneutik, kritisk teori og poststrukturalisme (Dallmayr og McCarthy 1977; Rabinow og Sullivan 1979; Rorty 1992a; Finlayson 1999: 47-68). På samme måde har genoplblomstrin-

gen af marxistisk teori i Vesten, såvel som udbredelsen af psykoanalytisk diskurs i samfundsvidenskaberne, også bidraget til større pluralisme inden for samfundsvidenskaberne. Endelig har fremkomsten af diskursanalyse som et særligt felt inden for lingvistikken i 1970'erne og overtagelsen af feltet af forskere inden for f.eks. *cultural studies* og litteraturvidenskab ført til en ny opfattelse af diskurs og en specifik måde at udføre diskursanalyse på (van Dijk 1985, 1997a, 1997b; Fairclough 1989, 1992; Jaworski og Coupland 1999b; Willing 1999).

Denne bog koncentrerer sig om udviklingen inden for samfundsvidenskaberne, eftersom der ikke findes nogen almene fremstillinger af hvordan diskursanalysens teorier og metoder kan anvendes på dette studie- og forskningsområde. Dette er særligt relevant, idet der hersker en vis skepsis over for diskursteoriens epistemologiske status og metodologiske egnethed inden for samfundsvidenskaberne. Det er derfor afgørende at demonstrere hvordan diskursanalysens begreber og metoder kan "operationaliseres" meningsfuldt, det vil sige, det er vigtigt for diskursanalytikere at anvende deres abstrakte teorier og begreber på empiriske forskningsspørgsmål for at frembringe originale fortolkninger og at demonstrere "tillægsværdien" af deres studier når man skal forstå og forklare den sociale verden.

BEGREBET DISKURS

Inden for samfundsvidenskaberne har "diskursen om diskurs", der hele tiden vokser og tager nye retninger, ført til hastige forandringer i ordets grundlæggende betydning. For nogle er diskursanalyse et meget snævert område der fokuserer på en enkelt ytring, eller i yderste fald en samtale mellem to personer. Andre opfatter diskurs som synonymt med hele det sociale system, hvor diskurser bogstaveligt talt udgør den sociale og politiske verden. F.eks. hævder Jacques Derrida (1978a: 280) at "da sproget invaderede den universelle

problematik ... blev alt diskurs", og Ernesto Laclau og Chantal Mouffe (1987: 84) bruger begrebet diskurs til at "understrege at enhver social situation rummer *mening*", hvorved "det diskursive er sammenfaldende med eksistensen af objekter". Efterhånden som diskursbegrebet er blevet anvendt i samfundsvidenskaberne, er det kort sagt blevet stadig mere teknisk og teoretisk raffineret og har samtidig samlet flere betydninger og konnotationer.

Som med andre komplekse og omdiskuterede begreber inden for samfundsvidenskaberne varierer betydningen, omfanget og anvendelsesområdet for diskurs alt efter de forskellige teoretiske systemer det er indlejret i (Connolly 1993: 10-44). Disse teoretiske systemer er spækket med bestemte antagelser om den sociale verdens natur og den måde vi opnår viden om den på. Det betyder at hvis man skal opstille en ordentlig "grammatik" for anvendelsen af begrebet, er man nødt til at være opmærksom på de forskellige teoretiske kontekster det fungerer i. Generelt hævder positivister og empirister at diskurser bedst kan opfattes som "rammer" eller "kognitive skemaer", hvormed de mener "menneskegruppers bevidste, strategiske bestræbelser på at udforme fælles forståelser af verden og af dem selv som legitimerer og motiverer kollektiv handling" (McAdam et al. 1996: 6). Opfattet som rammer er diskurser primært hjælpemekanismer der kan frembringe fælles opfattelser og forståelser til bestemte formål, og diskursanalysens opgave er at måle hvor effektive de er til at opnå bestemte mål (Snow og Benford 1988).

Derimod lægger realistiske fremstillinger af diskurs meget mere vægt på det de kalder de ontologiske dimensioner af diskursteori og -analyse. Afgørende for denne ontologi er forestillingen om at den sociale verden består af en uafhængigt eksisterende række objekter med iboende egenskaber og kausale kræfter. Disse objekters vilkårlige interaktion med deres "generative mekanismer" forårsager begivenheder og processer i den virkelige verden (Harré og Madden 1975; Bhaskar 1978, 1979; Harré 1979; Stones 1996: 26-39). Ifølge denne opfattelse bliver diskurser betragtet som særli-

ge objekter med egne egenskaber og kræfter, hvorfor det er nødvendigt for realister at "fokuserer på sproget som et struktureret system i sig selv", og diskursanalysens opgave er at optræve de "begrebsmæssige udeladelser og forviklinger som giver sproget dets magt" (Parker 1992: 28). For at kunne redegøre for den specifikke, kausale effekt af disse objekter, må man desuden sætte dem i relation til andre sociale objekter, såsom staten, økonomiske processer osv. Denne indfaldsvinkel betoner kort sagt de underliggende "materielle resurser der muliggør diskurser" med det argument at "studiet af de dynamikker der strukturerer tekster, må finde sted inden for en redegørelse for hvordan diskurserne reproducerer og forandrer den materielle verden" (Parker 1992: 1).

Marxister deler realismens underliggende antagelser, men betoner at diskurser skal forklares med henvisning til den økonomiske produktions og reproduktions modstridende processer. I dette perspektiv bliver diskurser normalt opfattet som ideologiske meningssystemer der tilslører og naturaliserer den ulige fordeling af magt og resurser. Det betyder at diskursanalysen har den kritiske opgave at udstille de mekanismer som dette bedrag fungerer ved, og at opstille frigørende alternativer (Althusser 1969, 1971; Pêcheux 1982; Žižek 1994).

Norman Fairclough og hans skole sammenføjer et bredt spektrum af sociologiske og filosofiske strømninger – inklusive forfattere som Antonio Gramsci, Mikhail Bakhtin, Louis Althusser, Michel Foucault, Anthony Giddens og Jürgen Habermas – i udviklingen af det de kalder kritisk diskursanalyse (Fairclough 1989; Wodak 1996; Fairclough og Wodak 1997). F.eks. bruger Fairclough og Ruth Wodak (1997: 259-60) Giddens' strukturationsteori til at skabe en overordnet sociologisk ramme som en diskursanalyse kan udføres inden for. Giddens' (1984) samfundsteori adskiller sig fra positivistiske, realistiske og marxistiske fremstillinger ved at fremhæve menneskelig betydning og forståelse som centrale for forklaringer på den sociale verden. Giddens' eksplicit "hermeneutisk prægede samfundsteori" lægger således større vægt på

menneskelige aktørers handlinger og refleksivitet i reproduktion og forandringer af sociale relationer. Fairclough tager dette tema, "dobbelttheden social struktur/menneskelig aktør", op ved at hævde at der er et gensidigt konstituerende forhold mellem diskurser og de sociale systemer de virker inden for. Diskursanalysens opgave er derfor at undersøge dette dialektiske forhold og blottlægge hvordan magthaverne bruger sprog og betydning til at bedrage og dominere de undertrykte.

Endelig fremsætter poststrukturalister og postmarxister som Jacques Derrida, Michel Foucault, Ernesto Laclau og Chantal Mouffe meget mere bredtfaavnende diskursbegreber. De går videre end den hermeneutiske betoning af social betydning ved at opfatte sociale strukturer som fundamentalt flertydige, ufuldstændige og vilkårlige betydningssystemer. F.eks. taler Derrida (1978a, 1982) for en opfattelse af diskurs som tekst eller skrift hvor al menneskelig og social erfaring er struktureret efter en *différance*-logik, hvorimod Foucaults diskursanalyse sigter mod at påvise forbindelsen mellem "diskursive praksisser" og mere omfattende "ikke-diskursive" aktiviteter og institutioner (Foucault 1972, 1981, 1991a). Laclau og Mouffe (1985, 1987) derimod dekonstruerer den marxistiske ideologiteori og trækker på poststrukturalistisk filosofi, hvorved de udvikler et diskursbegreb som omfatter alle de praksisser og betydninger der former et bestemt fællesskab af sociale aktører. Ifølge dette perspektiv udgør diskurser symbolske systemer og sociale ordener, og diskursanalysens opgave er at undersøge deres historiske og politiske konstruktion og funktion. Den tilgang der fremstilles i denne bog, falder klart inden for den poststrukturalistiske og postmarxistiske analysetradition, selv om jeg vil skelne den fra og forsvare den mod de andre synsvinkler.

DENNE BOGS MÅLSÆTNINGER OG INDHOLD

Denne bog har fem målsætninger.

Først undersøger jeg en række forskellige betydninger og anvendelser af diskursbegrebet idet jeg koncentrerer mig om hvordan det er blevet anvendt på stadig bredere aspekter af den sociale verden. Jeg skitserer en bevægelse der begynder med en snæver og teknisk opfattelse af diskursanalyse som stadig kan findes i hovedstrømmen af positivistiske og empiristiske forskningsprogrammer, der gradvist bliver gjort bredere og dybere med fremkomsten og udvidelsen af strukturalistisk tænkning. Jeg undersøger hvordan kritikken af strukturalismen baner vej for poststrukturalistiske og postmarxistiske tilgange til diskursanalyse. På grund af de indlysende begrænsninger mht. tid og plads er denne genealogi ikke udtømmende. Den omfatter således ikke Paul Ricœurs (1971, 1976) hermeneutiske diskursfremstilling og ser heller ikke på Jürgen Habermas' (1984, 1987a) teori om kommunikativ handlen, selv om sidstnævntes kritik af poststrukturalistiske modeller bliver taget i betragtning, og jeg bestræber mig på at tydeliggøre forholdet mellem poststrukturalistiske og hermeneutiske indfaldsvinkler.

For det andet præsenterer jeg en bestemt tilgang til diskursteori og -analyse der forener tre antipositivistiske, intellektuelle traditioner – poststrukturalisme, hermeneutik og postmarxisme. Nærmere bestemt etablerer jeg forbindelse mellem aspekter af Michel Foucaults tilgang til diskursanalyse og den postmarxistiske diskursopfattelse udviklet af Ernesto Laclau og Chantal Mouffe.

For det tredje undersøger jeg en række hovedkritikpunkter der er blevet rettet mod denne indfaldsvinkel. Kritikken omfatter argumenter om at diskursteori kun koncentrerer sig om sproglige tekster og praksisser, at den adskiller ideer fra den sociale virkelighed og at dens samfundsopfattelse giver frit løb for forestillingen om at der ikke er nogen begrænsninger på social og politisk handling, men at *anything goes*. Jeg påviser at denne kritik rammer helt ved siden

af, men fremfører samtidig at visse aspekter af diskursteori har behov for at blive forfinet og udviklet yderligere, og jeg anviser nogle måder at udvide forskningsprogrammet på.

For det fjerde ser jeg på nogle metodologiske teknikker som diskursteoretikere har udviklet, og stadig er nødt til at videreudvikle, når diskursteori skal anvendes på empiriske forskningsobjekter. Jeg henter i særdeleshed inspiration fra den stil og måde at tænke på man finder i Jacques Derridas, Michel Foucaults og Ferdinand de Saussures skrifter, for at tage til genmæle mod påstanden om at diskursteoretikere og -analytikere ikke er andet end metodologiske anarkister, relativister og "lænestolsteoretikere".

Endelig præsenterer jeg sideløbende med denne argumentation en række empiriske eksempler og cases der skal illustrere nogle af fordelene ved at anvende diskursteori og pege på mulige områder for videre forskning. Jeg undersøger også nogle vigtige teoretiske spørgsmål som med udbytte kan behandles ud fra en diskursiv tilgang. Disse omfatter teoridannelse omkring forholdet mellem struktur, aktør og magt, de komplekse forhold angående politisk identitet og forskel, dannelsen af hegemoniske formationer, frembringelsen af subjektivitet og beslutningstagningens logik og forbindelsen mellem identiteters og interessers rolle i samfundsvidenskaberne. Lad os se nærmere på hvert af disse mål.

EN KORTFATTET GENEALOGI OVER DISKURS

Meget skematisk fremstillet har diskursteorier gennemgået tre væsentlige forandringer. Traditionelt beskæftiger diskursanalyse sig med studiet af "sprog i brug", og opmærksomheden er rettet mod analysen af "tale og tekst i kontekst" (van Dijk 1997b: 3). Ud fra denne synsvinkel bliver diskursanalyse opfattet ret snævert og fokuserer primært på de regler der styrer hvordan sætninger er forbundet i skrift eller tale. F.eks. fokuserer talehandlingsteori på dette at vi ved at sige noget også gør noget. Når nogen ytrer et udsagn som "det lover jeg" eller "jeg døber dette skib *Queen Mary*" og op-

fylder de påkrævede "vellykkethedsbetingelser" – med andre ord agter at overholde deres løfte eller har bemyndigelse til at døbe et skib – så udfører de også en handling. I terminologien fra analytiske filosoffer som J.L. Austin (1975) og John Searle (1969) udfører de talehandlinger. Diskursanalytikere der arbejder inden for denne tradition, har udarbejdet komplekse typologier over forskellige former for talehandlinger og har forsøgt at forklare forskellige aspekter af kommunikation, såsom samtaler hos psykiateren, ved at forsøge at identificere de tilsigtede betydninger af talerens ytringer og lytteren reaktioner (Labov og Fanshel 1977).

På tilsvarende måde forsøger konversationsanalytikere gennem observation at udlede hvad talere foretager sig og hvordan de gør det (Trask 1999: 57). Konversationsanalytikere trækker især på Garfinkels (1967) sociologiske metode, etnometodologi, hvilket er studiet af hvordan individer oplever deres hverdagsaktiviteter. Mere konkret har diskursanalytikere som Schegloff og Sacks (1973) undersøgt "turtagningens" organisation og logik i samtaler. F.eks. viser deres forskning at et hovedprincip som strukturerer samtaler, er at man undgår "huller" og "overlapninger" mellem talere. Et andet aspekt af denne forskning har koncentreret sig om de anerkendte principper der som regel styrer "turtagningens" logik i samtaler, hvor talerne indtager bestemte "talerroller", og hvor konventionelle markører som kropssprog, øjenkontakt, tonefald og visse ritualiserede ord bliver brugt som opfordringer til at tage ordet. Ifølge denne særlige form for diskursanalyse gør disse indsigter os i stand til at forstå "mønstre af individuelle relationer mellem samhandlingsdeltagere, individers positioner inden for større institutionelle strukturer og den overordnede samfundsmæssige organisation" (Jaworski og Coupland 1999a: 21).

I kølvandet på den stadig mere centrale stilling strukturalisme, poststrukturalisme, hermeneutik og marxisme har indtaget i 1960'erne og 1970'erne, er diskursbegrebet imidlertid blevet udvidet til en større mængde sociale praksisser og fænomener. I denne henseende er Michel Foucaults ar-

bejde særlig relevant. I sine tidlige, "arkæologiske" skrifter betoner Foucault (1970, 1973) hvordan diskursive praksisser danner objekterne og subjekterne i *diskursive formationer*. Diskurser er således "praksisser der systematisk former de objekter vi taler om" (Foucault 1972: 49), og de består af historisk specifikke "formationsregler" som afgør forskellen mellem grammatisk velformede udsagn og "det der faktisk bliver sagt" på bestemte steder og tidspunkter (Foucault 1991a: 63). I modsætning til empiristiske, realistiske og marxistiske opfattelser, hvor den objektive verdens natur bestemmer diskursernes karakter og sandfærdighed, argumenterer Foucault for at bestemte diskursive regler gør subjekter i stand til at producere objekter, udsagn, begreber og strategier, hvilket tilsammen udgør diskurser. I sine senere, "genealogiske" skrifter modificerer Foucault (1987) sin kvasistrukturalistiske diskursopfattelse. Snarere end at beskrive de historiske regler der muliggør mængder af udsagn, beskæftiger Foucault sig nu med hvordan diskurser bliver formet af sociale praksisser og hvordan de selv former sociale relationer og institutioner. Hele vejen igennem betoner Foucaults tilgang til diskursanalyse de metodologiske krav til et sådant foretagende, og han gør sig umage med at tænke kritisk over de forskellige strategier og teknikker at bedrive forskning efter.

Diskursanalysens tredje fase, der udvikler sig med afsæt i Foucaults forskellige bidrag og tildels i indsigter fra Derrida, marxisme og postmarxisme, udvider diskursanalysens virkefelt betydeligt, således at den omfatter ikke-diskursive praksisser og elementer. Faircloughs (1989: 25; 2000) kritiske diskursanalyse udvider diskursteoriens fokus til at omfatte analysen af politiske tekster og taler såvel som de kontekster de bliver frembragt i. Diskurser bliver imidlertid stadig forstået som den semiotiske dimension af social praksis og forbliver således et særskilt niveau af det overordnede, sociale system. Derimod udvider Laclau og Mouffes tilgang, som jeg blot vil benævne *diskursteori*, diskursanalysens omfang til at omfatte alle sociale praksisser, således at diskurser og diskursive praksisser er synonyme med systemer af sociale

relationer. I denne bog argumenterer jeg for sidstnævnte perspektiv, og det er omridset af dette jeg nu vil vende opmærksomheden imod.

DISKURSTEORI

Diskursteori tager udgangspunkt i den antagelse at alle objekter og handlinger har mening, og at deres mening er produktet af historisk specifikke systemer af regler. Teorien er således en undersøgelse af hvordan sociale praksisser konstruerer og udfordrer de diskurser som konstituerer den sociale virkelighed. Disse praksisser er mulige fordi meningssystemer er kontingente og aldrig fuldstændig kan udtømme et socialt meningsfelt. Tre grundlæggende kategorier er nødvendige for at udrede og gå i detaljer med denne komplekse mængde udsagn. Det er kategorierne det diskursive, diskurs og diskursanalyse. Med det diskursive mener jeg at alle objekter er diskursobjekter, idet betingelserne for hvad deres mening er, afhænger af et socialt konstrueret system af regler og betydningsfulde forskelle (Laclau og Mouffe 1985: 107). En skov kan være en genstand med iboende naturskønhed, en hindring for at bygge en motorvej eller et unikt økosystem, afhængigt af hvilken horisont af klassifikationsregler og forskelle der tilskriver den mening. Forestillingen om det diskursive som en horisont af meningsfulde praksisser og betydningsfulde forskelle reducerer ikke alt til sprog og er heller ikke ensbetydende med skepsis over for verdens eksistens. Tværtimod går forestillingen fri af anklagerne for skepticisme og idealisme ved at fremføre at vi altid befinder os *inden for* en verden af betydningsbærende praksisser og objekter, således at det er logisk umuligt at benægte den (Wittgenstein 1953; Heidegger 1962; Laclau og Mouffe 1985: 108; Barrett 1991: 76-7). Mennesker er med andre ord, som Heidegger udtrykker det, "kastet ind i" en verden af meningsfulde diskurser og praksisser, og det er denne verden der gør dem i stand til at identificere og beskæftige sig med de objekter de møder (Heidegger 1962: 91-148, 1985: 246).

Jeg vil lade kategorien diskurs referere til historisk specifikke betydningssystemer der danner subjekters og objekters identiteter (Foucault 1972: 49). På dette lavere abstraktionsniveau er diskurser konkrete systemer af sociale relationer og praksisser som er iboende politiske, eftersom dannelsen af dem er en radikal indstiftelseshandling der omfatter konstruktionen af antagonismer og trækningen af politiske grænser mellem dem der er "inden for" og dem der er "uden for". Konstruktionen af diskurser omfatter altså magtanvendelse og følgelig en strukturering af relationerne mellem forskellige sociale aktører (se Dyrberg 1997). Desuden er diskurser kontingente og historiske konstruktioner som altid er sårbare over for de politiske kræfter der er udelukket fra at producere dem, såvel som over for de forstyrrende effekter af begivenheder uden for deres kontrol (Laclau 1990: 31-6).

Stuart Halls diskussion af "thatcherisme" i Storbritannien er et fint eksempel på hvad jeg forstår ved politisk diskurs (Hall 1983, 1988). Hall demonstrerer hvordan konstruktionen af thatchersk ideologi involverede artikulation af en række adskilte elementer. Disse omfattede på den ene side værdier om lov og orden, der traditionelt har været forbundet med det britiske konservative parti, "engelskhed", familien, tradition og patriotisme, og på den anden side klassisk liberale værdier om det fri marked og *homo oeconomicus*. Desuden påviser han hvordan disse elementer blev forbundet ved at etablere en række klare politiske grænser mellem de såkaldte "wets" og "drys" (= slappere og strammere) inden for Det konservative Parti såvel som mellem dem der støttede den kriseramte socialdemokratiske diskurs og dem der ønskede den radikalt omstruktureret.

Diskursanalyse refererer til den proces at analysere betydningsbærende praksisser som diskursive former. Det betyder at diskursanalytikere behandler et bredt spektrum af sprogligt og ikke-sprogligt materiale – taler, rapporter, manifeste, historiske begivenheder, interviews, politikker, forestillinger, endda organisationer og institutioner – som "tekster" eller "skrift" der gør subjekter i stand til at opleve en verden

af objekter, ord og praksisser. Dette gør diskursteoretikere i stand til at benytte sig af og udvikle en række begreber og metoder inden for lingvistisk teori og litteraturteori som er i overensstemmelse med teoriens ontologiske antagelser. Disse omfatter Derridas dekonstruktive "metode", Foucaults arkæologiske og genealogiske tilgange til diskursanalyse, retorik og tropeteori, Saussures lingvistiske distinktioner, Wittgensteins forestilling om at følge regler og Laclau og Mouffes ækvivalenslogik og forskelslogik (Howarth 1998: 284-8; Stavrakakis 1999: 57-9, 76-8).

TRE TRADITIONER

Diskursteori beskæftiger sig kritisk med strukturalistiske, hermeneutiske og marxistiske tanketraditioner. For det første er den strukturalistiske tanketradition den vigtigste inspirationskilde til udviklingen af diskursteori. Strukturalismen blev udviklet af tænkere som Ferdinand de Saussure, Roman Jakobson og Louis Hjelmslev, og strukturalister fokuserer på hvordan betydning og reference er produkter af tegnsystemet. I modsætning til sprogteorier der holder på at ord og sprog refererer til en verden af objekter, hævder strukturalister at betydning afhænger af relationer mellem forskellige elementer i et system. For at forstå betydningen af ordet "mor", er man f.eks. nødt til at forstå beslægtede termer som "far", "datter", "søn" osv. (Laclau 1993: 432). Betydningen er altså en følge af de formelle forskelle mellem termer og ikke resultatet af nogen korrelation mellem ord og ting eller et iboende karaktertræk ved tekster, objekter eller praksisser.

Ophavsmændene til den strukturalistiske sprogmodel, såsom Saussure, var overbevist om at den kunne udvikles til alle betydningssystemer og praksisser, men de bidrog ikke selv med resurser til at udføre et sådant projekt. Dette hindrede diskursanalysen i at fremkomme på det tidspunkt, eftersom den oprindelige, lingvistiske model kun kunne anvendes i analysen af udtrykselementer som ord, ordforbindelser, udtryk og sætninger. Det blev således overladt til senere

strukturalistiske teoretikere som Claude Lévi-Strauss, Jacques Lacan, Louis Althusser og Roland Barthes at bruge den strukturelle sprogmodel til at kaste lys over et større spektrum af sociale fænomener. Dette omfattede forklaringen af myters rolle i samfundet, dannelsen af menneskelig subjektivitet i sproget, analysen af forskellige produktionsmåder og sociale formationer, samt udforskningen af forskellige symbolske koder der giver hverdagslivet mening i samfundet, såsom at lave mad, spise og dyrke sport.

Efterhånden som den oprindelige model blev udvidet til at dække et større spektrum af sociale fænomener, begyndte andre forfattere at pege på svagheder i den strukturalistiske tænknings hovedantagelser. I særdeleshed blev der sat spørgsmålstegn ved den historiske konstruktion af systemer de fastlagte relationer mellem elementer i systemerne og udelukkelsen af menneskelig subjektivitet og aktørrollen fra den sociale verden. I bestræbelsen på at løse den slags vanskeligheder kom forfattere som Jacques Derrida, Michel Foucault og Ernesto Laclau og Chantal Mouffe til at sætte spørgsmålstegn ved nogle af strukturalismens underliggende antagelser, hvilket muliggjorde det der er blevet kendt som poststrukturalistisk tænkning.

For det andet låner den diskursive tilgang som denne bog taler for, frit fra den hermeneutiske forskningstradition.

På den ene side er diskursteori imod de positivistiske, behaviouristiske og strukturalistiske fremstillinger af det sociale liv der blot koncentrerer sig om observerbare kendsgerninger og handlinger, eller som ser bort fra hverdagens sociale betydninger til fordel for ubevidste strukturelle love. I stedet trækker diskursteoretikere på hermeneutiske filosoffer som Martin Heidegger, Ludwig Wittgenstein, Charles Taylor og Peter Winch for at fortolke handlingers betydning og selvforståelse, snarere end at pege på deres kausale mekanismer. Det betyder at et af de vigtigste mål for diskursive socialundersøgelser er at opdage de historisk specifikke regler og konventioner der strukturerer produktionen af betydning i en bestemt social kontekst.

På den anden side bestræber diskursteoretikere sig ikke på at afdække de underliggende betydninger af sociale praksisser som på en eller anden måde er skjult for aktørerne, og de forsøger heller ikke blot at genskabe de fortolkninger aktører giver deres praksisser. Dette ville forudsætte at meninger ligger i sociale praksisser og venter på at blive afdækket eller opdaget af fortolkeren og – når de først én gang er blevet erkendt – kan kommunikeres gennemskueligt fra det ene subjekt til det andet. Diskursteoretikere forstår derimod, med baggrund i poststrukturalistiske sprogteorier, betydning som en følge af "signifianternes spil" og hævder at selve den betingelse der muliggør overførslen af betydning – sproget som et på forhånd eksisterende system af forskelle – også gør det problematisk. Desuden søger de, snarere end at lokalisere fortolkninger på enten samfundets overflade- eller dybdeniveau, at levere nye fortolkninger af sociale praksisser ved at placere deres betydninger i bredere sociale og strukturelle kontekster.

Marxismen udgør den tredje vigtige inspirationskilde til diskursteoriens opståen og udvikling. Det karakteristiske ved den marxistiske tilgang til diskurs er at forestillinger, sprog og bevidsthed bliver opfattet som ideologiske fænomener der skal forklares ved henvisning til underliggende økonomiske og politiske processer. Marxismen beskæftiger sig også med sociale aktørers rolle i at kritisere og anfægte udnyttelses- og dominansrelationer. Den klassiske marxismes ideologimodeller reducerede imidlertid ideologier til mere velafgrænsede sociale processer, såsom økonomisk produktion og klassekamp. Det var derfor op til senere marxistiske teoretikere som Antonio Gramsci, Louis Althusser og Michel Pêcheux at forsøge at udvikle ikke-reduktionistiske og antiessentialistiske fremstillinger af samfundet og historiske forandringer. Disse forfattere betoner ideologiens materielle og praktiske egenskaber, snarere end dens karakter af forestilling eller (forvansket) fremstilling. På trods af disse fremskridt forbliver de ikke desto mindre fanget inden for den marxistiske teoris overordnede antagelser. Ved at bygge på

strukkturalistiske, poststrukkturalistiske og hermeneutiske tanke-traditioner er postmarxister begyndt at udvikle en relationel og antiessentialistisk tilgang til studiet af diskurs ved at forfølge muligheder som den marxistiske tradition udelukkede. Det er denne syntese der udgør fokus i denne bog, selv om den langt fra er ukontroversiel.

KRITIK OG VURDERING

Den diskursteori jeg skitserer her, er stærkt omstridt og har fremprovokeret betydelig debat (jf. Geras 1987, 1988, 1990; Dallmayr 1989; Mouzelis 1990; Osborne 1991; Aronowitz 1992; Mouffe 1996; Sim 1998; Wood 1998). Realistisk, marxistisk og positivistisk kritik af teorien koncentrerer sig om dens angivelige idealisme og tekstualisme, og hævder at den reducerer sociale systemer til forestillinger og sprog. Ifølge dem har det den konsekvens at man negligerer de materielle betingelser, institutioner og naturlige begrænsninger på frembringelsen og ændringen af sociale betydninger. Kritikerne postulerer også at diskursteoretikere bliver ofre for en begrebsmæssig og moralsk relativisme som gør dem ude af stand til at påberåbe sig sandhed og gyldighed, og/eller af-sige objektive værdidomme om de objekter de studerer. Positivistiske beskylder diskursteoretikere for at gå bort fra den systematiske indsamling af objektive fakta og erstatte den med subjektivistiske og metodologisk anarkistiske fremstillinger af sociale fænomener. På lignende måde hævder behaviourister at diskursteoretikeres beskæftigelse med betydninger og sprog udelukker en værdifri undersøgelse af social og politisk adfærd og medfører en stærk overdrivelse af ideologiske og subjektive faktorer.

I min vurdering af diskursteori argumenterer jeg for at den foreliggende kritik er utilfredsstillende fordi angrebene koncentrerer sig om det ontiske, snarere end det ontologiske analyseniveau. Jeg påviser at diskursteori ikke reducerer den sociale verden til sprog opfattet snævert som tale eller tekst. I stedet skaber den en nyttig analogi mellem sproglige og so-

ciale systemer og frembringer dermed et effektivt middel til social og politisk analyse. Jeg argumenter også for at diskursteorien underliggende ontologiske og epistemologiske antagelser går fri af den anklage om relativisme som er blevet fremført af en række kommentatorer. Jeg præsenterer imidlertid ikke diskurst teori som en komplet og helt uproblematiske indfaldsvinkel til social og politisk analyse. Selv om den åbner for virkningsfulde nye måder at fortolke og vurdere empiriske data på, er der nogle vigtige teoretiske og begrebsmæssige spørgsmål som skal afklares yderligere hvis diskurst teori skal yde et meningsfuldt bidrag til vores analyse af den sociale og politiske verden. Blandt disse er en række metodologiske spørgsmål om strategier og retninger i udførelsen af diskursanalyse.

ANVENDELSE AF DISKURSTEORI

Et vigtigt mål med denne bog har at gøre med anvendelsen af diskurst teori på specifikke, empiriske cases der viser hvordan den tilgang kan bruges til at studere forskellige aspekter af politik og samfund. For at imødegå de anklager om "metodologisk anarkisme" og "epistemologisk irrationalisme" der nogle gange er blevet rettet mod indfaldsvinklen, præsenterer jeg forskningstilgange der kan "operationalisere" dens overordnede antagelser om politik og samfund. Jeg behandler også spørgsmålet om hvordan diskurst teori kan anvendes på empiriske cases uden blot at indordne dem under tilgangens abstrakte kategorier eller give efter for naiv positivisme. Desuden argumenterer jeg for at diskurst teori rummer anvendelige målestokke for hvor troværdige og passende de empiriske fremstillinger er, der bliver fremsat i teoriens navn. På baggrund af Heideggers og Foucaults filosofi argumenterer jeg for en kompleks sandhedsteori hvor sandheden og falskheden af den enkelte case skal vurderes i forhold til den betydningsramme (eller det paradigme) som problemerne bliver identificeret og analyseret inden for. Forskersamfundet udgør således den domstol der i sidste ende

foretager vurderingerne inden for samfundsvidenskaberne, og det er frembringelsen af paradigmatiske studier der afgør om diskurst teorien er et forskningsprogram præget af fremskridt eller forfald.

BOGENS STRUKTUR

Bogens kapitler og opbygning afspejler dens hovedsigte og vigtigste argumenter. Kapitel 1 gennemgår den strukturalistiske sprogmodel og dens implikationer for udviklingen af en diskursiv tilgang til social og politisk analyse. Jeg begynder med at introducere Saussures strukturalistiske sprogteori, hvorefter jeg ser på hvordan Lévi-Strauss anvender denne sprogmodel til at analysere sociale relationer som symbolsystemer. Kapitel 2 bruger Derridas dekonstruktion af den strukturelle sprogmodel til at argumentere for at Saussure og Lévi-Strauss er ude af stand til at udarbejde en sammenhængende diskursopfattelse. I stedet afdækker Derridas dekonstruktive metodologi muligheder som er udelukket af Saussure og den strukturalistiske tradition, hvilket muliggør udviklingen af en poststrukturalistisk teori om diskurs forstået som skrift eller tekst.

Kapitel 3 og 4 vurderer Foucaults forskellige fremstillinger af diskurst teori og -analyse. Jeg begynder med at se på Foucaults arkæologiske diskursfremstilling, som man kan finde den skildret i hans tidlige skrifter. Jeg fremfører at dette dristige forsøg på at udarbejde en autonom og kritisk redegørelse for diskursiv praksis støder på grund fordi det er i modstrid med Foucaults erklærede mål om at levere en rent historisk beskrivelse af meningsløse udsagn. Kapitel 4 demonstrerer hvordan Foucaults senere tilgang til studiet af diskurs, som det kommer til udtryk i hans genealogiske og problematiserende metoder, udgør et meget mere sikkert grundlag for analyse af forholdet mellem diskursive og ikke-diskursive praksisser.

I kapitlerne 5 og 6 udforsker jeg Laclau og Mouffes

FOUCAULTS ARKÆOLOGISKE BESKRIVELSE AF DISKURSIV PRAKSIS

I sidste kapitel udpegede jeg nogle af vanskelighederne ved strukturalistiske modeller af sproget og samfundet og behandlede fremkomsten af en poststrukturalistisk diskurstheori. I de næste to kapitler vil jeg gennemgå Michel Foucaults personlige rejse fra strukturalisme til poststrukturalisme. Hans skrifter er ikke blot vigtige fordi han udvikler særlige diskursbegreber i skrifternes forskellige faser, men også fordi han etablerer en afgørende forbindelse mellem diskursanalysen og socialvidenskaberne. Udover at formulere en vigtig række metodologiske retningslinjer for hvordan man udfører diskursanalyse, fremsætter han en række udfordrende og vægtige konklusioner om karakteren af magt, subjektivitet og viden i moderne samfund. Dette kapitel giver en oversigt over Foucaults forskellige diskursbegreber, for dernæst at undersøge og evaluere hans kvasistrukturalistiske, arkæologiske teori om diskursanalyse.

FOUCAULTS SKIFTENDE DISKURSOPFATTELSE

Foucaults diskursopfattelse er paradoks. Selv om den spiller en central rolle i hver af de forskellige dele af hans arbejde, forbliver begrebet frustrerende uklart. I den ene yderlighed bliver diskurser opfattet som autonome regelsystemer der konstituerer objekter, begreber, subjekter og strategier og dermed styrer produktionen af videnskabelige udsagn. I denne forstand er de "en vold vi gør på tingene, eller ... en

praksis vi pålægger dem" (Foucault 1981: 67). Således erstatter Foucault (1972: 47-8) "det mystiske skatkammer af 'ting' der går forud for diskursen, med den regelmæssige dannelse af objekter der kun fremkommer i diskurs".

I den anden yderlighed, som modsatning til denne opfattelse af diskursen som konstituerende, hævder Foucault (1979a: 101-2) at diskurser er "taktiske elementer eller blokke på styrkeforholdets felt". Ifølge dette "strategiske" perspektiv er diskurser forskellige kræfters midler til at fremme deres interesser og projekter, samtidig med at de skaber modstandspunkter hvor modstrategier kan udvikle sig. Diskurser er således analytisk adskilt fra praksisser, institutioner og teknikker, men begge aspekter bliver forstået i relation til vigtigere processer såsom den uheldige udbredelse af "magt over livet" ("bio-magt") eller "viljen til sandhed" (Foucault 1977, 1979a). Foucault (1980b: 4; min fremhævelse) hævder således: "at der kom fokus og spot på seksualiteten, var ikke noget der *kun* fandt sted i diskurser, men i institutionernes og praksissernes *virkelighed*" (se også Veyne 1997: 156).

Disse flertydigheder afspejler forskellige stadier i Foucaults skrifter. Den snævrere, men mere formative diskursopfattelse udgør kernen i hans arkæologiske undersøgelser af galskab, sygehuse og videnskabelig diskurs i vestlig tænkning efter renæssancen. Her behandler Foucault (1972: 135) diskurser som autonome systemer af videnskabelige udsagn og udvikler et raffineret begrebsapparat til at beskrive deres fremtræden og funktion. Den mere begrænsede opfattelse bliver anvendt i hans senere genealogiske fremstillinger af moderne magt, selvet og magt/viden-komplekser, hvor diskurser bliver relateret til ikke-diskursive praksisser og processer såsom økonomiske og politiske forandringer.

Der er blevet spildt meget tryksværte på at klassificere Foucaults skrifter i bestemte faser. Lad os indskrænke os til at sige at der er betydelige forskelle mellem den kvasistrukturalistiske diskursarkæologi Foucault udviklede i 1960'erne, og de mere Nietzsche-inspirerede genealogiske undersøgelser fra 1970'erne. Hvor arkæologien beskriver

de formationsregler der strukturerer diskursen, undersøger genealogien den historiske fremkomst af diskursformationer med henblik på at udforske muligheder som er blevet udelukket af magtudøvelse og dominanssystemer. Ikke desto mindre er der vigtige eksempler på kontinuitet med hensyn til metode og emneindhold. Metodologisk forlader Foucault aldrig sin arkæologiske tilgang til diskursen, når han senere konstruerer sine genealogier. Faktisk bestræber han sig på at formulere de to metoder inden for en ny indfaldsvinkel han kalder for "problematisering" (Foucault 1984b: 388-90, 1985: 11-13).

Desuden udviser hans arkæologiske undersøgelser af galskab, medicin og videnskaberne om mennesket såvel som hans senere studier af magten til at straffe og dannelsen af seksuel subjektivitet en forbløffende grad af konsistens med hensyn til periodisering af historien efter renæssancen. I *Ordene og tingene* (*Les mots et les choses*) isolerer Foucault f.eks. tre vigtige *epistemes* der forener Vestens diskursive praksiser, hvor epistemer er "*totaliteten af relationer der kan opda- ges for en given periode ... på de diskursive regelmæssighe- ders niveau*" (Foucault 1972: 191; min fremhævelse). Disse perioder overlapper med hans fremstilling af reguleringen og kontrollen med kriminelle og sindssyge i *Overvågning og straf* (*Surveiller et punir*) og *Galskabens historie* (*L'Histoire de la folie*). Inddelingen af historien i det han kalder renæssan- cen (1450-1650), den klassiske (1650-1800) og den moderne (1800-1960) periode, forbliver således konstant i både den arkæologiske og den genealogiske tilgang til forskellige undersøgelsesobjekter. Mit fokus ligger i dette kapitel på hans arkæologiske diskursteori.

DISKURSARKÆOLOGI

L'Archéologie du savoir (Vidensarkæologi) klarificerer og formaliserer resultaterne af Foucaults tidlige studier. Bogen bruger hans forudgående forskning "til at definere en ana-

lysemetode rensat for al antropologisme" (Foucault 1972: 16), og skitserer de filosofiske implikationer af "menneskets død" som blev bebudet i hans arkæologiske beskrivelser af humanvidenskaberne (Foucault 1970). Han begynder med at fjerne tre hindringer fra den arkæologiske analyses vej. For det første afviser Foucault (1972: 138-40) humanistiske fremstillinger af diskurs, såsom Husserls transcendentale fænomenologi eller traditionelle idéhistorier, fordi de anta- ger et menneskeligt subjekt der fungerer både som diskur- sens indstifter og oprindelse og som garant for dens kontinu- itet og identitet (se også Skinner 1969). Disse antropologiske tilgange bliver støttet af umiddelbart forståelige, men ikke desto mindre uforklarede begreber som bogen, eller forfat- terens *œuvre*, der selv er forbundet ved lige så udforskede begreber, såsom udviklingen i en forfatters værk, én forfat- ters indflydelse på en anden og forestillinger som "tradition" og "tidsånden" (Foucault 1972: 21-4). Selv om disse ideer præger populære forestillinger, hævder Foucault at de hver- ken er selvindlysende eller uproblematisk, og at de heller ikke er tilstrækkelige til at beskrive og analysere diskurs.

Et andet mål for Foucaults arkæologi er bestræbelsen på at lokalisere en "hemmelig oprindelse" eller reel årsag til diskursen. I modsætning til den marxistiske søgen efter materielle faktorer der bestemmer ideologien, eller herme- neutiske bestræbelser på at afdække teksters sande betydning, præsenterer Foucault et gennemført antireduktionistisk pro- gram hvor diskursen er et positivt og materielt område for "manifeste forekomster" og skal beskrives ud fra sine egne begreber. Derfor er hans indfaldsvinkel "ikke at neutralise- re diskursen, at gøre den til et tegn på noget andet", men "at bevare den i sin konsistens, at lade den træde frem i sin egen kompleksitet" (Foucault 1972: 47). Endelig er Foucault imod de fremstillinger der forsøger at udpege en bagvedlig- gende essens eller enhed i de diskursive formationer, fordi det Foucault blot opfatter som spredte konfigurationer, her bliver tillagt en usandsynlig sammenhæng.

Som modsætning til disse indfaldsvinkler beskæftiger

Foucault sig med at beskrive systemer af heterogene udsagn frembragt inden for et historisk "diskursivitetsfelt". Disse udsagn er produkter af diskursive praksisser der er styret af historisk tilfældige formationsregler som ikke nødvendigvis er tilgængelige for de udøvere der fremsætter dem. Som han udtrykker det i forordet til den engelske udgave af *Ordene og tingene*:

Jeg ville gerne vide, om de individer der er ansvarlige for den videnskabelige diskurs, ikke er bestemt i deres situation, deres opfattelsesevne, og deres praktiske muligheder gennem betingelserne, der behersker dem og endda tilintetgør dem. Kort sagt har jeg forsøgt at udforske den videnskabelige diskurs, ikke ud fra de talende individers synspunkt og heller ikke ud fra de formelle strukturer, der styrer det, de siger, men ud fra reglerne, der træder i værk i selve eksistensen af en sådan diskurs.

(Foucault 1970: xiv)

Hans indfaldsvinkel adskiller sig fra "traditionel lingvistisk analyse", der undersøger de regler som bestemte udsagn kan konstrueres efter i nutiden, og som lignende udsagn kan konstrueres efter i fremtiden. Arkæologien sigter derimod mod den "*rene beskrivelse af diskursive begivenheder*" (Foucault 1972: 27). Den sigter således mod at afdække og beskrive de *formationsregler* som strukturerer frembringelsen af diskurser. Før jeg vurderer projektets fortjeneste, vil jeg skitsere nogle begreberne i Foucaults tilgang.

DET GRUNDLÆGGENDE BEGREBSAPPARAT

Diskurskategorien i Foucaults (1978: 18) arkæologiske skrifter henviser ganske enkelt til niveauet af "ting der bliver sagt", eller sprog der bliver brugt i praksis. Dette er konstitueret, fremfører han, "af forskellen mellem hvad man kunne sige

korrekt (ifølge grammatikkens og logikkens regler) og hvad der faktisk bliver sagt", og "diskursivitetsfeltet" er "loven om denne forskel" (Foucault 1991a: 63). Diskurser udgøres derimod "af et begrænset antal udsagn for hvilke man kan definere en mængde eksistensbetingelser" (Foucault 1972: 117). Mere prosaisk beskæftiger Foucault (1972: 29-31, 37) sig med bestemte videnskabelige videnssystemer såsom fagene almen grammatik, naturhistorie og analysen af rigdommene i den klassiske periode eller "videnskaberne" filologi, biologi og økonomi i moderniteten (Gutting 1989: 232). Forstået på denne måde består diskurser af fire grundlæggende elementer: Der er de *objekter* der bliver fremsat udsagn om, de *steder* udsagnene udgår fra, de *begreber* der er involveret i formuleringen af diskursen, og de *temaer* og *teorier* de udvikler.

I overensstemmelse med sin antiessentialisme undgår Foucault (1972: 31-7) imidlertid fristelsen til at definere og forene diskursive formationer ud fra en unik mængde objekter, stilarter, begreber eller temaer. I stedet behandler han diskursive formationer som *spredningssystemer* etableret af diskursive praksisser, og han sætter sig det mål at beskrive systemerne og deres komplekse, gensidige relationer (Foucault 1972: 37, 1991a: 53-64). Derved gør Foucault (1972: 38) de *regler* der styrer frembringelsen af udsagn til sit primære undersøgelsesobjekt og studerer hvordan de strukturerer dannelsen af objekter, måder at tale på, begreber og strategier i en diskurs. Disse bør betragtes én ad gangen.

Foucaults diskussion af diskursens *objekter* er af afgørende betydning fordi den afviser positivistiske, realistiske og objektivistiske fremstillinger der reducerer diskursen til en på forhånd eksisterende virkelighed (se Bhaskar 1978, 1979). Foucault (1972: 47-8) forsøger derimod at redegøre for dannelsen af objekter i diskursen "ved at relatere dem til det regelsæt der gør dem i stand til at tage form som objekter", og som således udgør "betingelser for deres historiske fremkomst". Dette er vigtigt, derved at han betoner at diskursive praksisser har en konstituerende rolle for dannelsen og bestemmelsen af objekter, snarere end omvendt. Mere præcist

skelner han mellem tre typer regler som diskursive objekter bliver skabt efter. Disse udkrystalliserer sig i "emergensflader", "afgrænsende instanser" og "specifikationskoder". Førstnævnte omfatter de mængder af sociale relationer hvor bestemte praksisser eller symptomer bliver genstande for videnskabelig undersøgelse og interesse (Foucault 1972: 41). De næste refererer til de autoriteter der har beføjelse til at afgøre hvilke objekter der hører til hvilken bestemt diskursiv formation. Sidstnævnte drejer sig om hvordan objekter bliver konstitueret ved at være lokaliseret i specifikations-systemer der tjener til at klassificere og relatere forskellige former for objekter i kraft af de egenskaber de besidder, eller de symptomer de udviser. Ligesom ved den mere generelle forestilling om formationsregler betoner Foucault her det komplekse samspil mellem de forskellige regler ved dannelsen af et givet, bestemt diskursobjekt og argumenterer for at reglerne ikke kan anskues uafhængigt af hinanden (Gutting 1989: 235).

Den anden mængde formationsregler har at gøre med konstitueringen af *udsigelsesmodaliteter*. I overensstemmelse med sin antihumanistiske indfaldsvinkel hævder Foucault (1972: 95-6) at sociale subjekter ikke frembringer diskurser autonomt. Subjekterne er snarere en funktion og følge af diskursen. Foucault fremhæver således behovet for at undersøge de forskellige måder hvorpå subjekter får retten til at tale på grund af deres anerkendte uddannelse og specialisering (en behørigt uddannet og autoriseret læge), de "institutionelle lokaliteter" de taler fra (hospitalet hvor lægen foretager en vurdering) og de "subjektpositioner" som legitime og bindende udsagn kan foretages fra (den tomme plads, "lægen", som forskellige individer kan indtage). For hver af de elementer i konteksten der muliggør formuleringen af udsagn, specificerer Foucault (1972: 50-5) kort sagt en modsvarende mængde formationsregler.

Den tredje mængde regler er dem der styrer frembringelsen af *begreber*. Som eksempler på begreber henviser han til elementer som substantiv, prædikat, verbum, adjek-

tiv og subjekt, sådan som de bliver brugt af moderne grammatikere. I denne forbindelse koncentrerer Foucault (1972: 56-9) sig om regler der etablerer logiske relationer mellem udsagn, såsom slutningsregler, regler der definerer hvorvidt klasser af udsagn skal accepteres eller udelukkes fra en diskurs, og regler der etablerer det han kalder procedurer for "indgriben", det vil sige måder hvorpå visse operationer kan anvendes på udsagn til at frembringe nye udsagn (oversættelses-, transskriptions- og omskrivningsregler). Igennem hele denne begrebsanalyse holder Foucault fast ved at afvise forestillingen om at begreber bliver konstitueret af en transcendent subjektivitet (i Kants eller Husserls forstand), eller det lige så problematiske synspunkt at begreber er resultatet af en jævn akkumulering af empirisk viden, hvor de på en eller anden måde afbilder en ydre virkelighed.

Den sidste mængde regler der styrer frembringelsen af diskurs, har at gøre med dannelsen af *strategier*. Dette udtryk refererer til bestemte teorier eller temaer der fremkommer inden for diskursen, såsom udviklingen af den marxistiske værditeori inden for den moderne, politiske økonomis diskurs. I modsætning til det idealistiske synspunkt at teorier udspringer af vilkårlige historiske begivenheder (mødet mellem Marx og Engels) eller af "store mænds" individuelle genialitet, sætter Foucault fremkomsten og dannelsen af teorier i relation til de ubevidste regler der styrer diskursen. Han refererer her til "diffraktionspunkter" i diskursen, hvormed han mener eksistensen af antinomiske udsagn som begge er tilladte, men alligevel uforenelige, inden for den samme diskurs. Han skriver også om "ækvivalente" teorier hvor diskursens regler ikke foretrækker én fremfor den anden, men hvor accepten af begge fører til en modsigelse. Endelig understreger han at ikke alle mulige teoretiske alternativer er tilgængelige inden for en diskurs. I denne henseende fremhæver Foucault (1972: 68-9) at andre diskurser inden for et bestemt *episteme* kan have den effekt at begrænse aktualiseringen af visse strategier, og han betoner tilstedeværelsen af "ikke-diskursive praksisser", der til tider

kan spille en formativ rolle i struktureringen af diskurser.

Et sidste, men ikke desto mindre centralt element i begrebsapparatet er udsagnet. Foucault (1972: 114) fremfører faktisk at "hovedtemaet" i hans arkæologiske projekt er den hidtil ignorerede lingvistiske *funktion*. Udsagnet skal skelnes fra propositionen (i moderne analytiske filosofers forstand), ytringen eller sætningen (som defineret af lingvister) og "talehandlinger" (udarbejdet af filosoffer som John Austin og John Searle) (se Dreyfus og Rabinow 1982: 45). Faktisk afviser Foucault (1972: 97) det synspunkt at udsagn overhovedet er lingvistiske enheder, og argumenterer i stedet for at de er relationelle entiteter der "skal relateres til et helt, tilstødende felt" af andre udsagn. Udsagn er kort sagt ikke propositioner da sandhedsbetingelserne for den samme (grammatisk velformede) sætning kan være forskellige "afhængig af den mængde udsagn den optræder i" (Dreyfus og Rabinow 1982: 45). Deres sandhed eller falskhed er med andre ord – som postanalytiske filosoffer som Quine (1980) og Hacking (1985) har fremført – relativ i forhold til "konceptuelle skemaer" eller "former for ræsonnement". I denne henseende kan det som Foucault kalder udsagnets udsigelsesmodalitet, opfattes som gående forud for den logiske og grammatiske analyse af propositioner (Gutting 1989: 239-40). Desuden er udsagn ikke ytringer eller sætninger. Det skyldes at det samme udsagn kan ytres flere gange og på forskellige måder, og ikke kan reduceres til den syntaktiske struktur af grammatisk velformede sætninger. F.eks. kan et udsagn om at "rygning forårsager cancer" gentages på forskellige sprog og for forskellige tilhørere, men stadig bevare den samme form og betydning. Endelig, og ganske afgørende, er udsagn ikke talehandlinger. Selv om de kan forstås som sproglige praksisser i bestemte kontekster, er Foucault ikke interesseret i analysen af almindelige talehandlinger såsom ordrer og advarsler, men i *seriøse* talehandlinger (Dreyfus og Rabinow 1982: 48). Foucault (1981: 61-6) undersøger med andre ord de sproglige handlinger hvor subjekter har beføjelser til at fremsætte seriøse påstande om sandheden på grund af deres uddan-

nelse, institutionelle placering og diskursmodus. I Foucaults termer bliver påstande om global opvarmning således til udsagn når de bliver yret af passende kvalificerede videnskabsfolk og klimaekspertter der præsenterer troværdige teorier og belæg for deres påstande. Foucaults arkæologiske projekt drejer sig i korte træk om mængder af udsagn der af bestemte samfund og fællesskaber på forskellige tidspunkter bliver *opfattet* som seriøse påstande om sandheden, og hans mål er at beskrive fremkomsten, typerne og relationerne mellem udsagnene såvel som deres regelmæssige historiske transformation.

KONSEKVENSERNE

Foucaults diskursarkæologi har fire vigtige konsekvenser: Han bidrager med en række alternative retningslinjer for hvordan man udøver idéhistorie; han redegør for hvordan diskurs bliver reguleret og styret i ethvert givet samfund; han udvikler en særlig videnskabsopfattelse; og han præsenterer et middel til at analysere politisk diskurs. Jeg vil behandle hver af disse for sig.

BESKRIVELSEN AF DISKURS

I stedet for at søge efter oprindelsen til nye ideer i store tænkernes hjerner forsøger arkæologien at beskrive diskursive regelmæssigheder. Frem for at antage eksistensen af en underliggende sammenhæng i diskursen som "dybe" modsætninger og inkonsistenser kan udpeges og "løses" efter, foreslår Foucault desuden at man blot beskriver modsætningerne. Endelig taler han imod en teleologisk opfattelse af ideernes udvikling, som den kommer til udtryk i det man kalder Whig-opfattelsen af videnskaben (Rorty 1980: 349). Snarere end at se vores viden om det fysiske univers som et kontinuert fremskridt i retning af en fuldstændig forståelse forestiller Foucault sig en mere kompleks dialektik mellem

kontinuitet og diskontinuitet ved ikke at give nogen af de to poler forrang. Det gør han ved at betone samspillet mellem diskursive og ikke-diskursive praksisser og ved at afvise at søge efter kulturelle kontinuiteter eller mulige kausale mekanismer mellem de to ordener. I stedet forsøger han "at definere specifikke former for artikulation" mellem forskellige praksisser (Foucault 1972: 162).

UDTYNDING

Selv om Foucault med bekymring noterer den hastige udbredelse af udsagn i den moderne periode, betoner han at de grundlæggende er "udtyndede". Det skyldes at de bliver reguleret af et komplekst system af formationsregler:

talefrembringelsen i ethvert samfund bliver kontrolleret, udvalgt, organiseret og fordelt i medfør af et antal procedurer, som har til opgave at besværgе magter og farer, at beherske begivenhedens slumpræf og undvige dens tunge, dens frygtelige materialitet.

(Foucault 1981: 52)

Foucault opridser tre kontrollformer. Der er for det første sociale og politiske former for udelukkelse, som han undersøger i værker som *Galshabens historie* og *Klinikkens fødsel* (*Naissance de la clinique*). Her bliver visse diskurser aktivt forbudt eller undertrykt, andre bliver ulige opdelt i hvad der betragtes som "fornuftigt" og "ufornuftigt", og diskursen som helhed bliver inddelt i "sande" eller "falske" komponenter hvor førstnævnte får forrang for sidstnævnte som et led i det Foucault kalder en systematisk "vilje til viden" i vestlige samfund.

Ved siden af disse eksterne reguleringsmåder fremhæver Foucault en række indre begrænsninger. Blandt disse procedurer til "udtynding", som han betegner det, finder man funktionerne af akademiske fagområder: kommentarer og forfatteren. Som følge af disse indre, diskursive begræns-

ninger er det kun visse udsagn der *gælder* som seriøse kandidater til sandhed eller falskhed inden for en diskursiv orden, hvorimod andre bliver udelukket ved hjælp af de formationsregler der styrer et fagområde:

Inden for sine grænser erkender hver disciplin sande og falske påstande, men det, den dermed skyder fra sig, ud på den anden side marginerne, udgør en hel vidensteratologi. ... [M]åske er der ikke i streng forstand nogen fejltagelse, thi fejltagelsen kan kun komme til syne og bestemmes inden for en veldefineret praksis.

(Foucault 1981: 60)

Foucault (1981: 60) bruger biologen Gregor Mendel fra det nittende århundrede som eksempel og fremfører at selv om vi i retrospekt kan bekræfte at Mendel "talte sandt", befandt han sig ikke "'i det sande', som udgjordes af hans epokes biologiske diskurs", og hans udsagn kunne således ikke engang betegnes som sande eller falske eftersom de slet ikke var *kandidater* til status af viden.

Ud over den diskursive "afpatruljering" af diskursens grænser undersøger Foucault hvordan udsagn der falder indenfor, systematisk bliver bestyrket af diskursive mekanismer som "kommentar" og "forfatterposition". Ifølge Foucault (1981: 57) er der i ethvert samfund en begrænset række diskurser "som befinder sig ved oprindelsen til et antal nye talehandlinger, som gentager dem, omformer dem eller taler om dem", hvormed de legitimerer og understøtter deres status og krav på at være viden. Kommentarerne paradoksale funktion er således utrætteligt at gentage et antal særlige tekster i den tro at "man deri aner noget, en hemmelighed eller en rigdom", for at bevare deres identitet og samtidig fremdrage noget nyt og værdifuldt ved hver gengivelse (Foucault 1981: 56; se også Foucault 1973: xvi). Hvis kommentaren fjerner diskursens vilkårlighed i gentagelsens navn, så fjerner "forfatterpositionen" også diskursens "tilfældighedselement"

ved at appellere til et sammenhængende individ eller en subjektivitet "der har udtalt eller skrevet teksten" (Foucault 1981: 56). Med et eksempel fra den litterære diskurs' orden argumenterer Foucault (1981: 58) for at forfatterens funktion er vokset gradvist, således at "alle disse fortællinger, alle disse digte, alle disse dramaer eller komedier, som i Middelalderen cirkulerede i en, i det mindste relativ, anonymitet", nu bliver identificeret med dem der skrev dem. Forfatterens funktion er således at

afsløre den skjulte betydning, der gennemstrømmer [litterære tekster], eller i det mindste kræver man, at han altid har den på sig; man beder ham udtrykke deres forhold til hans personlige liv og hans oplevelser, til den reelle historie, som har set dem komme til verden. Forfatteren er den, som giver fiktionens urovækkende sprog dets enheder, dets kohærente knuder, dets tilknytningspunkt i det reelle. (Foucault 1981: 58)

En sidste række mekanismer, der hverken er eksterne eller interne i forhold til diskursen, begrænser frembringelsen af diskurs ved at "bestemme betingelserne for deres iværksættelse". Her fokuserer Foucault (1981: 61-2) på de komplekse krav som "talende subjekter" må opfylde hvis de skal tages alvorligt af diskursfællesskaber, -grupper og -samfund". Til disse forskellige måder at underlægge sig diskursen på regner Foucault (1981: 62) de forskellige "bevægelser, adfærd, omstændigheder og hele tegnsystemet som må ledsage talen", såvel som de doktriner som grupper af talere og brugere af diskursen er fælles om. F.eks. påviser Thomas Kuhn (1970: 23-34) i sin indflydelsesrige fremstilling af videnskaben, hvordan de sociale faktorer der virker inden for videnskabelige miljøer, såsom personlig autoritet, professionel disciplin, holdning og uformel socialisering, er afgørende for styringen og legitimeringen af videnskabens "normalfunktion". Ligeledes er alle disse tilsyneladende uvæsentlige "bag-

grundsfaktorer" for Foucault afgørende for at man kan forklare hvem der er respekteret og anerkendt inden for et bestemt "diskursfællesskab".

VIDENSKABEN

De ovennævnte konklusioner om studiet af diskurs har følger for Foucaults fremstilling af videnskaben. I udgangspunktet ligestiller han ikke sin vidensarkæologi med videnskabshistorie og -filosofi, og han afviser heller ikke slet og ret videnskabelig sandhed og viden, sådan som filosoffer som Paul Feyerabend (1975) nogle gange har foreslået. Hans fremstilling afviger imidlertid fra traditionel videnskabsfilosofi, selv fra de værker Foucault trækker på, såsom Althusser (1969), Bachelard (1984) og Canguilhem (1989), fordi de holder sig til det niveau han kalder *connaissance* – en bestemt videnskabs udsagn (f.eks. den moderne fysiks) – og dermed giver den menneskelige subjektivitets og bevidstheds rolle forrang. Foucault (1972: 183) redegør derimod for videnskabelig praksis på niveauet *savoir*, hvormed han mener analysen af de diskursive regler der er nødvendige for udviklingen af teoretisk vidensmateriale (*connaissance*). Kort sagt: "arkæologien udforsker akse diskursiv praksis/viden (*savoir*/videnskab)," det vil sige "et domæne hvor subjektet nødvendigvis er situeret og afhængigt, og aldrig kan optræde som titulært (som enten transcendent aktivitet, eller som empirisk bevidsthed)."

På denne baggrund postulerer Foucault et hierarkisk system af tærskler som diskursen logisk må passere på vejen mod videnskaben (*connaissance*). Han skelner mellem fire sådanne tærskler, nemlig niveauerne positivitet, epistemologisering, videnskabelighed og formalisering (se Gutting 1989: 249-56). Den positive tærskel er den laveste og betegner blot fremkomsten og eksistensen af en regelbaseret diskurs. Den epistemologiske barriere bliver derimod overskredet når en diskurs udvikler "epistemiske normer" (for sammenhæng og verifikation), som bliver mål for gyldighed og acceptabi-

litet. Foucaults særlige arkæologiske analyse af videnskaben er rettet mod de formationer der har formået at passere epistemologiseringens tærskel, men ikke videnskabelighedens og formaliseringens. Den er således ikke særligt optaget af de videnskaber der har haft held til at passere over de forskellige tærskler han stipulerer (moderne fysik, kemi og biologi), men snarere af de "tvivlsomme videnskaber", såsom moderne psykiatri, medicin og humanvidenskaberne der ikke har opnået videnskabelighed.

Der følger tre vigtige konklusioner af Foucaults arkæologiske redegørelse for videnskaben. For det første repræsenterer videnskaber kun *én* lokal type formation inden for en diskursiv formation. De udtømmer eller "transcenderer" ikke andre diskurser, der måske ikke har passeret de forskellige tærskler Foucault angiver. For det andet: Selv om han udelukker fænomenologiske og reduktionistiske fremstillinger af fremkomsten af videnskabelige normer, fordi de privilegerer subjektiviteten eller en rent ekstern kausalitets rolle (f.eks. økonomiske processer), så hævder han at de skal forklare på de diskursive og ikke-diskursive praksissers niveau der strukturerer og betinger frembringelsen af udsagn. Den tredje konklusion berører det omstridte forhold mellem videnskab og ideologi. Sociologer og politologer opfatter traditionelt ideologier som systemer af forestillinger eller overbevisninger der repræsenterer samfundsgruppers interesser, eller som grundlæggende forvrængede og falske former for bevidsthed der er helt i modstrid med videnskabelig viden (se McLellan 1995). Selv om Foucault accepterer at ideologierne repræsenterer politiske interesser, hævder han ikke at de skal analyseres i modsætning til, ikke engang adskilt fra, videnskabelige diskurser. Ideologier er således ikke en trussel mod videnskaben, og det kompromitterer heller ikke videnskaben at blive udtrykt i ideologiske vendinger af politiske grunde, for at opfatte det sådan er at betragte videnskab og ideologi på et forkert abstraktionsniveau – nemlig at behandle dem som afsluttede, fungerende idésystemer, og ikke som diskursive praksisser rodfastet i betingelserne for

diskursiv formation. Derfor kan videnskaber og ideologier ifølge Foucault eksistere side om side i den samme diskursive formation, og selve videnskaberne kan få et ideologisk udtryk uden nødvendigvis at kompromittere deres krav på videnskabelighed. Ideologier er altså en bestemt slags diskursive praksisser der sameksisterer med andre praksisser i samfundet.

POLITISK DISKURS

Selv om Foucault først og fremmest beskæftiger sig med videnskabelig diskurs, fremkommer han med nogle tentative bemærkninger om analysen af politisk diskurs. Målet med hans arkæologiske beskrivelse af "politisk viden" er "at vise om den politiske adfærd hos et samfund, en gruppe eller en klasse ikke er gennemsyret af en bestemt diskursiv praksis der kan beskrives" (Foucault 1972: 194). Det medfører en undersøgelse af hvordan den "politiske aktivitets" objekter, udsigelsesmodaliteter, begreber og strategier bliver konstrueret diskursivt og dernæst artikuleret med specifikke former for politiske "handlemåder, kampe, konflikter, beslutninger og taktikker". Foucault (1972: 195) bruger som eksempel udviklingen af "revolutionær bevidsthed" og foreslår ret kryptisk at hans arkæologiske tilgang ville

forsøge at forklare formationen af diskursive praksisser og en revolutionær viden som bliver udtrykt i adfærd og strategier, som giver anledning til en samfundsteori, og som tilvejebringer interferensen mellem og den gensidige ændring af denne adfærd og disse strategier.

I de efterfølgende overvejelser om forholdet mellem diskursiv analyse og en "progressiv" politisk praksis bliver disse kursoriske bemærkninger udviklet i en anden retning. Foucaults (1991a: 69) mål er nu at demonstrere hvordan videnskabelige diskurser kan blive udsat for politiske praksisser. Han

ønsker også at skitsere hvilke relationer der kan etableres mellem videnskab og politik. I dette bestræber han sig på at vælge en tredje kurs mellem to positioner der står over for hinanden. Det drejer sig på den ene side om det synspunkt at videnskaben er grundlaget for alle andre diskurser og praksisser (som kilde til sand viden), og på den anden side om et rent instrumentelt synspunkt hvor videnskaben blot er produktet af visse grupper eller personligheder (teoretisk humanisme) eller består af "acceptable" eller "uacceptable" elementer, afgjort ud fra en bestemt, politisk stilling (f.eks. "borgerlig" eller "socialistisk" videnskab).

I stedet interesserer Foucault sig for hvordan politiske praksisser modificerer og ændrer formationsreglerne for videnskabelig diskurs. Dette gør ham i stand til at beskrive en række relationer mellem politik og videnskab uden at reducere det ene til det andet. Han bestræber sig dermed på at fastlægge den rette relation mellem videnskab og politik, at "triangulere" relationerne mellem politik, videnskab og andre diskurser i et givent *episteme* og at kortlægge transponeringerne og de gensidige relationer mellem diskurser. Sidstnævnte kan f.eks. afsløre årsagerne til at biologiske begreber som "organisme", "funktion" og "evolution" er blevet anvendt så meget i sociologisk eller politisk diskurs. Med udgangspunkt i disse iagttagelser karakteriserer Foucault (1991a: 67-70) en "progressiv politik" som en der forsøger at omforme relationerne mellem historisk specifikke praksisser og deres formationsregler (snarere end at søge efter "ideelle nødvendigheder" eller universelle menneskelige subjektiviteter), og som kan implementeres i samfundet.

EVALUERING AF ARKÆOLOGIEN

Kernepunktet i Foucaults arkæologi er hvordan formationsregler strukturerer frembringelsen af diskurs. Men selv om den har en stærk familielighed med strukturalistisk analyse, ønsker han ikke at redegøre for de underliggende lo-

giske betingelser der gør visse udsagn mulige, men snarere for deres *historiske eksistensbetingelser*. Han er desuden tilfreds med blot at beskrive udsagn og deres relationer og siger åbent at hans tilgangs "humør [er] en vellykket positivismes" (Foucault 1981: 73). Ikke desto mindre er der andre logikker og tendenser i det arkæologiske projekt som strider mod disse intentioner, og som i sidste ende umuliggør det. For det første er formationsreglernes logiske og teoretiske status fatalt mangetydig og begynder at underminere forskningsprogrammets erklærede hensigter. For det andet problematiserer denne mangetydighed den rolle sandhed og betydning spiller i Foucaults tilgang, og arkæologens kritiske funktion. For det tredje er det forhold Foucault postulerer mellem det diskursive og det ikke-diskursive, uklart og lidet overbevisende. Endelig er hans strejftog til spørgsmål om politisk og ideologisk analyse ikke teoretisk retfærdiggjort. Jeg vil behandle hvert af disse problemer ét ad gangen.

REGLER, PRAKSISSE OG DISKURSIVE STRUKTURER

På trods af formationsreglernes centrale rolle giver Foucault på intet tidspunkt en konsistent og overbevisende definition af dem og deres relation til de andre begreber han benytter, såsom "system", "praksis", "lov", "struktur" og "regelmæssighed" (Dreyfus og Rabinow 1982: 80). Faktisk er han tilbøjelig til at bruge udtrykkene i flæng, eftersom et af hans mål er at fremhæve det iboende forhold imellem systemet af formationsregler, de diskursive praksisser der er præget af dem og de diskursive strukturer det fører til. Dette fjerner imidlertid ikke problemet vedrørende reglernes præcise karakter. Det er særlig tydeligt i kapitel 7 af *L'Archéologie du savoir*, hvor Foucault (1972: 72-4) forsøger at afklare hovedkategorierne i sin tilgang. Han forstår her skiftevis regler enten som induktivt etablerede *beskrivelser* af diskursive systemers regelmæssigheder (se også Foucault 1972: 116-17) eller som *forskrifter* for hvad man kan og ikke kan udtrykke i en given diskurs, eller også som *årsager* til selve diskursordenerne (se også Foucault

1972: 118, 1998: 309). Foucault slår således forestillingen om at regler repræsenterer empiriske regelmæssigheder mellem udsagn, sammen med opfattelser af regler som forskrifter og årsager. Dette strider ikke blot imod hans arkæologiske metode der bygger på en "*ren beskrivelse af diskursens kendsgerninger*", det hypotiserer også reglerne ved at gøre dem til den underliggende årsag til praksisser (Foucault 1998: 306; se også Foucault 1972: 131).

Både hermeneutikere og strukturalister er imod denne opfattelse. For hermeneutikere som den sene Wittgenstein (1953), Peter Winch (1990) og Charles Taylor (1992) er et sprogs grammatik eller et spils regler i sidste ende bestemt og opretholdt af vedvarende sociale praksisser eller skikke, og regler repræsenterer den eksplicite kodificering af dem. Sociale praksisser er ikke forårsaget af regler. Snarere afgør sociale praksisser reglernes betydning og anvendelse ved at give intersubjektive kriterier for at identificere og evaluere former for adfærd. Kort sagt: Hvor årsager bestemmer karakteren af fænomener der ikke udviser nogen undtagelser, udgør regler standarder eller normer som altid kan anvendes forkert, modvirkes eller følges på en anden måde af sociale aktører (Wittgenstein 1953; Ryan 1970: 138-47; Winch 1990). Regler giver således aktører begrundelser og retfærdiggørelser for deres handlinger, hvorimod årsager fungerer på en uafhængig og objektiv måde. Ligeledes er strukturalister, selv om de ikke holder sig tilbage for at lede efter kausale love for sociale fænomener som myter, varsomme med at tillægge de regler eller betydningssystemer de afdækker, kausale kræfter. Faktisk hævder strukturalister som Lévi-Strauss og Noam Chomsky at regler for myter og grammatik er produkter af fysiske love og naturlove der kommer til udtryk i hjernen på alle mennesker, og som ikke i sig selv determinerer de fænomener de styrer eller regulerer (se Dreyfus og Rabinow 1982: 82-3; Malcolm 1993: 48-55).

Ud over sin forvirrende regelopfattelse fremsætter Foucault stærkere påstande om den overordnede karakter af de regelmæssigheder der styrer frembringelsen af diskurs.

For hver periode postulerer Foucault (1972: 191) et enkelt, underliggende *episteme* (omdøbt til "arkivet" i *L'Archéologie du savoir*), der definerer "hele mængden af relationer der forener ... diskursive praksisser .. på de diskursive regelmæssighedens niveau". Ikke alene implicerer dette et omfattende system af formationsregler der styrer hver "orden af ting", det problematiserer også Foucaults intention om at redegøre for den grundlæggende spredte karakter af de elementer og udsagn der udgør de diskursive formationer. Dette gør det vanskeligt for ham at retfærdiggøre sin påstand om at han vil præsentere en overlegen redegørelse for forholdet mellem kontinuitet og forandring eller tradition og fornyelse, eftersom vi bliver konfronteret med et komplet diskurssystem der tilsyneladende ikke er sårbart over for indflydelse udefra.

SANDHED, BETYDNING OG KRITIK

Foucault (1972; 1973) er en uforsonlig modstander af at behandle diskurser som meningsfyldte objekter der skal fortolkes yderligere eller som kombinationer af grundlæggende meningsløse elementer der kan abstraheres fra de vekslende praksisser for diskursproduktion. Desuden er han ikke interesseret i udsagnetes faktiske sandhedsværdi (deres "korrespondens til virkeligheden"), men i de betingelser hvorunder deres sandhed eller falskhed kan afgøres. I stedet for at søge efter en logisk forståelseshorisont som diskursive praksisser kan begribes inden for, analyserer han kort sagt en anonym mængde formationsregler der kan facilitere "den systematiske beskrivelse af et diskurs-objekt" (Foucault 1972: 140).

Dette synspunkt lider af en intern og en ekstern vanskelighed. Med hensyn til den interne kompromitterer Foucaults manglende beskæftigelse med betydning og sandhed selve den arkæologiske forsknings anvendelighed, eftersom det gør det umuligt for ham at identificere og registrere de udsagn han ønsker at beskrive. Arkæologen Foucault er således splittet. På den ene side må han afstå fra at beskæftige

sig med diskursens betydning og sandhed ved at være eksternt i forhold til dens frembringelse, samtidig med at han på den anden side er tvunget til at være intern i forhold til de udsagn og diskurser han studerer, for at kunne forstå deres betydning og således komme i gang med det arkæologiske projekt.

Den eksterne vanskelighed har at gøre med spørgsmålet om kritik. Som vi har bemærket, er "menneskets" privilegerede rolle i det moderne *episteme* en central genstand for kritik i *L'Archéologie du savoir*. Foucault (1972: 130-1) demonstrerer at eksistensen af formationsregler tvinger os til at erkende at vi ikke kan redegøre fuldt ud for vores eget arkiv. Vi er kort sagt radikalt "decentrerede". Desuden argumenterer han også for at visse udsagn nødvendigvis er udelukkede fra et *episteme* på grund af et arsenal af mekanismer der regulerer frembringelsen af diskurs. At nå til sådanne konklusioner og samtidig påberåbe sig en radikal arkæologisk uhildethed der tilsidesætter udsagns sandhed og betydning, er imidlertid at begå hvad Habermas (1987b: 276-93) kalder en performativ selvmodsigelse. Sagt med andre ord medfører Foucaults tilkendegivelse af en radikal kritik af eksisterende betydninger og sandheder at han ikke bare kan beskrive hvordan udsagn tager sig ud og grupperer sig, men er nødt til at opstille kriterier til at vurdere dem med (se Visker 1995: 41-6). Foucault (1972: 111) må altså enten fortsætte med at "ignorere" diskursens evne til "at være lokalitet for betydning og sandhed", og dermed risikere mangel på sammenhæng, eller eksplicitere de kritiske værdier og hensigter der driver det arkæologiske projekt (se Foucault 1980a: 64).

DISKURSIVE OG IKKE-DISKURSIVE PRAKSISSE

Et af de mere forvirrende punkter i Foucaults arkæologi drejer sig om forholdet mellem diskurs og det der ligger uden for diskursen. Fra første færd er selve distinktionen mellem de diskursive og det "ekstra" eller "ikke-diskursive" tvetydigt. Selv om Foucault bestræber sig på at beskrive "diskurs-

objekter" som autonome systemer af spredte udsagn, tilstår han nogle gange diskursive praksisser en ontologisk forrang. I *L'Archéologie du savoir* konkluderer han således, efter at have afvist den "fejltagelse" at "forhøre selve vanviddets væsen" og "dets hemmelige indhold", at "psykisk sygdom *består af alt hvad der blev sagt* i alle de udsagn der kaldte den ved navn" (Foucault 1972: 32; fremhævelse tilføjet). Da han diskuterer eksemplet den kliniske medicins opståen, som han havde undersøgt i *Klinikkens fødsel*, afviser Foucault (1972: 53; fremhævelse tilføjet) ligeledes det synspunkt at moderne medicinsk praksis er resultatet af forandringer i lægevidenskabens teknikker, institutioner eller begreber, og fremfører i stedet at de er produktet af

etableringen af en relation, *inden for medicinsk diskurs*, mellem en række adskilte elementer, hvoraf nogle havde at gøre med lægers status, andre med den institutionelle og tekniske placering de talte fra, andre igen med deres position som subjekter der opfattede, observerede, beskrev, forelæste osv.

Desuden, fortsætter han, er

denne relation mellem forskellige elementer ... *forårsaget* af klinisk diskurs: Det er denne der i form af en praksis *etablerer* et system af relationer mellem dem alle, der "i virkeligheden" ikke er givet eller konstitueret a priori.

(Foucault 1972: 53-4)

(Andre fortolkninger af disse udsagn kan findes ved sammenligning med Brown og Cousins 1980; Dreyfus og Rabinow 1982: 65-6; Laclau og Mouffe 1985: 145).

Denne stærke fortolkning af diskurs nærmer sig "diskursiv idealisme", men andre passager antyder at "ikke-diskursive" praksisser, såsom økonomiske, kulturelle og politiske praksisser, kolliderer med og modificerer formationsreglerne

(Visker 1993). F.eks. foreslår Foucault (1970: 50) i *Ordene og tingene* at skiftet fra et *episteme* til et andet "åbner uden tvivl for en nedbrydning udefra, åbner for det rum, der for tanken er på den anden side, men hvor den alligevel ikke er ophørt med at tænke siden sin begyndelse." Desuden afviser Foucault (1972: 45) i *L'Archéologie du savoir* eksplicit at slå diskursive relationer sammen med det han kalder "primære relationer". Disse relationer eksisterer "uafhængigt af al diskurs eller alle diskursobjekter", og "kan beskrives mellem institutioner, teknikker, sociale former etc." Han skelner også mellem diskursive relationer og "sekundære relationer der bliver formuleret inden for selve diskursen", men som henviser til "reelle afhængigheder" uden for diskursen (Foucault 1972: 45).

Kort sagt er det problem Foucault står over for, for det første at foretage en passende skelnen mellem det diskursive og det ikke-diskursive, og for det andet at forene den bestemmende karakter af formationsregler internt i diskursen med eksistensen af kausale logikker og processer der er eksterne i forhold til dem. En løsning han fremsætter, koncentrerer sig om *artikuleringen* af forskellige former for relationer og praksisser. Han skelner således mellem "intra-diskursive", "inter-diskursive" og "ekstra-diskursive" afhængigheder mellem elementerne. Førstnævnte refererer til de strukturerede relationer *inden for* diskurserne, mellem objekter, operationer og begreber; den næste til korrelationer *mellem* forskellige diskurser inden for et bestemt *episteme*, og sidstnævnte til forbindelser mellem diskurser og processer der optræder *uden for* diskursen (Foucault 1991a: 58). Denne løsning giver ganske vist mulighed for en teori om artikuleringspraksis, men Foucault videreudvikler ikke ideerne. Som den foreligger, er forestillingen om et system af afhængigheder og korrelationer for formel, således at den i praksis ikke formår at etablere en klar skelnen mellem diskursive og ikke-diskursive domæner. Således står det f.eks. i hans forslag til en arkæologi om politisk viden ikke klart om hans undersøgelsesobjekt er en politisk vidensmængde eller reelle politiske praksisser –

eller artikuleringen af disse to dimensioner (Foucault 1972: 194-5). Jeg vil nu se nærmere på vanskelighederne omkring den arkæologiske analyse af politiske diskurser, og Foucaults omformulering af sin overordnede indfaldsvinkel til diskursanalyse.

GENEALOGI, MAGT/VIDEN OG PROBLEMATISERING

Det er ironisk at Foucault (1972: 135) aldrig fik gjort brug af arkæologiens "bizarre instrumenter" til at udføre ny empirisk forskning. Næppe havde han etableret sit "arsenal af termer" før hans arbejde i afgørende grad ændrede fokus. Hans kursskifte mod den Nietzsche-inspirerede, genealogiske indfaldsvinkel vender blikket tilbage og tager nogle af vanskelighederne i hans tidligere værker op (Foucault 1980a: 64, 196-7). Han opgiver imidlertid ikke det arkæologiske perspektiv, men gør i stedet konstitueringen af analyseobjekter ved hjælp af arkæologiske "parenteser" til et internt element i sin overordnede, genealogiske tilgang, og de to bliver senere samformuleret i det han kalder problematiseringens metode (Foucault 1985: 11-13). Desuden bliver diskursbegrebet stadig anvendt bredt, selv om diskurser ikke længere bliver behandlet som autonome systemer af videnskabelige udsagn, men som produkter af de magtrelationer og kræfter der former dem. Som han udtrykker det: "Det er ... i diskursen, sammenføjnngen af magt og viden finder sted" (Foucault 1979a: 100).

I dette kapitel vil jeg lægge ud med at undersøge Foucaults vanskeligheder med at anvende sin arkæologiske metode til at redegøre for politiske diskurser. Jeg gør dette ved at undersøge Edward Saids brug af arkæologisk analyse til at redegøre for orientalistisk diskurs. Jeg vil så sammenligne og sætte den arkæologiske og den genealogiske indfaldsvinkel op mod hinanden og undersøge det begrebsmæssige skift fra autonome diskurser til "magt/viden"-komplekser. Efter at have skitseret implikationerne af denne udvikling vil jeg se

på dens effekt på hans skiftende fremstilling af subjektet, før jeg runder af med en kritisk vurdering af Foucaults generelle diskursteori.

MELLEM ARKÆOLOGI OG GENEALOGI

Foucaults spredte bemærkninger om politik og arkæologi i *L'Archéologie du savoir* er repræsentative for vanskelighederne ved hele indfaldsvinklen og kan tydeliggøres ved Edward Saids brug af dens begreber og værktøjer i bogen *Orientalisme* (*Orientalism*). Her behandler Said europæiske fremstillinger af andre kulturer, såsom "Orient", som diskurser i Foucaults forstand – med andre ord som systemer af diskursiv praksis der bogstavelig talt konstituerer deres vidensgenstande:

hvis man ikke undersøger orientalismen som diskurs, er det ikke muligt at forstå denne enormt systematiske disciplin, der gjorde det muligt for europæisk kultur at administrere – og endog producere – Orienten politisk, sociologisk, militært, ideologisk, videnskabeligt og litterært efter oplysningstiden.

(Said 1995: 3)

Mere specifikt omfatter orientalistisk diskurs en række ideer og værdier der går tilbage til antikken, og som fremgår af vestlige rejsendes, koloniadministratorers og militære leders fortællinger og fremstillinger af "Østen". Denne store samling udsagn lægger stærke begrænsninger på hvad der kan siges om, tænkes om og gøres ved "Orient". Said skildrer ikke alene hvordan Orienten er blevet "opfundet" af europæiske, diskursive praksisser, men demonstrerer også hvordan denne "vilje til viden om Orienten" leverede de intellektuelle og kulturelle redskaber til annektering af Orienten i en række bølger af europæisk kolonisering og imperialisme (se også Said 1993). Ved at betone det nære forhold mel-

lem orientalistisk diskurs og kolonisering, hvilket til sammen udgør en "imperialismens videnskab", betoner han endelig også hvordan al viden og alle politiske institutioner og praksisser er medskyldige i almindelighed (Young 1990: 126-7).

Saids anvendelse af Foucaults diskursbegreb peger på en række modsigelser i det arkæologiske projekt. Én vanskelighed har at gøre med den orientalistiske diskurs' ontologiske status. Udgør den et system af tekster og udsagn med fremstillinger af Orienten, eller besidder den den mere aktive rolle, rent faktisk at *frembringe* det objekt den beskriver? Saids svar er tvetydigt. På den ene side er orientalismen "et *system af fremstillinger*, hvis rammer er blevet skabt af en række forskellige kræfter, der førte Orienten ind i Vestens lærdom" (Said 1995: 202-3; min fremhævnings). Så

de fænomener inden for orientalismen, som jeg behandler her, drejer sig ikke først og fremmest om lighedspunkterne mellem orientalismen og Orienten, men om *orientalismens indre logik og dens idéer* om Orienten ... hvad enten disse stemmer overens med den "virkelige" Orient eller ej.

(Said 1995: 5; min fremhævnings)

Men på den anden side hedder det sig, at især efter Napoleons fejlslagne besættelse af Egypten, "forandredes selve orientalismens sprog radikalt ... og blev ikke blot til en fremstillingsstil, men til et sprog, endog et redskab til *at skabe*" (Said 1995: 87). Ifølge den forestilling kan orientalistiske tekster ikke blot "*fabrikere* viden," men "også selve den virkelighed, de synes at beskrive" (Said 1995: 94).

Denne ontologiske tvetydighed har konsekvenser for Saids epistemologi. Hvis han skal holde fast i en opfattelse af viden som fremstilling, må han for det første antage at der er noget at lave fremstillinger af, og for det andet at disse så enten må være korrekte eller fejlagtige fremstillinger af den sociale virkelighed. Hvis Said derimod gør brug af den konstruktivistiske eller konventionelle erkendelsesteori, behøver

han ikke opfylde disse krav, eftersom orientalistisk diskurs vil le skabe sit eget analyseobjekt med sine egne sandheds- og falskhedskriterier. I dette tilfælde ville kategorien fremstilling imidlertid selv være i fare, hvilket Said (1995: 272; min fremhævnings) delvist anerkender når han fremfører at

da islam ... *er* blevet fremstillet på en fundamentalt fejlagtig måde i Vesten, er det egentlige spørgsmål, *om en sand fremstilling overhovedet er mulig*, eller om alle fremstillinger, fordi de *er* fremstillinger, er fanget i først og fremmest fremstillerens eget sprog og dernæst i hans kultur, institutioner og politiske miljø.

På trods af disse betænkeligheder udfolder Said imidlertid aldrig den fulde konsekvens af denne tanke, og hans blotte henvisning til en "fejlagtig" fremstilling af islam i Vesten underminerer de forbehold han sigter til. Det har således været overladt til forfattere som Timothy Michell (1991: 32) at fremføre at spørgsmålet om korrekt og fejlagtig fremstilling er vildledende, og at det væsentlige anliggende er at

forstå hvordan Vesten er kommet til at leve som om verden var opdelt ... i fremstillingernes domæne og "det virkeliges" domæne, i fremvisninger og ydre virkelighed; i en kategori af blot modeller, beskrivelser eller kopier, og en kategori af det originale.

Set fra denne vinkel er hovedemnet med andre ord at indse hvordan opdelingen af den sociale verden i "fremstillinger" og "virkelighed" var en følge af moderne vestlige, diskursive praksisser.

Saids vanskeligheder i denne forbindelse afspejler problemerne i Foucaults arkæologiske diskursbegreb. Den første vanskelighed drejer sig om forholdet mellem diskurser og de realiteter de påstår at fremstille. Selv om Foucault med rette betvivler realistiske fremstillinger af videnskaben, hvor diskurser afspejler en på forhånd eksisterende verden

af objekter, giver han aldrig en tilfredsstillende forklaring på forholdet mellem på den ene side diskursive objekter og de udsagn han fremsætter om dem, og på den anden side de virkelige objekter de beskriver. De skæbnevngre følger af denne uklarhed fremgår tydeligt af Saids vaklende opfattelse af orientalistisk diskurs.

Den anden vanskelighed handler om det komplicerede forhold mellem diskursive og ikke-diskursive praksisser. Selv om Said ønsker at påvise de materielle og politiske konsekvenser af diskursive praksisser for konstruktionen af det "occidentalske selv" og den "orientalske anden", såvel som den organiske forbindelse mellem orientalistisk diskurs og vestlig magt, står det ikke klart hvordan denne artikulering skal forstås. Said formår ikke at give en sammenhængende forklaring på hvordan orientalistisk diskurs kan være et rent diskursivt produkt, helt adskilt fra den virkelighed den angiveligt fremstiller, og stadig formår at fremme erobringen, omstruktureringen og administrationen af den "virkelige" Orient (Young 1990: 129).

Endelig giver Said, selv om han er stærkt kritisk over for orientalismen og dens følger for forholdet mellem "Østen" og "Vesten", ikke en troværdig begrundelse for denne kritik. Den hviler først og fremmest på bekræftelsen af universelle, "humanistiske værdier" og et forsvar for "menneskelig erfaring" som han hævder bliver systematisk undertrykt af den måde orientalistisk diskurs fungerer på (Said 1995: 110, 266). Derfor handler de etiske spørgsmål der opstår ved indelingen af "den menneskelige virkelighed" i "klart definerede kulturer, historier, traditioner, sågar racer", om hvorvidt man kan overleve dette "på en menneskelig måde", det vil sige undgå at de stivner i kategorierne "dem" og "os" (Said 1995: 45-6). Derudover forfægter Said (1995: 326) den intellektuelles rolle som en "uafhængig kritisk bevidsthed" der kan gøre brug af autentisk, menneskelig erfaring i modstanden mod orientalismens antihumanistiske ideologi. Dermed benytter han Foucaults begreb om en "specifik" snarere end "universel" intellektuel til at beskrive det "præg" hver indivi-

duel aktør sætter på formuleringen og kritikken af orientalistisk diskurs (Said 1995: 23; se også Said 1975: 279-315).

Saids grundlag for kritikken er imidlertid problematisk i adskillige henseender. Selve de universelle værdier han påberåber sig, er i sig selv produkter af de vestlige diskurser han opfatter som grundlæggende meddelagtige i orientalismen. Derudover består i hvert fald en del af Saids projekt ganske givet i at bekræfte at forskellige kulturer er særlige og heterogene, og ikke reducere dem til en eller anden abstrakt universalitet. Det står imidlertid ikke klart hvordan Said kan fremføre sin pluralistiske opfattelse af kulturer og diskurser og stadig opretholde forestillingen om en universel, menneskelig erfaring. Endelig, selv om Said betoner den "specifikke" intellektuelles rolle som kritiker af den orientalistiske diskurs' totaliserende system, er det ikke tydeligt i hvilken forstand denne opfattelse af den intellektuelle ikke selv er universalistisk. Saids fremstilling ligger i ubehagelig grad tæt på Karl Mannheims (1936) opfattelse af den universelle intellektuelle der som privilegeret videnssubjekt formår at kritisere ideologiske systemer på en neutral måde. Det var som reaktion på disse problemer i den arkæologiske metode at Foucault udviklede den genealogiske tilgang.

ARKÆOLOGI, GENEALOGI OG PROBLEMATISERING

Foucaults genealogi (1987: 77) er en fortsættelse af det angreb på "traditionel" historie som han påbegyndte i *L'Archéologie du savoir* ved at opponere imod jagten på "ideale betydninger og uahæmmede teleologier" i studiet af historien. I stedet for at lede efter underliggende oprindelser og metafysiske essenser fokuserer han på de historiske fænomeners "nedrige begyndelser" og vilkårlige konstruktioner. Han undersøger altså de uforudsigelige begivenheder der skaber enhederne, og betoner den måde politiske kræfter tårner sammen på i historisk vigtige, kritiske øjeblikke som

historiens drivkraft. Mens traditionelle historikere anlægger en "suprahistorisk" synsvinkel og opfatter historien som en objektiv proces adskilt fra historikerens iagttagelse, bekender genealogien sig til en gennemgribende "perspektivisme" hvor begivenheder bliver opfattet fra en "situeret" forskers bestemte synspunkt. Foucaults (1987: 87-8) "virkelige historie" medfører således en radikal historisering af diskurser, institutioner og praksisser, således at "intet ved mennesket – ikke engang dets legeme – ... er fast nok til at fundere en forståelse af, eller en selvgenkendelse i, andre mennesker".

Dermed opstilles en række kontraster mellem Foucaults arkæologiske og genealogiske metoder. For det første: Mens arkæologen bærer tilskuerens maske og simpelt hen beskriver diskurser, diagnosticerer genealogen samtidens problemer og foreslår en kur imod dem, ved at undersøge hvordan de er fremkommet og blevet dannet historisk set. I stedet for den "glade positivist" der kortlægger udsagns fremtrædelsesform og regelmæssigheder, er Foucault nu en engageret kritiker af de diskurser han udforsker. For det andet: Mens arkæologen ser bort fra værdier som sandhed, viden og mening, har genealogen indset at det er umuligt at undgå disse spørgsmål, selv om sandhed og viden ikke bare kan tages for pålydende eller anvendes uproblematisk i frihedens og magtkritikkens navn. For genealogen Foucault (1987: 72) er "sandhed ikke uden for magtens område, eller magtesløs", men "noget der hører denne verden til", og som må være internt forbundet med magtens og dominansens logikker. Og endelig: Hvor arkæologen studerer diskurser som autonome, regelstyrede praksisser, producerer genealogen "en form for historie der kan redegøre for videns, diskursers og genstandsfelters beskaffenhed", hvilket nødvendigvis omfatter det komplekst samspil mellem diskursive og ikke-diskursive praksisser (Foucault 1980a: 117). Genealogien beskæftiger sig således eksplicit med magt og dominans som centrale fænomener i dannelsen af diskurser, identiteter og institutioner og omfatter en kritisk stillingtagen til dem (se Owen 1994: 210-13; Tully 1999).

Foucault (1977, 1979a) gør i en række vigtige studier brug af sin genealogiske metode til at redegøre for den ulyksalige udbredelse af magt, styring og kontrol i det moderne samfund. Det er muligt ud fra disse studier at formalisere de underliggende metoder og begreber i den genealogiske tilgang. Første skridt er den diagnose af et problem der afføder hver genealogisk læsning. F.eks. fremfører han i begyndelsen af *Overvågning og straf* (Foucault 1977: 23) at hans undersøgelse er "en genealogi over det aktuelle videnskabelige-juridiske kompleks, hvori straffemagten finder støtte, henter sin begrundelse og sine regler", og han fremfører videre at hans interesse for fængsler og straffeforanstaltninger "måske mindre" udspringer af "historien end nutiden". Dette er ikke ensbetydende med en nutidsfikseret eller teleologisk historieopfattelse, hvor historikeren opfatter fortiden på nutidens betingelser eller ser den som oprindelsen til nutiden. I stedet tager den udgangspunkt i problematiseringen af et forhold som historikeren står over for i samfundet, og forsøger dernæst at undersøge dets vilkårlige, historiske og politiske opståen. Genealogen forsøger således at afdække den "beskedne herkomst" og de "dominansspil" der skabte fænomenet, og påviser samtidig de muligheder som de dominerende logikker for den historiske udvikling har udelukket. På denne måde afdækker genealogen nye muligheder som de foreliggende fortolkninger har udelukket.

"REPRESSIONSHYPOTETEN"

Et eksempel på et sådant sagsforhold er "repressionshypotesen" som Foucault (1979a: 15-49) introducerer i begyndelsen af første bind af *Seksualitetens historie* (*Histoire de la sexualité*) og dernæst forbinder med sin alternative fortolkning af moderniteten. Med repressionshypotesen introducerer Foucault en paradigmatiske opfattelse af forholdet mellem sandhed, magt, seksualitet og krop. Han fremfører at denne skildring historisk set fremstiller europæisk historie som en bevægelse fra en "livlig åbenhed" i antikken til en voksende tavshed

og undertrykkelse af seksuel diskurs og seksuelle praksisser i den moderne periode, især under det victorianske borgerskabs herredømme. Denne periode bliver så "frigjort" af de nye diskurser og praksisser man forbinder med den postmoderne periodes seksuelle frihed (Foucault 1979a: 3-4).

I stedet for denne diskontinuitet fremhæver Foucault en stigende "udbredelse af diskurs" om seksualitet i løbet af det attende og nittende århundrede. Han fremfører (Foucault 1979a: 18) at victorianismens angivelige undertrykkelse af seksualiteten alene blev muliggjort af "det institutionelle incitament til at tale om det og til at tale stadig mere om det, magtinstansernes vedholdende anstrengelser for at komme til at høre tale om det og for at bringe det på tale i form af eksplicitte udtryksmåder og endeløst ophobede detaljebeskrivelser". Ifølge Foucault (1979a: 23) havde denne "konstante forøgelse" og "stadige opvurdering af talen om kønnet" – denne "omsætning af seksualiteten i diskurs" (Foucault 1979a: 36) – en række betydelige mål og følger. Først og fremmest dette, at selv om det var victorianernes erklærede mål at styre seksuelle praksisser, førte de midler man anvendte, til det Foucault (1979a: 37) kalder "en mangesidet indpodning af 'perversioner'", eftersom et udvalg af "naturstridige" (Foucault 1979a: 39) adfærdsmønstre og mangeartede lyster blev konstrueret diskursivt, det vil sige de blev "ved hjælp af mangfoldige magtinstallationer ... påkaldt, bragt for dagen; isolerede, intensiverede, inkorporerede" (Foucault 1979a: 48). Denne "indpodning af perversioner" er et led i en generel "lægeliggørelse" af seksualiteten, hvor en ny række diskursive praksisser – en "*scientia sexualis*" – fremkommer omkring et empirisk og "naturligt" objekt for videnskabelig viden (McNay 1994: 96). På denne måde bliver seksuelle nydelser og aktiviteter et vigtigt middel til at vurdere sandheden om menneskets natur og "essens". Det bliver hvad Foucault (1979a: 69) inspireret af Nietzsche kalder en vigtig del af en voksende "vilje til sandhed" i vestlige samfund.

Foucault giver en række begrundelser for hvorfor re-

pressionshypotesen opstår og står så stærkt i moderne vestlig tænkning. For det første understøtter den en historieopfattelse hvor udviklingen af kapitalistiske sociale relationer bliver tildelt en fremtrædende rolle, og diskurser om seksualitet bliver set som rene funktioner af den kapitalistiske produktions og reproduktions overordnede behov. For det andet antyder den at seksuelle diskurser og praksisser kan udfordre dominerende økonomiske logikker og politisk magt i frihedens og frigørelsens navn. Vigtigst er det imidlertid at repressionshypotesen bunder i det han kalder den "juridisk-diskursive" magtopfattelse, som er den mest udbredte forståelse af magt i vestlige samfund. Ifølge denne legalistiske opfattelse begrænser magten friheden med undertrykkelse og forbud, således at frembringelsen af sandhed og viden kan opfattes som en udfordring af magten i den øgede friheds eller seksuelle tolerances navn. Denne model er tiltrækkende fordi den er til gavn for de intellektuelle og protesterende der taler imod magten og dominansen i en universel sandheds eller rationalitets navn, og den understøtter de dominerende magtopfattelser i liberale demokratiske samfund (Foucault 1979a: 6, 86-8).

For Foucault (1979a: 86) skjuler og legitimerer denne synsvinkel imidlertid de mere humske former for magt som sociale relationer bliver organiseret, styret og reguleret efter. Den juridisk-diskursive model formår således ikke at undersøge det han kalder magtens "normaliserende sanktioner" og "disciplinære teknikker" som sigter på at skabe "føjelige kroppe" (Foucault 1977: 138). Den formår med andre ord ikke at opdage den magtfunktion der organiserer, styrer og regulerer menneskelegemet på måder der er egnet til at reproducere kapitalistiske produktionsrelationer på fabrikker og værksteder og til at drive institutioner som skoler, hære, hospitaler og fængsler (se Michell 1991). Foucault (1977: 194) foreslår således en produktiv magtopfattelse hvor magt og "sande" diskurser om seksualiteten ikke er modsætninger, men gensidigt forbundne eller indeholdt i hinanden.

BIO-MAGT

Ved at belyse repressionshypotesen isolerer Foucault et vigtigt paradigme for magt, viden, seksualitet og kroppen. Derudover fremfører han at denne mekanisme eller *dispositif* både strukturerer forestillingerne hos dem der analyserer og udfordrer magtsystemer i frigørelsens navn, og er iboende i de praksisser der styrer moderne samfund. Hans opgave som genealog er at afsløre repressionshypotesens bedrag uden at støtte sig til en falsk bevidstheds-model og uden at reducere denne mekanisme til en underliggende kausal logik der bestemmer dens karakter og virkemåde. Foucault gør dette ved at knytte repressionshypotesen til en genealogi over fremkomsten og dannelsen af det han kalder "bio-magt", og relativiserer og afslører dermed hypotesens funktion i forhold til bio-magten.

Bio-magten bliver defineret af Foucault (1979a: 140) som en øget "underkastelse af legemerne og kontrol af befolkningerne" med det formål at skabe større udbytte, effektivitet og produktivitet. Selv om han sporer denne form for magt tilbage til de græske bystater, er det først i den klassiske periode at den nye logik får fodfæste og bliver mere central (1979a: 140). Foucault koncentrerer sig om to dimensioner af dens virkemåde. Det drejer sig om en generel bekymring som de der regerer og administrerer stater, nærer for menneskeracen som helhed – f.eks. biologiske trusler mod menneskeheden, eller befolkningsstørrelsen – og om en kropens "mikrofysik", hvor magtens mål er at træne og afrette menneskelegemer på måder der fremmer mere organisation og større produktivitet.

I mere politiske termer udtrykker Foucault disse logikker med forestillingen om henholdsvis "moderne regeringsrationalitet" (gouvernementalitet) og "pastoral magtudøvelse". I modsætning til monarkiske eller kontraktmæssige styreformer drejer den moderne regeringsrationalitet sig ikke om "territorium, men snarere et slags kompleks af mennesker og ting". Styringen handler således om mennesker i deres mangfoldige sociale og økonomiske relatio-

ner (rigdom, resurser, livsformødenheder, territorium), deres kulturelle og symbolske interaktioner (skikke, sædvaner, adfærdsmønstre) og deres forhold til "den sociale eksistens' viderværdigheder" (Foucault 1991a: 93). "Pastoralisme" er derimod én af den moderne regeringsrationalitets særlige teknikker, og Foucault (1988: 77-8) undersøger udviklingen af "ro og orden" for at illustrere sin anderledes opfattelse af spørgsmålet om styreformer. Formålet med at opretholde ro og orden er kort sagt ikke blot at udøve magt og lovgivning, men at opdyrke "beskedenhed, godgørenhed, loyalitet, flid, velvilligt samarbejde, ærlighed" blandt statens borgere.

I den moderne periode bliver disse to dimensioner af bio-magten artikuleret sammen i forbindelse med seksualiteten, som bliver et knudepunkt for bio-magtens spredning. Udbredelsen af diskurser om seksualitet, som Foucault stedfæster til fremkomsten af bekendelsesteknikker, fører således til at omsorg for kroppen og for arten bliver forbundet. I modsætning til den asketiske holdning der angiveligt ledsagede kapitalismens opståen, postulerer Foucault (1979a: 123) således "en intensivering af kroppen, en problematisering af sundheden og dens funktionsbetingelser", der bliver en del af en mekanisme som sigter på "teknikker til maksimering af livet". Så i den henseende, "snarere end undertrykkelse af det seksuelle hos de klasser, der skulle udbyttes, angik overvejelserne de 'herskende' klassers legeme, livskraft, levetid, avledygtighed og afkom". Desuden havde denne "seksualitetsinstallation", når vi når til det nittende århundrede, bredt sig til hele samfundet. Så

[i] løbet af det 19. århundrede er der altså sket en generalisering af seksualitetsinstallationen, med udgangspunkt i et hegemonisk fokus. Strengt taget er hele samfundslegemet, omend på forskellige måder og med forskellige midler, blevet udrustet som "seksuelt legeme".

(Foucault 1979a: 127)

Når Foucault sætter spørgsmålstejn ved "repressionshypotesen" og giver en genealogisk redegørelse for den i relation til bio-magt, antyder han kort fortalt at repressionshypotesen fungerede som en maske der skjulte mere dybtgående og omfattende ændringer i de moderne, vestlige samfund. Den blev således kanal for den effektive udbredelse af bio-magt. Set fra denne synsvinkel strider repressionshypotesen og bekendelseshypotesen hverken imod eller udelukker hinanden, men er to sider af samme sag. Snarere bidrager de begge til fremkomsten og funktionen af den normaliserende magt, og begge bliver udsat for den genealogiske kritik.

Det er nødvendigt at være opmærksom på tre vigtige forhold i forbindelse med den genealogiske indfaldsvinkel som Foucault anvender til at relativisere og kritisere repressionshypotesen. For det første afstedkommer indfaldsvinklen ikke nogen arbitrære konstruktioner der slet ikke ligner historien. Tværtimod forsøger genealogien, selv om den er motiveret af problemer diagnosticeret i nutidens forhold, at give en mere troværdig skildring af de historiske processer ved at se dem fra deres rette perspektiv. For det andet tyer Foucault ikke til de totaliserende eller humanistiske historiefremstillinger som han kritiserer i både den arkæologiske og den genealogiske fase af sine skrifter. Endelig kommer Foucault ikke med rent subjektivistiske eller nihilistiske redegørelser for de fænomener han udforsker, selv om de fortolkninger han byder på, kan kritiseres med hensyn til historisk nøjagtighed og skarpsynethed. Foucault har ingen fikse idéer om at benægte historiske fakta, men betonere blot vigtigheden af at fortolke og kontekstualisere de fakta han præsenterer. På den måde forholder hans redegørelser sig både kritisk og vurderende til bio-magts og subjektivitetens logikker, som står centralt i hans fortolkninger. Man kan kort sige, at hvor *Overvågning og straf* giver en kritik af hvordan mennesker gøres til objekter ved hjælp af "straffemagt", kritiserer *Seksualitetens historie* hvordan moderne bio-magt tvinger mennesker til at "subjektgøre" sig selv gennem bestemte bekendelsesteknikker og selvets etiske praksisser (Dreyfus og Rabinow 1982: 126-7).

DISKURS, MAGT/VIDEN OG IDEOLOGI

På baggrund af denne korte gennemgang af Foucaults problematisering af bio-magten aftegner der sig et klart skift i hans diskursbegreb. Det synspunkt at diskurser er autonome systemer af udsagn struktureret af historisk specifikke formationsregler, erstatter Foucault (1977: 27) nu med bestemte systemer af "magt-viden-forhold". Idet han nøje følger Nietzsche (1968), fremfører han (Foucault 1977: 27) at "magt og viden medfører hinanden direkte, at der ikke er magtrelationer uden en korrelativ konstituering af et vidensområde, at der heller ikke er viden, som ikke på samme tid forudsætter og konstituerer magtrelationerne". Han skitserer således hvordan humanvidenskabernes diskurser var nært knyttet til udviklingen og udbredelsen af disciplinære teknikker i den moderne periode. Han går endda så vidt som til at foreslå at fremkomsten af en videnskab om mennesket "sandsynligvis [skal] søges i de ikke særligt ærværdige arkiver, hvor det moderne system af tvangsforanstaltninger over for kroppen, fagterne og adfærden har udviklet sig" (Foucault 1977: 191).

Derudover påviser han hvordan diskurser tildanner fysiske legemer og former, om end der i den forbindelse sker et vigtigt skift i vægtningen. Mens erfaringen i *Overvågning og straf* bliver "bortfiltreret", så at magten blot former og manipulerer fysiske legemer, undersøger Foucault i *Seksualitetens historie* hvordan diskurser om seksualitet bidrager til konstitueringen af mennesker som subjekter (McNay 1994: 104). Ifølge dette perspektiv bliver "magt/viden"-komplekserne fortættet og overført og møder modstand gennem historisk betingede diskurser. Foucault holder stadig fast i den arkæologiske opgave at udvikle en ikke-reduktionistisk diskursopfattelse, men forbinder diskursen med alle de afskygninger af ikke-diskursive praksisser og politiske strategier der omgiver seksualiteten, og præsenterer på den måde en ny diskursopfattelse.

For at forstå denne opfattelse er det værd at citere følgende passage ganske udførligt:

Det, der siges om kønnet, bør ikke analyseres som ... magtmechanismers simple projektionsoverflade. *Det er ganske rigtigt i diskursen, sammenføijningen af magt og viden finder sted.* Netop af denne grund må diskursen opfattes som en serie af diskontinuerte segmenter, hvis taktiske funktion hverken er ensartet eller stabil. Eller mere præcist, man må ikke forestille sig en diskursens verden opdelt i tilladt og udelukket diskurs, herskende og behersket diskurs; men som en mangfoldighed af diskursive elementer, som kan spille ind i forskellige strategier. ... Diskursformerne er så lidt som tavs-hedsformerne én gang for alle underlagt magten eller rejst op imod den. Man kan ikke underkende det komplekse og ustabile spil, hvori diskursen på samme tid kan være magtredskab og magtvirkning, men også hindring, støttepille, modstandens tilknytningspunkt og udgangspunkt for en modstrategi. Diskursen beforder og producerer magt, den styrker den, men den underminerer den også, blottes den og gør den skrøbelig og muliggør dens indespærring. (Foucault 1979a: 100-1; min fremhævelse)

Set i dette lys minder Foucaults (1980a: 194-8) nye opfattelse mere om det han kalder et *dispositif* eller en mekanisme. For at skelne denne indretning fra den tidligere forestilling om et *episteme* betoner han dens rolle som et slags "fortolknings-netværk" som både genstandene for Foucaults undersøgelser og forskeren selv er fælles om (Dreyfus og Rabinow 1982: 121).

Desuden omfatter netværket både diskursive og ikke-diskursive elementer, såvel som magt og viden, hvilket alt sammen er vilkårligt forbundet gennem selve mekanismen. Som Foucault (1980a: 194) udtrykker det, er et *dispositif* "en fuldstændig heterogen samling af diskurser, institutioner, arkitektoniske former, regler, lovmæssige bestemmelser, administrative reformer, videnskabelige udsagn, filosofiske, moralske og filantropiske principper – i kort begreb, det sagte

såvel som det usagte". *Dispositif*ets funktion er at gøre gene-alogen i stand til at redegøre for fremkomsten af praksisser og institutioner og at placere disse elementer i et bredere og kritisk perspektiv. Så repressionshypotesen kan f.eks. opfattes som et bestemt paradigme af mening og adfærd der kan kontekstualiseres og kritiseres når det bliver placeret inden for bio-magtens mere omfattende logikker.

Når Foucault sætter magt/viden-konfigurationer i stedet for diskurser som systemer af videnskabelige udsagn, er det udtryk for en vigtig ændring i retning af at lade ikke-diskursive faktorer indgå i forklaringen af historiske forandringer. Den nye diskursopfattelse markerer imidlertid også en overlagt udeladelse af ideologibegrebet, som historisk set har udgjort én af de mulige måder at forbinde diskurser med materielle praksisser på og samtidig har muliggjort kritikken af falske forestillinger (se Habermas 1978; Žižek 1989, 1994, Barrett 1991). Foucault (1980a: 118) er imod begrebet ideologi af tre grunde. Han fremfører for det første at ideologi "altid i praksis står i modsætning til noget andet der formodes at gælde for sandhed". Ved at trække på den "ramme-relativistiske" sandhedsteori han udviklede i *Talens forfatning*, hævder Foucault (1980a: 118) at det afgørende skel ikke skal trækkes på niveauet af sande og falske udsagn, "men ved historisk at iagttage hvordan sandhedseffekter bliver frembragt inden for diskurser der i sig selv hverken er sande eller falske". For det andet fremfører han at "ideologibegrebet refererer ... til noget inden for subjektets orden". Det forudsætter med andre ord en forestilling om en menneskelig subjektivitet der enten bliver bedraget af ideologiens virke eller er i stand til at bryde afgørende med falske forestillinger og blive oplyst. Endelig befinder ideologi sig ifølge Foucault "i en sekundær position i forhold til noget der fungerer som dens infrastruktur, dens materielle, økonomiske, bestemmende faktor."

SUBJEKTPOSITIONER, LEGEMER OG SUBJEKT- GØRELSE

Frem af Foucaults alternative billede af diskursen træder sammenviklingen af magt, sandhed og praksisser og placeringen af mennesker inden for disse historiske konfigurationer. Foucaults (1982: 208) sidste skrifter fortsætter denne linje og genfortolker hans livsværk i lyset af spørgsmålet om subjektet. Han hævder at det har været hans "mål at skrive historien om forskellige måder hvorpå mennesker i vores kultur bliver gjort til subjekter". Han fortsætter ved at udpege tre former for "objektgørelse" som forvandler mennesker til subjekter, og disse logikker synes at afspejle den generelle udvikling i hans tænkning. Den første består i at det filosofiske subjektbegreb bliver erstattet med et lingvistisk. Som det tydeligt fremgår af hans arkæologiske tilgang, giver Foucault (1982: 208) altså afkald på det enhedsprægede, konstitutive videnssubjekt à la Kant, Hegel og Husserl og koncentrerer sig om det han kalder "ophavsfunktionen" eller "objektgørelsen af det talende subjekt". Han betoner med andre ord de diskursive betingelser der gør viden mulig. Subjekter er altså ikke meget andet end "talemåder" inden for en bestemt diskurs. Dette fører til en vis "decentrering" af subjektet – det berømte/berygtede begreb "forfatterens død" – og en spredning af de forskellige steder man kan tale fra.

Den anden logik for subjektdannelse fokuserer på hvordan det han kalder "adskillelsespraksisser", virker – hvor "subjektet enten bliver skilt ad indvendig eller adskilt fra andre". Foucault refererer her til de sociale og politiske processer hvorved adskillelsen af "selvet" og "andre" – f.eks. gale og normale, syge og raske, kriminelle og "pæne unge mennesker" – bliver frembragt på bestemte historiske tidspunkter. Men den formulering er udtryk for en omfortolkning af Foucaults (1980a: 186) tidligere fremstillinger af hvordan strafteknikker bogstaveligt frembringer "føjelige kroppe" uden mellemkomst af diskurser, repræsentationer eller bevidsthed, hvilket alt sammen bliver afvist på grund af de huma-

nistiske konnotationer. Denne opfattelse bliver modificeret i første bind af *Seksualitetens historie*, hvor han fremhæver hvordan mennesker gør sig selv til subjekter gennem en række bekendelsesteknikker. Ikke desto mindre tildeler han stadig magt- og dominansrelationer en forklaringsmæssig hovedrolle, for "forpligtelsen til tilståelse bliver nu meddelt os fra en række forskellige punkter, den er fremover så fast indpodet i os, at vi ikke længere kan opfatte den som udslag af en magt, som tvinger os" (Foucault 1979a: 60).

Det er først i den tredje subjektgørelseslogik at Foucault (se 1985, 1990) fokuserer eksplicit på hvordan mennesker gør sig selv til subjekter gennem erkendelses-, selvbeherskelses- og overskridelsesprocesser. Foucault (1991b: 11) er her interesseret i "hvordan subjektet konstituerer sig selv aktivt, gennem selv-praksisser". Men selv om Foucaults "selvets etik" eller "eksistensens æstetik" lægger mere vægt på de praksisser subjekter udøver som aktører, er "disse praksisser ... ikke noget som individet selv opfinder". De er snarere "mønstre som han finder i sin kultur, og som hans kultur, hans samfund og hans socialgruppe foreslår, foranlediger og tillægger ham" (Foucault 1991b: 11). Det er kort sagt først i sine sidste skrifter Foucault kan opvise et subjektivitetsbegreb der kan danne mellemlid mellem et subjekt der er underlagt den straffende magts gennemtrængende logikker, og begrebet om et konstitutivt subjekt der er "decentreret" af den arkæologiske kritik.

Disse afsluttende opfattelser af selvet og subjektiviteten resulterer i Foucaults (1991b: 12) mest tankevækkende skildring af forholdet mellem dominans, diskurs og frihed. Dominanskategorien henviser til forholdsvis faste kontrolsystemer, der reducerer subjektets frihed stærkt og begrænser det til sedimentære positioner inden for en social struktur. Derimod forudsætter magtudøvelsen en svækkelse af kontrollen og fremkomsten af muligheder der ikke fremgår af den eksisterende dominansstruktur. Det muliggør en vis grad af frihed for sociale aktører til både at opretholde dominanssystemer og påtænke modstandsstrategier. På dette analyseniveau bliver

enhver bestræbelse på at modificere eksisterende sociale dominanssystemer og indstifte et nyt, mødt med en modstand der skal overvindes. Dermed antages det at ethvert initiativ til at skabe et nyt magtsystem i sig selv vil være en ustabil konfiguration der altid er sårbar over for forandring og forvandling.

HINSIDES FOUCAULT?

De sidste to kapitler har gennemgået Michel Foucaults afgørende bidrag til udviklingen af en diskursteori for social og politisk analyse. Selv om der er afvigelser og vanskeligheder i hver af hans forskellige fremstillinger, er det vigtigt som konklusion at mærke sig de fælles træk i Foucaults tilgang, såvel som nogle af de uløste problemer i hans arbejde.

1. Fra første færd betoner Foucault hvordan diskurser er med til at forme sociale relationer, identiteter og sociale objekter. Derved fremhæver han diskursens materialitet og positivitet, som ikke kan reduceres til mere grundlæggende processer, såsom økonomisk produktion, sociale institutioner og politisk adfærd.

2. Foucault åbner også mulighed for en relationel og historisk diskursopfattelse. Især i de senere skrifter betoner han de stadig skiftende forbindelser mellem forskellige diskurser, såvel som vilkårligheden af relationerne mellem diskursive og ikke-diskursive praksisser. Ved at ændre fokus fra analysen af *epistemer* til *dispositiver*, hvilket udgør kernen i skiftet fra den arkæologiske til den genealogiske metode, forsøger han at indarbejde ikke-diskursive elementer, såsom institutioner, politikker og materielle genstande, i en holdbar diskurstilgang til sociale og politiske fænomener.

3. Foucault betoner hele tiden at hans vigtigste undersøgelsesobjekter er diskursive praksisser. Han får dermed greb om de performative og praktiske aspekter af at tale, skrive og kommunikere og forbinder dem med spørgsmål om magt, subjektivitet og kroppen. På trods af denne nytænkning formaliserer han ikke desto mindre aldrig sin diskursopfattelse

på en tilfredsstillende måde. Selv om begreber som *dispositif* gør en i stand til at opfatte forbindelser mellem adskilte diskursive og ikke-diskursive elementer, bliver grænserne mellem forskellige *dispositiver* og deres indbyrdes forbindelser aldrig udforsket ordentligt.

4. Foucault bestræber sig i alle faser af sine skrifter på at udvikle særlige forskningsværktøjer og -teknikker til at analysere diskurser og deres forhold til andre diskursive og ikke-diskursive praksisser. I *L'Archéologie du savoir* fremviser Foucault et stort "arsenal" af begreber og værktøjer til analysen af diskurser, og i sine genealogier om magt, krop og seksualitet introducerer han en række afgørende ideer til at forklare fremkomsten og dannelsen af diskurser og praksisser.

5. Sammen med disse metodologiske værktøjer og logikker udarbejder Foucault også en række filosofiske overvejelser om spørgsmål om sandhed, metode og viden, hvilket muliggør en erkendelsesteori som understøtter en diskursiv tilgang til sociale og politiske undersøgelser. Derudover afføder disse metodologiske og epistemologiske overvejelser, især i den genealogiske og problematiserende form, en særlig måde at kombinere deskriptive og forklaringsmæssige mål med et kritisk etos over for forskningsobjekterne.

6. Foucault bidrager med en række betydelige og vægtige konklusioner om det moderne samfund, såvel som med en række afgørende teoretiske begreber og logikker til videre udforskning af samfundet. Af særlig betydning er i denne henseende hans tankevækkende idéer om dominans, magt/modstand og politisk subjektivitet. Den store styrke i Foucaults teoridannelse om dominans er at han i modsætning til andre "kritiske teorier" nægter at gå med på ideen om en totaliserende og altomfattende magt med rødder i kommercialiseringens eller rationaliseringens overordnede logikker. I kontrast til Webers (1978) sociologi eller Adorno og Horkheimers (1973) *Oplysningens dialektik* (*Dialektik der Aufklärung*) præsenterer Foucault os således ikke for et fuldstændigt dominanssystem der tvinger en rationaliserende, bureaukratisk logik eller klasseinteresse ned over en manipuleret eller

vildledt underordnet gruppe. Hans indvendinger mod disse fremstillinger fokuserer på antagelsen om at der er en "sand bevidsthed" eller "essens" som bliver inficeret af magt og dominans – med andre ord at der er én, helt særlig mekanisme som magtrelationer fungerer efter, og at modstanden mod magt og dominans er ubetydelig og altid integreret i det molok-agtige dominanssystem. Dermed videreudvikler Foucault den centrale distinktion mellem magt og dominans, samtidig med at han formulerer et produktivt magtbegreb der ikke er antitese til frihed, subjektivitet og modstand.

TILBAGEVÆRENDE SPØRGSMÅL

På denne baggrund er det ironisk at den vigtigste kritik af Foucaults tilgang fokuserer på at han ikke formår at lægge tilstrækkelig vægt på modstandens alternative rum og modlogikker (se Poulantzas 1978: 77-80; Taylor 1985: 152-4; Habermas 1987b: 266-93; McNay 1994: 102-4; Dews 1995: 144-99). Denne kritik er for det meste ikke opmærksom på Foucaults teoretiske betoning af at magt og modstand er knyttet uløseligt sammen. Forfatterne antager også et underliggende fundament for deres kritikopfattelse, som Foucault sætter spørgsmålstejn ved. Når Dews, Habermas og McNay, og i mindre grad Taylor, bestrider Foucaults påstande støtter de sig til en rationel kommunikativ handlen på basis af universel fornuft, hvorimod Poulantzas baserer sig på den kapitalistiske produktionsmådes enhedsdynamik.

Imidlertid blotlægger denne kritik manglen på begrebsmæssig klarhed i Foucaults fremstilling af magten og dens forhold til begreberne dominans, modstand og subjektet. Det handler om spørgsmål om hvorvidt modstand skal forstås som noget internt eller eksternt i forhold til dominansstrukturen og magtkampe og om vores forståelse af fremkomsten og artikuleringen af modstand mod magt/viden-systemer. Kritikken peger også på knapheden af konkrete analyser af modstand i Foucaults skrifter. I denne forstand giver *Overvågning og straf* og visse afsnit af *Seksualitetens histo-*

rie det indtryk at straffemagt og "bio-magt" er altomfattende logikker for objektgørelse, rationalisering og subjektgørelse, der udelukker muligheden for modstand.

En anden vanskelighed i Foucaults fremstilling er forholdet mellem "mikro"- og "makro"-niveauerne i hans analyse. Selv om det er rigtigt af Foucault at problematisere et begreb hvor magten bevæger sig nedad, således at de konkrete magtstrategier og -anvendelser er manifestationer af en global logik, så bliver den præcise forbindelse mellem det lokale og det globale – som mange kommentatorer har bemærket – ikke gjort til genstand for en udbygget teori. Så selv om Foucaults skrifter udforsker magt/modstandens "mikrofysik", giver de ikke en ordentlig behandling af dannelsen og opløsningen af dominanssystemer. Fra denne synsvinkel kan forholdet mellem det globale spørgsmål om dominans og den mere lokale magt/modstand-dialektik kun blive tydeliggjort ved hjælp af en kategori som hegemoni, det vil sige dominanssystemer der bliver dannet gennem magtkampe som i tidens løb sætter aflejringer.

Vi står således over for fire hovedvanskeligheder i Foucaults diskursopfattelse, nemlig den manglende formalisering af hans diskursteori, den utilstrækkelige begrebsdannelse med hensyn til magt/modstand, manglen på konkrete analyser af modstand mod magten, og hans manglende evne (eller vilje) til at undersøge "makro"-strategier og resultater af magt/modstand-kampe. I kapitel 6 vil vi vurdere i hvilket omfang disse vanskeligheder bliver imødegået af en postmarxistisk opfattelse af hegemoni og subjektivitet. Mere specifikt vil vi vurdere i hvilket omfang Laclau og Mouffes hegemonibegreb, der bygger på en bestemt diskursteori, kan redegøre for hvordan Foucaults magt/modstand-"mikrofysikker" kan samles med henblik på at frembringe "samfunds-effekter". Endelig vil vi vurdere i hvilket omfang Laclau og Mouffes skelnen mellem "subjektposition" og "politisk subjektivitet" og deres indførelse af et element af identifikation og "beslutning" fører til en mere fyldestgørende opfattelse af subjektivitet og politisk handlen.

DISKURSTEORI I PRAKSIS

I denne bog har jeg undersøgt diskursbegrebet og skitseret en bestemt diskursteori til brug i social og politisk analyse. I de første to kapitler præsenterede jeg diskursbegrebets tilblivelse i den strukturalistiske og den poststrukturalistiske tanketradition, og i kapitel 3 og 4 diskuterede jeg Foucaults særlige diskursteori ved at fokusere på de forskellige metodologiske dimensioner af hans arbejde. De næste to kapitler forklarede og vurderede Laclau og Mouffes diskursteori ved at demonstrere hvordan den løser nogle af de vanskeligheder man kan pege på i marxistiske teorier om ideologi og politik. Dette afsluttede kapitel samler trådene i min fremstilling ved at diskutere hvordan diskursteori kan anvendes inden for social og politisk analyse. Jeg begynder med at placere diskursteorien i de mere omfattende traditioner der dominerer forskningen inden for samfundsvidenskaberne.

DISKURSTEORI, NATURALISME OG HERMENEUTIK

Den form for diskursiv tilgang som denne bog argumenterer for, står i et klart modsætningsforhold til de samfundsforskere der tager deres vidensmodeller og metodologiske procedurer fra naturvidenskaben ud fra den opfattelse at samfundsvidenskabens mål er at forklare fænomener og begivenheder med objektive, universelle begreber. Til grund for denne opfattelse af samfundsvidenskaben ligger kort sagt en bestemt opfattelse af viden som en værdifri søgen efter kausale forklaringer på fænomenerne, forklaringer som kan efterprøves empirisk og bekræftes gennem iagtta-

gelse ved brug af alt tilgængeligt eller repræsentativt materiale. Forskningens overordnede mål inden for denne tradition er at frembringe almengyldige love og teorier som er falsificerbare i Poppers forstand, hvilket betyder at de må kunne bekræftes eller tilbagevises gennem uafhængige forsøg og fremstilling af relevante, empiriske modudsagn (Popper 1959). Disse almengyldige love og teorier danner så igen grundlag for forudsigelser af sammenlignelige eller fremtidige begivenheder og processer. Som følge af naturvidenskabens uomtvistelige succes med at forklare og forudsige den fysiske verden, og løftet om en tilsvarende grad af succes i den sociale verden, udøver denne videnskabsmodel betydelig indflydelse på samfundsforskere, hvilket er tydeligt inden for intellektuelle bevægelser som logisk positivisme, behaviourisme og visse former for strukturel funktionalisme, kritisk realisme og marxisme (se Delanty 1997).

Inden for de seneste årtier har adskillige forskningsprogrammer imidlertid udfordret denne positivistiske dominans ved at trække på en række fortolkende og kritiske analysetraditioner såsom etnografi, psykoanalyse, dekonstruktion, poststrukturalisme, vestlig marxisme og postanalytisk filosofi (Taylor 1971, Dallmayr og McCarthy 1977; Shapiro 1981; Gibbons 1987). F.eks. er man i den hermeneutiske tradition særdeles betænkelig ved positivistiske og naturalistiske opfattelser af samfundsvidenskaben. Hvor positivismens mål er objektiv fremstilling af en uafhængigt eksisterende virkelighed, bestræber hermeneutikere sig på at forstå og forklare en verden af meningsfulde sociale praksisser "indefra", det vil sige at, snarere end at se på den "objektive virkelighed" som en "uhildet iagttagelse", befinder hermeneutikere sig altid inden for en verden af konstruerede betydninger og praksisser og forsøger at gøre denne verden mere forståelig. De beskrivelser og forklaringer de fremsætter, har altid som forudsætning at de er i stand til at forstå de objekter de undersøger, således at alle yderligere forklaringer og udlægninger altid er relative i forhold til dette endemål.

Ud fra dette standpunkt angriber Peter Winch (1990:

22) positivister for at forsøge at forankre deres tilgang til samfundsvidenskaberne i naturvidenskabens metoder. Med udgangspunkt i blandt andet Webers begreb *Verstehen* og den sene Wittgensteins filosofi opfatter Winch (1990: 22) samfundsvidenskabernes genstandsområde som meningsfuld eller "regelstyret" social adfærd og betoner den "centrale rolle som begrebet forståelse spiller i de aktiviteter ... der kendetegner menneskelige samfund". Forståelse består i denne sammenhæng i at "fatte *hensigten* eller *meningen* med det der bliver sagt eller gjort", hvilket ligger "langt fra statistikken og de kausale loves verden" og minder mere om at forstå "de interne relationer som forbinder et diskursområdes forskellige dele" (Winch 1990: 115).

I overensstemmelse med dette grundsyn har filosoffer som Thomas Kuhn (1970) fremført at videnskabelige praksisser, såsom udførelsen af eksperimenter, forudsætter en række fælles baggrundsbetydninger (eller paradigmer) der gør det muligt for naturvidenskabsfolk at afgøre hvad der tæller som et forskningsobjekt, hvordan resultaterne skal fortolkes, hvilke resultater der skal betragtes som sande eller falske osv. Inden for samfundsvidenskaberne er situationen ifølge Winch endnu mere kompliceret eftersom både forskerne og deres forskningsobjekter er meningsfulde praksisser og sociale konstruktioner. Det betyder at samfundsforskere er nødt til at forstå de regler og konventioner der styrer deres egen forskningspraksis såvel som deres forskningsobjekter. Hermeneutikere hævder derfor at samfundsforskere ikke kan se bort fra eller tilsidesætte de baggrundsantagelser der muliggør deres forskning, eftersom de ikke kan nå til afgørende enighed om de passende fremgangsmåder (Dreyfus og Rabinow 1993: 35-44). Derfor er samfundsvidenskaberne i modsætning til de etablerede naturvidenskaber ikke i stand til at udgøre paradigmer i Kuhns forstand, men er uafbrudt genstand for diskussioner, ikke blot om deres forskningsresultater, men også om de korrekte fremgangsmåder.

Den form for diskurs tilgang jeg argumenterer for i denne bog, er for størstedelen i samklang med den herme-

neutiske kritik af naturalismen. Diskursteori drejer sig om at forstå og fortolke socialt frembragte betydninger, snarere end at søge efter objektive, kausale forklaringer, og det betyder at et af samfundsforskningens vigtigste mål er at skildre de historisk specifikke regler og konventioner der strukturerer frembringelsen af mening i bestemte historiske kontekster. Denne form for tilgang minder altså om det nogle antropologer kalder "tæt beskrivelse" (*thick description*) eller kulturalistiske forståelses- og forklaringsmåder (se Garfinkel 1967; Geertz 1973, Scott 1985). Sådanne undersøgelser udforsker hvordan, i hvilken form og af hvilke grunde sociale aktører identificerer sig med bestemte betydningssystemer, såvel som hvordan systemer af diskursiv praksis opstår, fungerer og ændrer sig.

På trods af denne anelige familielighed er diskursteori imidlertid ikke synonym med hermeneutiske undersøgelsesmetoder. Diskursteori forsøger ikke blot at genfinde og rekonstruere sociale aktørers meninger, og den adskiller sig derved fra en "genvindingshermeneutik" hvor forskningens hovedsigte er at gøre meninger forståelige der som udgangspunkt er uklare eller ufuldstændige (Winch 1964; Taylor 1971). Diskursteorien følger altså ikke Charles Taylors (1971: 32-3) forskningsprogram hvor man *kun* forsøger at rekonstruere de almindelige betydninger og praksisser hos bestemte grupper eller samfund, såsom radikale studerende eller "modkulturen". Den forsøger heller ikke at afdække handlingers og teksters sande, underliggende betydninger som bevidst bliver skjult af ideologiske praksisser og diskurser. Det man kunne kalde en "mistankens hermeneutik", som man ser i Marx', Nietzsches eller Freuds skrifter, forsøger at afdække en eller anden dybereliggende sandhed i praksisser – hvad enten det er "klassekampen", "viljen til magt" eller "det ubevidste" – som kan "afmystificere" overfladens betydninger og fænomener (Ricoeur 1970: 35). I denne analysemodel bliver praksisser og repræsentationsformer blot opfattet som forvrængede udtryk for underliggende logikker og tendenser, og analysens opgave er tydeliggørelse, kritik og frigørelse

(Dreyfus og Rabinow 1982: xviii-xix).

Selv om diskursteori forsøger at levere nye fortolkninger af begivenheder og praksisser ved at kaste lys over deres betydning, gør den det i stedet ved at analysere hvordan politiske kræfter og sociale aktører konstruerer betydninger inden for ufuldstændige og ubestemmelige sociale strukturer. Dette bliver opnået ved undersøgelse af de bestemte strukturer inden for hvis rammer sociale aktører træffer beslutninger og artikulerer hegemoniske projekter og diskursive formationer. Desuden forsøger diskursteoretikere at placere de praksisser og logikker de undersøger, i større historiske og sociale kontekster, så at de kan antage en anderledes betydning og danne grundlag for en mulig kritik og ændring af eksisterende praksisser og sociale betydninger. F.eks. påpegede jeg i kapitel 4 hvordan Foucault fremsætter en ny fortolkning af "repressionshypotesen", som fremstiller det sådan at europæisk historie bevægede sig fra en "livlig åbenhed" i antikken til en periode med voksende, seksuel undertrykkelse og endelig til en periode med "seksuel frigørelse". Foucault argumenterer for at denne fortælling både strukturerer forestillingerne hos dem der analyserer og kritiserer magtsystemerne i frigørelsens navn, og er iboende i de praksisser der styrer det moderne samfund. Hans genealogiske kritik giver sig imidlertid ikke af med at afdække essensen af "repressionshypotesen" ved at forbinde den med dybtliggende mekanismer i vores mentale system, og han accepterer heller ikke de selv-fortolkninger der bliver formuleret af dem der nærer disse forestillinger. I stedet placerer han denne ideologiske konstruktion inden for "bio-magtens" mere omfattende logik, og påviser derved at den er forbundet med processer som ikke er åbenlyse eller bliver forstået af dem der tror på "repressionshypotesen". Set i dette perspektiv kan forestillinger om seksuel frigørelse opfattes som led i en mere generel "vilje til magt" der kendetegner vestlige samfund.

EPISTEMOLOGISKE SPØRGSMÅL

Denne opstilling af diskursteori over for naturalisme og hermeneutik lader stadig en række spørgsmål ubesvarede om hvilken rolle teori spiller i empiriske fremstillinger, og om den epistemologiske status af de frembragte fremstillinger. Hvad er, for det første, teoriens rolle i fortolkningen af problemer, og hvad er forholdet mellem teorien og forskningens genstand? Forenklet kan man sige at samfundsforskere skelner mellem to typer teori: Empiriske teorier forsøger at give kausale forklaringer på fænomenerne ved at fastlægge de nødvendige og tilstrækkelige betingelser for at en begivenhed eller en proces optræder, hvorimod normative teorier forsøger at fremme og retfærdiggøre de hovedprincipper samfundet er bygget op om. Til forskel fra denne opdeling kan diskursteori beskrives som en "konstitutiv teori", idet den består af en konsistent ramme af forbundne begreber og logikker, koblet med en særskilt social ontologi der udgør et fælles sprog til beskrivelse, fortolkning og vurdering af sociale fænomener (Smith 1995: 26-8).

En konstitutiv teori er altså intimt forbundet med den sociale virkelighed den beskriver og fortolker, og de fremstillinger af virkeligheden den formidler, kan ikke bruges til at falsificere den. Snarere bør de empiriske redegørelser som diskursteoretikere producerer, vurderes som bestemte fortolkninger af de forskningsobjekter de har konstrueret, og ikke som tilfælde der bekræfter eller tilbageviser en empirisk teori der er frembragt isoleret fra redegørelsen (se. Culler 1998: 139-40). Domstolen for denne vurdering er i sidste ende det forskersamfund der bedømmer de fremsatte fortolkninger, og diskursteoriens anvendelighed eller uanvendelighed som helhed afhænger af dens evne til at afføde troværdige redegørelser for sociale fænomener. I denne forstand er det ultimative kriterium for at bedømme anvendeligheden af hele den diskursive tilgang pragmatisk: Den kan vurderes efter i hvilken grad den muliggør nye og meningsfulde fortolkninger af de sociale og politiske fænomener den undersøger.

FORKLARING OG FORSTÅELSE

For at kunne underbygge denne tilgang til teorien er vi nødt til at tydeliggøre forholdet mellem forklaring og forståelse og se på nogle spørgsmål om hvilken status sandt og falsk har i diskursteori. Hvis naturalistiske fremstillinger af samfundsvidenskaben prioriterer forklaringens rolle, hvordan opfatter diskursteoretikere så forholdet mellem forklaring og forståelse? Ifølge Winch (1990: x) er det muligt at give et detaljeret billede af et mere komplekst forhold mellem disse to aspekter ved at betone at selve processen med at forklare sociale processer kræver en form for forståelse af sociale fænomener i første omgang, uanset hvor ufuldstændig eller fragmenteret denne forståelse er. Ellers ville vores forskningsobjekter ikke være forståelige, og forklaringsopgaven består i at gøre disse ufuldstændige forståelser mere sammenhængende. Forklaringer der er udtrykt i begreber fra en bestemt teoretisk ramme – hvad enten det er "dislokation", "antagonisme", "ækvivalens", "den anden" eller "hegemoni" – bestræber sig således på at udvide en ufuldkommen forståelse af en given begivenhed eller proces til en mere omfattende forståelse, og giver på denne måde en ny fortolkning.

Resultater dette standpunkt i en ond cirkel som kun kan brydes af en uafhængig og objektiv kausal redegørelse for fænomenerne? I overensstemmelse med den antinaturalistiske indstilling vender diskursteori sig imod at give sociale fænomener kausale forklaringer – hvad enten disse består i at lægge empiriske begivenheder ind under universelle love, som i Hempels (1966) subsumptionsmodel, eller de er afhængige af postulater om iboende kausale egenskaber ved objekter, som i kritisk realistiske fremstillinger (Bhaskar 1978, 1979). Diskursteorien godtager ikke at der skulle findes almengyldige kausale love inden for samfundsvidenskaberne på samme måde som i naturvidenskaberne, og den opfatter det ikke som samfundsforskerens opgave at skildre objekters iboende egenskaber eller kausale mekanismer. I stedet interesserer diskursteoretikere sig for hvordan, under hvilke omstændigheder og af hvilke grunde diskurser

bliver konstrueret, bliver anfægtet og undergår forandringer. De bestræber sig derfor på at beskrive, forstå og forklare bestemte historiske begivenheder og processer, snarere end at etablere empiriske generaliseringer eller afprøve almen-gyldige hypoteser, og deres begreber og logikker er udformet med dette formål.

Et eksempel kunne være samspillet mellem begreberne dislokation og antagonisme i diskursteori. Som man vil huske fra kapitel 6, er dislokationer de kontingente begivenheder som ikke kan symboliseres eller repræsenteres inden for en diskurs, og som derfor bryder og destabiliserer betydningernes orden. Sociale antagonismer repræsenterer derimod bestemte diskursive reaktioner på oplevelser af dislokation, og hvorvidt disse specifikke, mytiske diskursive reaktioner bliver til nye, kollektive sociale forestillingsverdener, er afhængigt af i hvilken grad de kan fungere som "inskriftsrum" for en større række heterogene krav og identiteter (Laclau 1990). Dislokationsoplevelser skaber med andre ord betingelserne for dannelsen af antagonistiske relationer mellem aktørerne, men de afgør ikke hvilken form disse diskursive konstruktioner antager. F.eks. er det bredt accepteret at en betingelse for fremkomsten af Mrs. Thatchers yderliggående Nye Højre-regering i slutningen af 1970'erne og i 1980'erne bestod i dislokationen af velfærdsstaten i Keynes' forstand. Det er imidlertid lige så rigtigt at den hegemoniske krise for efterkrigstidens konsensus i britisk politik og samfund ikke bestemte karakteren af thatcherismens diskurs. At afdække hvilken form thatcherismens diskurs antog og hvordan den gjorde det, samt at bestemme dens følger for struktureringen af sociale relationer, kræver en nøjere, empirisk analyse af hvordan sociale antagonismer blev konstrueret og politiske fronter trukket op i perioden.

SANDT OG FALSK

Ligesom diskursteoretikere lægger vægt på at enhver social betydning og praksis i sidste ende er kontingent, er deres

epistemologiske standpunkt også en afvisning af essentialistiske teorier om vidensproduktion. Deres modstand mod grundlagstænkning er, som jeg påpegede i sidste kapitel, rettet mod alle former for empirisme, idealisme og realisme. Som Althusser (Althusser og Balibar 1970: 36-7) udtrykker det, består det at vide ifølge alle disse forestillinger i "at uddrage essensen af det virkelige objekt, og subjektets besiddelse af denne essens kaldes viden". Inden for samfundsvidenskabens ville det handle om at opnå en korrekt repræsentation af den virkelige verden af begivenheder og objekter. I den idealistiske udgave er objekternes empiriske indhold indordnet under begreberne, hvor det ifølge den empiriske eller realistiske synsvinkel er verden af objekter og begivenheder der i sidste ende bestemmer udsagns betydning og sandhed.

Diskursteoretikere indtager derimod et mere nuanceret standpunkt med hensyn til frembringelse af sandhed og "verificering" af viden. Dette standpunkt tager udgangspunkt i en anden opfattelse af subjektet og objektet og accepterer et uoverstigeligt skel mellem den sociale verden og dens tydelige repræsentation. For det første – som jeg bemærkede i kapitel 3 – er teoretiske objekter ifølge tænkere i den franske epistemologiske tradition (Canguilhem, Bachelard og Foucault) aldrig givet af en verden af erfaringer og fakta, men bliver konstruerede i historisk specifikke videnssystemer (se Foucault 1972: 44-5). For det andet bliver spørgsmål om sandhed og falskhed ikke afgjort af en teoriuafhængig verden af objekter, men er relative i forhold til normer der er bestemt af specifikke videnssystemer (Visker 1992). I denne henseende trækker diskursteori på en lang filosofisk tradition der rækker tilbage til Wittgensteins, Heideggers, Kuhns og Foucaults skrifter, og som har sat spørgsmålstegn ved prioriteringen af gyldighed og "objektivitet" over mening, og gjort spørgsmål om sandhed relative i forhold til meningsystemer (se også Hacking 1983, 1985). Heidegger (1962: 261) argumenterer f.eks. for at spørgsmål om gyldighed, i den almindelige betydning propositionel sandhed, forudsætter en verden af meningsfuld diskurs hvor vi identificerer og møder

objekter i verden. Hvis et udsagns sandhedsværdi kan afgøres af dets "korrespondens" eller "manglende korrespondens" til en "ydre virkelighed", bliver det dermed allerede antaget at der er visse sproglige regler og konventioner som definerer hvad den ydre virkelighed er, og hvordan udsagn skal formuleres (Foucault 1981: 60-1). Dette medfører ikke at der aldrig er uenighed om gyldigheden af udsagn, og heller ikke at de i princippet er uafgørlige. Det betyder imidlertid at afgørelser om udsagns sandhed og falskhed bliver truffet *inden for* diskursordener (eller paradigmer) med brug af kriterier som disse ordener selv har fastlagt (se Wittgenstein 1954: §240-1).

FORSKNINGSSTRATEGIER

Når man diskuterer hvilke forskningsstrategier der egner sig til et diskursteoretisk perspektiv – hvad man inden for positivistisk forskning ville kalde at "operationalisere" diskursteoriens begreber og logikker – er det nødvendigt at betone at der ikke findes rent algoritmiske metoder og procedurer til samfundsvidenskabelige undersøgelser. Det betyder imidlertid ikke at diskursteori beforder en form for "metodologisk anarkisme" eller "irrationalisme", sådan som nogle kommentatorer hævder (se Habermas 1987b; Bhaskar 1989; Geras 1990; Krasner 1996). Det betyder snarere at diskursteoretikere i hvert enkelt tilfælde af konkret forskning er nødt til at modificere og formulere deres begreber så de passer til de særlige problemer de ser nærmere på (se Gasché 1986: 121-4; Laclau 1990: 208-9). At udføre empirisk forskning minder altså om at "anvende en regel" i Wittgensteins forstand. Det består m.a.o. i at lære hvordan man bruger de samme teoretiske regler på en anden måde, så de passer til de bestemte, historiske kontekster hvor de skal anvendes (Wittgenstein 1953: §198-202; se Tully 1995: 105-11). I denne forbindelse vil jeg kortfattet diskutere to måder at anvende diskursteori på, taget fra henholdsvis Foucaults og Derridas skrifter, og

så undersøge hvordan forskningsspørgsmål kan defineres inden for et diskursteoretisk perspektiv.

RETNINGER INDEN FOR DISKURSFORSKNING

Ligesom Wittgenstein (1953: §133) holder på at der ikke findes én enkelt metode til filosofisk analyse, må diskursteoretikere også anføre at der ikke er én, men flere måder at udføre diskursanalyse på, som alle er i overensstemmelse med dens sociale ontologi. Mere specifikt forsyner Foucault og Derrida os med to mulige måder at anvende diskurstori på empirisk. Som jeg gennemgik i kapitel 3 og 4, førte Foucaults forskellige bestræbelser på at præcisere sine metodologiske forudsætninger ham til strategien problematisering. Denne strategi handler om at "analysere de *problematiseringer* gennem hvilke det værende fremtræder som noget, der kan og bør tænkes, og de *praksisser*, hvorefter de opstår, og ikke analysere hverken adfærden eller ideerne; hverken samfundene eller deres 'ideologier'" (Foucault 1985: 11). Problematismen er en syntese af hans diskursanalyses arkæologiske og genealogiske dimensioner, hvor arkæologien muliggør undersøgelsen af "selve problematiseringens former", og genealogien gør ham i stand til at analysere "deres opståen ud af nogle praksisser og deres modifikationer" (Foucault 1985: 11-12).

David Campbell (1998) benytter denne forskningstilgang til at undersøge konflikten i Bosnien og opløsningen af det tidligere Jugoslavien. Han undersøger de forskellige måder hvorpå den bosniske konflikt bliver problematiseret af de forskellige kræfter i Bosnien, det tidligere Jugoslavien og i det internationale samfund, og han demonstrerer hvordan problematiseringen af situationen i Bosnien som en uløselig "etnisk" og "nationalistisk" konflikt blev den dominerende diskursive artikulation. Han påviser også de katastrofale følger af at antage, som mange beslutningstagere og akademiske kommentatorer i det internationale samfund gjorde, at nationale samfund er nødt til at have "afgrænsede territorier"

og "faste identiteter". Dette er katastrofalt, for: "at indtegne de grænser der muliggør indførelsen af den nationalistiske forestillingsverden, kræver at man fra det 'hjemlige' område der derved opstår, fordriver alt der kan betragtes som fremmed, udenlandsk og farligt" (Campbell 1998: 13). I denne forstand har problematiseringsstrategien iboende etiske implikationer, eftersom den bestræber sig på at vise at dominerende diskursive konstruktioner er vilkårlige og politiske, snarere end nødvendige. Andre måder at opfatte forbindelserne mellem etnicitet, territorialitet og identitet på, bør opdyrkes aktivt.

Mens problematiseringens grundsyn er at udforske hvordan diskursive praksisser konstruerer og normaliserer bestemte repræsentationer af forholdene, er Derridas (1981a: 16) dekonstruktionsteknik en læsepraksis, der tager den skrevne metafysiske tekst – i bred forstand – som sin genstand. Som jeg bemærkede i kapitel 2, sigter hans "dobbeltlæsning" af filosofiske tekster nøje på at rekonstruere tekstens dominerende logikker og intentioner og påvise dens "grænser" og "lukkehed". Disse "grænsepunkter" gør tekster i stand til at fungere som tilsyneladende konsistente og kohærente enheder, selv om de af natur er ubestemmelige og ustabile. Denne dekonstruktive indstilling er ikke en neutral metodologisk mekanisme uden substantielle og kritiske implikationer, eftersom den er præget af den opfattelse at metafysiske tekster bliver dannet omkring prioriteringen af visse begrebsmæssige modsætninger og logikker, og undertrykkelsen af andre. Derridas dobbeltlæsning sigter således på at påpege disse modsætninger og samtidig bestræbe sig på at vende og genindskrive deres følger ved at artikulere det han kalder nye, begrebsmæssige "infrastrukturer", som dæmper op for og omlægger modsætningerne på forskellige måder (Gasché 1986: 142-54).

Anne Marie Smith (1994a, 1994b) benytter med omhu den infrastruktur Derrida kalder supplementaritet, til at udrede de komplekse logikker som det Nye Højres diskurs, såsom Powells eller Thatchers ideologier, virker efter.

Hun demonstrerer hvordan sorte i Storbritannien på én gang blev repræsenteret som en ren tilføjelse (eller et "supplement"), "som en helt fremmed befolkning der blot kan sendes 'tilbage' til deres 'hjemlande'", og som et farligt element der lumsk underminerer den "hvide britiske" nation indefra (Smith 1994a: 75). Ved at skjule disse logikker og modsætningen mellem dem tjener det Nye Højres diskurs både til at fremme hvid britisk solidaritet over for tilsyneladende trusler, såsom afkolonisering og den europæiske integrations spøgelse, og til at opretholde ideen om en grundlæggende hvid engelskhed ubefængt af det "udenlandske" og "fremmede". En dekonstruktiv læsnings opgave er at udstille disse bedrageriske træk ved politiske diskurser og skildre de reelle, materielle effekter de har på struktureringen af sociale relationer.

FORSKNINGSSPØRGSMÅL

Jeg har allerede anført at for diskursteoretikere, der følger traditionen fra forfattere som Foucault og Althusser, er forskningsobjekter ikke givet gennem erfaringen, men bliver konstrueret inden for bestemte, teoretiske rammer. Men hvordan defineres disse forskningsobjekter? Hvilke problematiseringer bliver der "lukket af" og "åbnet for" af dette forskningsprogram? Hvad er kriterierne for at udvælge empiriske case-studier? Inden for diskursteori er der to overlappende undersøgelsesområder der kræver særlig opmærksomhed. Det er dannelsen og opløsningen af politiske identiteter, og analysen af hegemoniske praksisser der søger at frembringe sociale myter og kollektive forestillingsverdener. Begge disse forskningsobjekter har som præmis at sociale antagonismer spiller en central rolle i dannelsen af identitet og social objektivitet ved at trække politiske grænser mellem sociale aktører (se Laclau 1994; Howarth et al. 2000).

For at se på hvordan forskningsobjekter bliver defineret og behandlet, vil jeg koncentrere mig om Aletta Norvals (1990, 1994, 1996) nyere fremstillinger af apartheiddiskurs. I

Deconstructing Apartheid Discourse imødegår hun fremstillinger der reducerer apartheidsystemet til stridbare afrikander-nationalisters irrationelle racefordomme, eller til et voksende afrikander-småborgerskabs økonomiske interesser. Hun afviser også de studier der har tilskrevet underliggende logikker i kapitalistisk udvikling en afgørende rolle, eller som har forsøgt sig med en usikker syntese af race- og klassevariabler (se Wolpe 1988). Norval (1996: 2) anfører i stedet at hun vil behandle sit analyseobjekt som en politisk konstrueret og kompleks diskursiv formation:

Snarere end at forsøge at trænge ned under overfladen på apartheid, har denne undersøgelse apartheid-diskursen som sit forskningsobjekt: de mangfoldige praksisser og ritualer, verbale og nonverbale, hvorved en bestemt virkelighedsopfattelse og samfundsforståelse bliver etableret og opretholdt.

Når Norval opfatter apartheid som en diskurs, betyder det at hun ikke reducerer dens specificitet til en falsk "objektivitet", og det gør hende i stand til at analysere dens skiftende "betydningshorisonter, konventioner og praksisser, og de ... subjektiveringsformer den indstifter" (Norval 1996: 7).

Udtrykt i disse termer fokuserer Norvals forsknings-spørgsmål på hvordan og under hvilke omstændigheder apartheidprojektet – og ikke andre projekter med andre måder at fastlægge sociale skel på – var i stand til at hegemonisere diskursiviteten i Sydafrika. Hun forsøger at besvare disse spørgsmål ved at analysere de forskellige elementer der udgjorde apartheiddiskursen, med henblik på at afdække dens underliggende grammatik og *modus operandi*. Dette omfatter en historisk gennemgang af Nationalistpartiets propaganda, en analyse af taler og udsagn fra den fremvoksende afrikander-nationalistbevægelses "organiske intellektuelle", og en gennemgang af de vigtigste officielle dokumenter, såsom de forskellige undersøgelseskommissioner der etablerede de intellektuelle rammer for apartheidprogrammets

opståen. Dette omfatter den møjsommelige opgave at indsamle information fra stort set ubrugte arkivkilder for at lave en opgørelse over apartheidprojektets centrale udsagn. Selv om data primært udgøres af tekst, er det Norvals hensigt at påvise hvordan disse tekster tjente til at skabe, interpellere og mobilisere subjekter, og hendes fremstilling betoner denne diskurs' praktiske effekter på dannelsen af sociale betydninger, identiteter og sociale skel i sydafrikansk kontekst.

Derved sporer Norval de samvirkende ækvivalens- og forskelslogikker som apartheids politiske grænser blev trukket og genoptrukket efter. I modsætning til 1920'ernes og 1930'ernes raceadskillelsesdiskurser, der byggede på en klar grænse mellem sort og hvid, komplicerede apartheid denne grundlæggende inddeling ved at lægge en diskurs om etnisk og national forskel oveni. Hun påviser hvordan apartheid-diskursen i 1940'erne var et middel til at etablere en særlig og partikularistisk afrikander-identitet. Det opsplittede afrikander-volk (folk) blev således gjort til en enhed ved at referere til en række "andre" (*die swart gevaar* eller "den sorte fare", britiske imperialister, engelsktalende kapitalister) der blev repræsenteret som nogle der afviste og forhindrede skabelsen af en afrikander-identitet. Norval viser hvordan denne mytiske, diskursive logik i løbet af 1960'erne og 1970'erne blev udvidet til alle etniske og nationale grupper i Sydafrika, således at alle *volke* (folkeslag) blev "indpasset" som forskellige positioner i apartheidsystemet. Denne periode med "Grand Apartheid" var vidne til en fremherskende forskelslogik, eftersom de forskellige etniske og nationale grupper blev tildelt adskilte identiteter og ledsagende politiske identifikationsformer. Først med genfødselen af den politiske modstand mod apartheid-systemet i 1970'erne og 1980'erne, og især efter den dislokation som Soweto-opstandene udgjorde, blev nye politiske grænser etableret omkring andre skel, nemlig mellem "sorte" og "hvide" og mellem "apartheid" og "folket" (se Howarth 2000).

Det værdifulde ved Norvals undersøgelse ligger i at hun leverer en ny fortolkning af apartheiddiskursen som

anfægter de foreliggende teoretiske og empiriske fremstillinger. Hun lægger en væsentlig "uafgørlighed" i de politiske skel som apartheid blev dannet og fungerede efter, nemlig de logikker der på én gang inkluderede og ekskluderede det "andet" i diskursen, og hun fremkommer med nye beskrivelser af apartheids praksisser, politikker og forestillinger. Hendes argumenter skaber også tvivl om de underliggende "paradigmer" der har struktureret de akademiske og politiske diskussioner om sydafrikansk politik, som det fremgår af den såkaldte "race/klasse-debat". Men eftersom Norvals undersøgelse udelukkende koncentrerer sig om apartheiddiskursen, kan samfundsforskere sætte spørgsmålstegn ved muligheden for at udlede større generaliseringer ud fra et enkelt case-studium. Kort sagt: Begrænser hendes fremstillinger af sydafrikansk politik – og dermed andre diskursive fremstillinger af enkelte cases – sig til at levere beskrivelser og analyser af denne ene case? Svækker denne begrænsning den generelle forklaringsværdi, og udelukker det en analyse af sammenlignelige fænomener?

Dette er vigtige og legitime spørgsmål som diskursanalytikere bør være i stand til at svare på. Norvals svar er en betoning af at tilfældet Sydafrika har *eksemplarisk* status i forhold til udforskning af racemæssige og etniske adskillelser og identifikationer. Det er en tydelig lighed mellem dette og det Harry Eckstein (1975: 127) kalder "afgørende case-studier", der nogle gange kan "vinde over en teori på ren knockout". Faktisk vælger mange diskursteoretikere eksemplariske eller afgørende cases netop for at kunne udforske mere generelle logikker for identitetsdannelse og hegemonisk praksis (se Campbell 1998: ix-xi). Desuden kan de logikker og beskrivelser der bliver "opdaget" i hver enkelt case, "afprøves" i forskellige kontekster. Dette leder naturligvis til spørgsmål om komparativ metode (se Landman 2000). Kan diskursteoretikere gøre brug af denne komparative metode? Efter min mening er svaret et klart ja, men der bør tages to forbehold i denne forbindelse. For det første må de cases der skal sammenlignes, først beskrives, analyseres og fortolkes i

sig selv som enkelttilfælde med deres egen unikke karakter. For det andet er formålet med sammenligningen at fremme vores forståelse af og vores forklaringer på forskellige logikker for identitetsdannelse og hegemonisk praksis under forskellige historiske omstændigheder, og ikke at opstille almen-gyldige love for social og politisk adfærd.

KONKLUSION: DISKURSIVE UNDERSØGELSERS METODIK

For at få samling på disse forskellige overvejelser over diskurs-analysens metoder og retninger vil jeg runde af med at opsummere og formalisere de forskellige trin i udførelsen af empirisk forskning fra et diskursteoretisk perspektiv. Dette skal ikke forstås som en programerklæring om den eneste rigtige diskursive analysemetode. Et sådant ønske ville være uforeneligt med selve denne metodes filosofiske antagelser. Snarere bør det opfattes som en række heuristiske principper for at få forskningen i gang. Det bør desuden betones at diskursteoretikere forsøger at omgå de vanskeligheder de ser i teoretiske, positivistiske og empiriske former for samfundsvidenskabelig forskning. Selv om de anerkender at teoretiske rammer spiller en central rolle i dannelsen af deres forskningsobjekter, bestræber de sig kort sagt på at undgå at indordne empiriske cases under abstrakte begreber og logikker: I stedet for at anvende teorien mekanisk på empiriske objekter eller afprøve teorier på den empiriske virkelighed argumenterer diskursteoretikere for *artikulation* og *modifikation* af begreber og logikker i hver enkelt forskningskontekst. Denne opfattelse af hvordan forskning udføres, forudsætter at de teoretiske rammer er tilstrækkeligt "åbne" og fleksible til at kunne "strækkes" og omstruktureres når de anvendes i praksis. Denne opfattelse udelukker dermed essentialistiske og reduktionistiske samfundsteorier, der har en tendens til at bestemme forskningens resultater på forhånd.

Det overordnede *mål* med social og politisk analyse fra et diskursperspektiv er at beskrive, forstå, fortolke og evaluere nøje konstruerede forskningsobjekter. Selv om den opgave at forstå og fortolke meningsfulde praksisser er diskursanalysens overordnede formål, udelukker dette ikke nødvendigheden af forklaring. Forklaringerne er nødvendige for at tage højde for ufuldstændige eller misvisende forudsætninger og for at beskrive fænomenerne på ny med andre termer. Ikke desto mindre er forklaringer underordnet målet om at forstå, fortolke og vurdere og bliver udtrykt i diskursteoriens begreber og logikker. Og selv om diskursanalytikere gerne fokuserer på eksemplariske eller afgørende case-studier, betyder det ikke at de ikke kan fremføre mere omfattende påstande og slutninger der kan udforskes og "afprøves" i senere forskning. Sammenlignende analyse af cases er en givtig metodologisk teknik, så længe den står i et rimeligt forhold til diskursanalysens overordnede ontologiske og teoretiske antagelser.

Problematiseringen af sociale og politiske fænomener er en kritisk proces der vokser frem af de sociale og politiske praksisser som forskeren er placeret i, utilstrækkeligheden af foreliggende fortolkninger af sociale fænomener og de intuitioner og fornemmelser som forskeren har om de pågældende fænomener. Det er problematiseringens opgave at omdanne disse fornemmelser og intuitioner til praktiske og håndterbare forskningsspørgsmål. Dette sker gennem frembringelsen af hypoteser, afprøvning af foreliggende fortolkninger, dekonstruktion af disses problematiske antagelser og begreber og konstruktionen af en alternativ teoretisk ramme at analysere et forskningsspørgsmål i, en ramme som trækker på diskursteoriens begreber og logikker.

De forskellige kvalitative metoder som diskursanalytikere anvender til at frembringe og indsamle empirisk materiale, har en række vigtige familieligheder med historiske, etnografiske og antropologiske former for forskning. Diskursanalytikere indsamler således primærinformation fra et bredt udvalg af mulige kilder, hvilket omfatter gennemgang af

aviser, officielle rapporter, "uofficielle" dokumenter såsom pamfletter, protokoller og dagsordner, personlige biografier og medierepræsentationer som dokumentarudsendelser og film. De supplerer også disse mere snævert tekstuelle forskningsmetoder med brugen af dybtgående interviews og etnografiske undersøgelsesformer såsom deltagerobservation, og ved at udforske de strukturelle træk ved konteksterne der begrænser, men ikke afgør, de sociale og politiske muligheder. I alle disse forbindelser må diskursanalytikere være opmærksomme på de teoretiske postulater der styrer deres forskningspraksis. F.eks. skal diskursanalytikere der gør brug af dybtgående interviews, være opmærksomme på hvordan sociale subjekter retrospektivt konstruerer fortællinger på bestemte måder, interviewerens egen subjektivitets rolle i hvordan interviewet bliver afholdt og organiseret og de skiftende magtrelationer mellem interviewer og den interviewede.

Analysen af empiriske data omfatter tre grundlæggende operationer. For det første er der "overførslen" af information til tekst. Det betyder at diskursanalytikere behandler et bredt spektrum af sproglige og ikke-sproglige data som "tekster" eller "skrift", hvilket gør dem i stand til at anvende en række teknikker og metoder fra lingvistik og litteraturteori der er forenelige med diskursteoriens ontologiske antagelser. Den anden operation består i at anvende konstruerede teoretiske rammer på det problematiserede forskningsobjekt. Som jeg allerede har bemærket, omfatter dette at abstrakte begreber og logikker bliver artikuleret og modificeret til en bestemt case. Begreberne og logikkerne kræver systematisk historisk specifikation når de skal bringes i anvendelse. Det sidste element der indgår i analysen af empirisk materiale, drejer sig om anvendelsen af de forskellige diskursanalytiske teknikker på det problem der bliver undersøgt.

Strategien for præsentation af de empiriske forskningsresultater er et vigtigt anliggende, selv om det ikke har fået meget opmærksomhed blandt diskursanalytikere. Samfunds- og naturvidenskaberne er rige på diskussioner om på den ene

side præsentation af og bevisførelse for resultater, på den anden side logikken og den kontekst opdagelserne gøres i (Chalmers 1982: 35). Det må være tilstrækkeligt at sige, at set fra en diskursiv synsvinkel er præsentationsformen uløseligt forbundet med bevisførelsen for de argumenter der bliver fremført i dens navn. En typisk diskursiv undersøgelse vil derfor begynde med en kritik af eksisterende teoretiske og empiriske positioner og på det grundlag udvikle en alternativ analytisk ramme som kan bruges til problematisering og behandling af et givet analyseobjekt. Denne uddybning vil omfatte en dekonstruktion af de problematiske antagelser der strukturerer hidtidige tilgange, og en artikulation af passende begreber og logikker ud fra den diskursive indfaldsvinkel. Undersøgelsen vil så præsentere de substantielle, empiriske konklusioner og argumenter der fremkommer ved at bruge den teoretiske ramme på det problem der undersøges. Derved vil den skulle demonstrere hvilken indflydelse en sådan tilgang og dens substantielle konklusioner har på det specifikke forskningsemne.

Bekræftelsen eller afvisningen af de substantielle konklusioner som diskursanalytikere når frem til, afhænger i sidste ende af hvor overbevisende de virker på forskersamfundet inden for samfundsvidenskaberne. Disse bedømmelser vil naturligvis afhænge af i hvilken grad de diskursive fremstillinger lever op til konsistens- og kohærenskravene i den måde undersøgelserne er udført på, og af i hvilket omfang de tilføjer nye og interessante indsigter til deres forskellige forskningsobjekter.

Det forskersamfund der består af de kritiske diskursanalytikere, og det der består af samfundsforskere mere generelt, udgør det *ultimate sandhedstribunal* for samfundsvidenskabelig forskning. Disse samfund fungerer også som stimulus for videre forskning. Vurderingerne kan forventes igen at pege på et behov for videre undersøgelser eller for mere teoretisk forfinelse. Kravet om en sådan proces – det som positivistiske forskere kalder "retroduktion" – vil som regel nødvendiggøre en ny række forbindelser mellem de

teoretiske rammer og det undersøgte empiriske materiale. På dette stadium kan videre forskning føre til en forfinelse og modifikation af de foreslåede konklusioner, behov for komparativ forskning i lignende eller anderledes tilfælde, konstruktion af typologier for fænomener og forslag om empiriske generaliseringer af middelstort omfang, der kræver empirisk bekræftelse eller tilbagevisning. Det overordnede mål med diskursteoretisk empirisk forskning er kort sagt at producere nye og overbevisende fortolkninger af udvalgte cases og problemer. Disse redegørelser skal føje nye indsigter til forståelsen af en given række sociale og politiske fænomener, danne grundlag for videre empirisk forskning i andre, men relaterede emner, og åbne nye rum for kritisk vurdering og politisk engagement.

DANSKE KILDER

Adskillige af de titler Howarth refererer til, foreligger på dansk. Terminologien er i videst muligt omfang bragt i overensstemmelse med de danske oversættelser og den dansksprogede sekundærlitteratur. Flere forhold umuliggør dog at dette gennemføres konsekvent. For det første refererer Howarth ikke til de tyske og (især) franske originaltekster, men til engelske oversættelser, hvilket af og til fører til uoverensstemmelser mellem Howarths ordvalg og de danske oversættelser. For det andet er de foreliggende danske oversættelser ikke altid indbyrdes forenelige, og i visse tilfælde er der kun tale om oversættelser af uddrag. Der er forsøgt en balance hvor direkte citater følger den seneste eller mest udbredte danske oversættelse, samtidig med at Howarths fremstilling af begreberne gengives loyalt.

Uoversatte eller kun delvist oversatte værker omtales i teksten ved deres originaltitel. Oversatte værker omtales ved deres danske titel, idet originaltitlen dog anføres første gang de nævnes.

ANVENDTE UDGAVER

Oversætteren har gjort brug af følgende udgaver af de vigtigste titler:

Louis Althusser: *Ideologi og ideologiske statsapparater*. Oversat af Finn Frandsen, Jørgen Jørgensen og Kasper Olsen. Forlaget Grus 1983.